

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПОДСТВО-ПРАПІУЧУНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Інформаційна Служба
A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
The Ukrainian Information Service
ISSN: 0042-9422

No. 1 (562), January, 1995, Vol. XLV III

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Члени Редакційної Колегії:

г-р А. Бегрій, проф. г-р Г. Васькович, проф. г-р С. Галамай,
ред. П. Дужий, ред. С. Караванський, ред. С. Квіт, п-ні мгр. О. Керзюк,
мгр. О. Коваль, проф. г-р В. Косик, проф. г-р О. Кушета, інж. В. Олеськів,
проф. г-р П. Цимбалістий, ред. М. Шатилов.

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Тел.: 0171 607 6266

Факс: 0171 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом авторів, не завжди
відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1995 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.		
Бельгія	2200 б. фр.	20 дол.	4 дол.
Вел. Британія	ф. 30.00	1200 б. фр. ф. 16.00	250 б. фр. ф. 3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н. м.	65 н. м.	12.50 н. м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на
адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: The Ukrainian Information Service, Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВАЛЬНИЙ ЩАСЛИХ

СХВАЛЮЮ-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУ-
КОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 1 (562)

СІЧЕНЬ, 1995

Річник XLVIII

Зміст І-ої книжки

З Різдва Христовим!

Юрій Шкрумеляк: ХРИСТОС РОДИВСЯ — БОГ ВОПЛОТИВСЯ	3
Богдан Лепкий: НА СВЯТИЙ ВЕЧІР	4

До питань державного будівництва

Михайло Грушевський: ЗВИЧАЙНА СХЕМА «РУССКОЇ» ІСТОРІЇ	8
— «КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ — ЯКОЮ ЇЇ БУТИ, КОМУ ПРИЙМАТИ». КОМУНІКАТ — 15	
Слава Стецько: ВСТУПНЕ СЛОВО — 16; Омелян Коваль: КОНСТИТУАНТА — 20	
Ігор Кічак: ВОРКУТА, ТАБІР: МІСЦЕ БОРОТЬБИ	25
Наталка Прудка: ДО ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА І СПІВПРАЦІ	28
— ЗВЕРНЕННЯ ДО ВІЙСЬКОВИКІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ	33
Едіт Богвська: ЗНОВУ ПРО МОВНІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ	34
— ЗВЕРНЕННЯ ДО НЕРОСІЙСЬКИХ НАРОДІВ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ	37
Микола Шатилов: ПАВКА І ІНШІ, ЯКИХ НЕ МОЖНА ОБРАЗИТИ	38

Щира бесіда

Святослав Караванський: ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ — 43; ОЧІКУЮЧИ ЗМІНИ — 44;	
УКРАЇНА, ЧИ НОВОРОСІЯ — 45; ІКОНА НЕ УКРАЇНА, А РОСІЯ — 47;	
НЕ ЗВЕРТАЙ НА ДЗЕРКАЛО, КОЛИ ПИСОК КРИВИЙ — 48	

Поезія

С. Орлюк: «ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ»	50
Грицько Чупринка: З НАМИ	51
Богдан Бора: ІМ МАЛО	52
Андрій Лєгіт: ПРОБУДЖЕННЯ УКРАЇНИ	52
Ганна Черінь: СТОЛИЦЯ	53
Василь Боровий: УДВЕРІ ГРИМНУЛИ Й ЕПІЛОГ	55

Наука, дослід

Федір Погребенник: «ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА» (Закінчення, 4)	57
Микола Олійник: УКРАЇНСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТ В РОСІЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ	66
Тарас Салига: НЕСКОРЕНА МУЗА (Штрихи до поезії УПА)	78
Микола Мушинка: ТРИ КОНФЕРЕНЦІЇ ПРО ВОЛОДИМИРА СІЧИНСЬКОГО	85
Володимир Погребенник: ПОЕЗІЯ «МОЛОДОМУЗІВЦІВ» — ТЕМА ГАЛИЧИНИ	88

Огляди, рецензії

Павло Сердюк: СОНЕТИ ЯРА СЛАВУТИЧА	95
Софія Наумович: СКАНДАЛЬНА КОНФЕРЕНЦІЯ	100
Володимир Жила: «ПЕЧЕ МОЯ ГІРКА СЛЮЗА»	101
А. Бедрій: З УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В ДАЛЕКИЙ СВІТ	106
Михайло Іванченко: ...ЯК ЗЕМЛЕТРУС, Я РВУ КОЛЮЧИЙ ДРІТ	107
Теодор Терен-Юськів: ЗАХОПЛЮЮЧІ ШТРИХИ	109
— ЗАЯВА УКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ ЛІГИ	114
Роман Кухар: ЗНАМЕННІСТЬ ДОВІДНИКА «УКРАЇНСЬКІ ЛІКАРІ»	115

Подорожні враження

Ігор Качуровський: ВРАЖЕННЯ З ДРУГОЇ ПОДОРОЖІ	117

Посмертні Згадки

— сл. пам. дипл. інж. ІВАН КАШУБА	121
— сл. пам. ПЕТРО ШИРОКИЙ	122

— БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ	123

ХРИСТОС РОДИВСЯ!

Зі світлим Празником Різдва Христового, Нового Року і Бого-явлення ГНІХ найщиріші святочні й новорічні побажання засилаємо Українському Народові, його Владі і Дипломатичному Представництву в Лондоні, Блаженнішим Патріярхам, Ієрархам, Монашеству, Духовенству й Пасторатові Українських Церков православного і католицького віровизнань, Голові і Членам Проводу ОУН і Конгресу, Голові і Членам ЦК АБН в Україні і в діаспорі, Голові і Членам Президії СУДФ, Головам і Членам Проводів Українських Політичних Парцій, Громадських Об'єднань, Наукових і Культурних Установ, і всім їхнім Членам, які працюють для відновлення в народі-нації безкомпромісової національно-державницької думки і розбудови та закріплення державного життя.

Щиросердечно вітаємо Співробітників нашого журналу, його Представників, Передплатників, Кольпортерів і Читачів, і всім бажаємо радісних Свят Різдва Христового і щасливого Нового Року.

*Дирекція, Редакція «Визвольного Шляху»,
Адміністрація і Друкарня УВС-УІС*

З Різвом Христовим!

Юрій ШКРУМЕЛЯК

ХРИСТОС РОДИВСЯ — БОГ ВОПЛОТИВСЯ

У Вифлеємі, невеликім місті,
Була стаєнка, маленька, убога,
Там народився із Діви Марії
Ісус маленький, Син Господа Бога.

В ту нічку ясна зоря засвітила,
Мудрцям дорогу вказала зо Сходу,
Вони спішили туди, де вродилось
Дитятко Боже, із царського роду.

Прийшли і дари перед ним зложили,
Пахуче миро, золото й кадило,
Мале Дитятко дарами раділо
Й мудрців побожних там благословило.

Прийшли вклонитись пастирі убогі,
Що недалеко пасли свої стада,
Вони клякнули і молились щиро,
І усміхнулась Мати Божа рада.

Обручник Йосип теж глядів утішно,
Що й діти були поміж пастушками,
Вони просили ласки від Ісуса
Невинними діточими устами.

І ми вклонімось, українські діти,
Перед Ісусом на пахучім сіні,
Й просім, щоб зволив нам добро зіслати
І щастя й долю дав рідній країні.

Богдан ЛЕПКИЙ

НА СВЯТИЙ ВЕЧІР

Смеркається. Ослизлий день
Між мурами конає.
В печі червоний блис огонь,
А в сінях вітер грає.

Той тихий і сумний настрій
Несе мене світами.
І я лечу на крилах мрій
До батька і до мами.

Сніжок паде, як срібний пух,
Мороз малює квіти:
Накритий стіл, в куті дідух,
Пустують в сінях діти.

Знайшли собі свистун-горіх
І свищать в перегони;
Лящить в ухах дитячий сміх,
З дзвіниці дзвонять дзвони.

Гей, скільки то минуло літ!
А я так добре чую —
Кожухів шелест, скрип чобіт
І циру пісню тую.

Далекий світ, великий час,
Пливуть літа рікою;
А я все пам'ятаю вас,
Як йдете з колядою.

Ще й нині чую, як Юрко
Співає: »Бог предвічний!«
Як сопраном пищить Федько,
Баском реве Зарічний.

Скрипливий, наболілий спів,
Такий, як хлопські груди;
Та хто його раз зрозумів,
До смерти не забуде!

Ще й нині бачу, як Федір
»Вінчовання« голосить.
Втворились двері на розтвір
І батько в хату просить.
І починається річна
У панотця гостина;
Ціле село єднається
Немов одна родина.

Засіли газди на лавках,
Найстарший на покуття —
Тріщать склянки в сильних руках,
На стелю мечуть кутю.

Говорять... А слова летять
Молитвою до Бога...
Та чи дійдуть, чи долетять?
Щаслива їм дорога!

Далекий світ, великий час,
Пливають літа рікою...
Гей! Що чувати там у вас?
Чи йдете з колядою?

Чи ще живий Федір, Юрко,
І наш сусід Зарічний?
Чи й нині, як колись давно,
Співають: »Бог предвічний«?

Чи й нині мерехтять зірки
Над хатою старою?...
Гей, краю мій, не знаєш ти,
Як тужно за тобою!

«В житті горю... життя люблю —
І лоскот сміху й терпкі сльози,
І кожную радощинку пію,
Як сонце п'є ранкові роси.

1912 р.

Василь Ефлан (Блакитний),
«Народний Календар» на 1994 р.

Христос народився!

Святочна картка роботи Петра Андручіва видана заходами Центральної Управи СУМ

**Фрагменти з презентації «Історії Українського Війська»,
Будинок офіцерів, Київ, 4-го листопада 1994 року**

Орест Дичковський

Полк. Володимир Яковенко

*За повнішими даними про цю презентацію треба
заглянути у «В. Ш.» ч. 12, 1994 р., від стор. 1510*

До питань державного будівництва

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ЗВИЧАЙНА СХЕМА «РУССКОЇ» ІСТОРІЇ І СПРАВА РАЦІОНАЛЬНОГО УКЛАДУ ІСТОРІЇ СХІДНЬОГО СЛОВ'ЯНСТВА

Віг Редакції:

Беручи на сторінки «Визвольного Шляху» статтю проф. М. Грушевського з 1904 року, надруковану вперше у виданні «Статті по словяноведенію», стор. 298-304, опублікованих Другим відділенням Імператорської Академії Наук під редакцією академ. В. І. Ламанського, ми маємо на увазі це загальне положення в Україні, яке заіснувало довкола радше широкого й актуального питання минулого України, теперішнього і майбутнього шляхів розвитку її державницько-політичної, господарсько-економічної, соціальної, науково-культурної, мистецької, літературної, торговельної і інших орієнтацій, і яке загострилось по недавно відбутих виборах Президента України та членів її Верховної Ради. Передруковуємо її із збереженням мовних і текстологічних оригінальностей, надіючись, що форма і зміст цієї праці допоможе багатьом теперішнім науково-історичним дослідникам, теоретикам і політикам повести свою працю шляхом скріплення історичних коренів української державности, а не шляхом дальшого блукання в лабіринтах великоросійських імперських прямивань.

*

Поставлена організаційним з'їздом російських філологів справа раціонального укладу історії Слов'янства в задуманій Слов'янській Енциклопедії¹ дає мені нагоду порушити справу схеми історії Східного Слов'янства. Я не раз порушував уже справу нераціональностей у звичайній схемі «руської історії»,² тепер хотів би обговорити се питання трохи повніше.

¹ Писано з нагоди плану слов'янської історії, виробленого історичною підсекцією з'їзду.

² Напр. в «Записках» Наукового Товариства ім. Шевченка т. XIII, XXXVII і XXXIX, бібліографія, оцінки праць Милюкова, Сторожева, Загоскіна, Владимірського-Буданова (завважу, що з моїх заміток до книги Милюкова, «Очерки по истории русской культуры», зробив ужиток проф. Филевич в своїй рецензії праці д. Милюкова, в час. «Новое Время», покликуючись на них на попертя своїх гадок, зовсім протилежних тим, якими продиктовані були мої замітки). Також в приготованім ним до друку «Очерку истории украинского народа».

Звичайно прийнята схема русскої історії всім звісна. Вона починається з перед-історії Східної Європи, звичайно про неслов'янську колонізацію, потім іде мова про розселення слов'ян, про сформування Київської держави; історія її доводиться до другої половини XII в., потім переходить до великого князівства Володимирського, від нього в XIV віці, до князівства Московського, слідиться історія Московської держави, потім Імперії, а з історії українсько-руських і білоруських земель, що лишилися поза границями Московської держави, часом беруться деякі важніші епізоди (як держава Данила, сформування Великого князівства Литовського і унія з Польщею, церковна унія, війни Хмельницького), часом не беруться зовсім, а в кожному разі з прилученням до російської держави ці землі перестають бути предметом сеї історії.

Схема ця стара, вона має свій початок в історіографічній схемі московських книжників, і в основі її лежить ідея генеалогічна — генеалогія московської династії. З початком наукової історіографії в Росії цю схему положено в основу історії «Россійского государства». Потім, коли головна вага перенесена була на історію народу, суспільности, культури, і «русская история» стала зближатися до того, щоб стати історією великоруського народу й його культурного життя, задержано ту ж схему в її головних моментах, тільки стали відлітати епізоди, що далі, то більше. Ту ж схему, в простішій формі прийняла наука «истории русского права», складаючися з трьох відділів — права Київської держави, московського й імперського.

Через таку традиційність, через таке довге уживання, до цієї схеми привикли й її неविгоди, нераціональності не вражають прикро, хоч вона повна таких нераціональностей, і то дуже великих. Я вкажу деякі, не маючи претенсії вчисляти їх усі.

Передовсім дуже нераціональне сполучування старої історії полудневих племен Київської держави, з її суспільно-політичним укладом, правом і культурою, з Володимиро-московським князівством XIII–XIV вв., так наче се останнє було його продовженням. Се можна було московським книжникам, — для них досить було генеалогічного преемства, але сучасна наука шукає генетичної зв'язі і не має права зв'язувати «київський період» з «володимирським періодом», як їх невідповідно називають, як стадії того самого політичного й культурного процесу. Ми знаємо, що Київська держава, право, культура були утвором одної народности, українсько-руської; Володимиро-московська — другої, великоруської.³ Сю різницю хотіла була затерти Погодінська теорія, населивши Подніпров'я X–XII вв. великоросами й казавши їм потім, у XII–XIV вв., відси виємігрувати, але я сумніваюся, що хто-небудь схоче тепер боронити стару історичну схему сею ризиковною, всіма

9

³ Ця свідомість починає потрохи проходити в науку. Досить ясно, напр., висловлює свою думку укладник «Русской истории с древнейших времен», виданої московським кружком поміч самоосвіти (Москва, 1898), Д. Сторожев; він з натиском підносить, що «Русь дніпровська і Русь північносхідна два зовсім відмінні явища; історію їх творять неоднаково дві особні часті руської народности».

Ліпше сказати — дві народності, аби оминути баламуцтва, зв'язаного з теорією «єдинства руської народности».

майже полишеною теорією. Київський період перейшов не у володимиро-московський, а в галицько-волинський XIII в., потім литовсько-польський XIV-XVI в. Володимиро-московська держава не була ані спадкоємницею, ані наступницею Київської, вона виросла на своїм корені і відносини до неї Київської можна б скорше прирівняти, напр., до відносин Римської держави до її гальських провінцій, а не преемства двох періодів у політичній і культурній житті Франції. Київське правительство пересадило в великоруські землі форми суспільно-політичного устрою, право, культуру, вироблені історичним життям Києва, але на сій підставі ще не можна включати Київської держави в історію великоруської народності. Етнографічна й історична близькість народності української до великоруської не повинна служити причиною до їх переміщувань, — вони жили своїм життям поза своїми історичними стичностями і стрічками.

Тим часом, наслідком пришивання Київської держави на початок державного й культурного життя великоруського народу — що бачимо? Історія великоруської народності зістається властиво без початку. Історія сформування великоруської народності досі зістається не-виясненою, через те, що її історію починають слідити від середини XII в.⁴ і за київським початком сей свійський початок зовсім неясно представляється людям, що вчилися «русскої історії». Не слідиться докладно за процесом рецепції й модифікації на великоруськім ґрунті київських суспільно-політичних форм, права, культури; в таких формах, які мали вони в Києві, на Україні, їх попросту включають в інвентар великоруського народу, «Русскаго государства». Фікція «київського періоду» не дає можности відповідно представити історії великоруської народності.

Тому, що «київський період» прилучається до державної й культурної історії великоруського народу, зістається без початку й історія українсько-руської народності. Підтримується старе представлення, що історія України, «малорусского народу» починається доперва з XIV-XV віком, а що перед тим — то історія «общерусская». Ся знов «общерусская история» свідомо і несвідомо на кожному кроці підмінюється поняттям історії державної і культурної великоруського народу, і в результаті українсько-руська народність виходить на арену історії в XIV-XVI вв. якби щось нове, мов би її перед тим там не було, або вона історичного життя не мала.

Зрештою історія українсько-руської народності зісталася не тільки без початку, а і в виді якихось кавалків, *disiecta membra*, не пов'язаних між собою органічно, розділених прогалинами. Одинокий момент, що вирізняється й може лишитися ясно в пам'яті — се козащина XVII в., але дуже сумніваюся, щоб хтось, хто вчився «русскої історії» по звичайній схемі, потрапив зв'язати її в своїм представленні з ранішими і пізнішими стадіями історії української народності, мислив би сю історію в її органічній цілості.

⁴ Гарні початки, зроблені напр. книжкою Корсакова «Меря и Ростовское княжество», не були потім розвинені успішно.

Ще гірше виходить на сій схемі народність білоруська — вона пропадає зовсім за історією держави Київської, Володимиро-московської, ба навіть і за Великим Князівством Литовським. Тим часом, хоч вона не виступає в історії ніде виразно як елемент творчий, але роля її немаловажна — вкажу хоч би на значення її в сформуванні великоруської народності, або в історії Великого Князівства Литовського, де передовсім їй, з-поміж слов'янської людности сеї держави, належала культурна роля супроти далеко нижче розвинених литовських племен.

Заведенням до «руської історії» Великого Князівства Литовського хотіли поправити односторонність і неповноту традиційної її схеми. В історії, здається, перший сю гадку з натиском підніс Устрялов, а Іловайський, Бестужев-Рюмін і інш. пробували викладати паралельно історію «Руси западной», себто Великого Князівства Литовського, й «Руси восточной», себто Московської держави. В науці історії права потребу включення Великого Князівства Литовського пропагує школа проф. Владимирського-Буданова, хоч не дала ще ані загального курсу «історії русского права», де було б включене Велике Князівство Литовське, ані особного курсу права сього останнього.

Се поправка, але вона сама потребує різних поправок. Велике Князівство Литовське було тілом дуже гетерогенним, неоднотайним. В новішій науці легковажиться, навіть зовсім ігнорується значення литовської стихії. Слідження преемства права староруського з правом Великого Князівства Литовського, значення слов'янського елементу в процесі творення й розвою Великого Князівства Литовського привело сучасних дослідників внутрішнього устрою сеї держави до крайности, що вони зовсім ігнорують елемент литовський — навіть не ставлять питання про його впливи, хоч безперечно ми мусимо числитися з такими впливами в праві й устрою Великого Князівства Литовського (от хочби вкажу лише *exempli gratia* на інститут «койминців»). Потім, лишаючи литовський, — сам слов'янський елемент Великого Князівства Литовського неоднотайний: маємо тут дві народності — українсько-руську й білоруську. Українсько-руські землі, з виїмком Побужжя і Пинщини, були досить механічно зв'язані з Великим Князівством Литовським, стояли осторонь у нім, жили своїм місцевим життям, і з Люблинською унією перейшли безпосередньо в склад Польщі. Навпаки, білоруські землі дуже тісно були зв'язані з Великим Князівством Литовським, мали на нього величезний вплив — в суспільно-політичнім укладі, праві й культурі (як з другого боку самі підпали дуже сильному впливу суспільно-політичного й культурного процесу Великого Князівства Литовського), й зісталися в складі його до кінця. Таким чином історія Великого Князівства Литовського далеко тісніше зв'язана з історією білоруської народности, ніж українсько-руської, що чимало підпала впливу його історії, але дуже небагато мала на нього впливу (тільки посередньо, оскільки білоруська народність передавала право й культуру, насаджені Київською державою, але так само посередньо, через політику литовського правительства, українсько-руська народність приймала не одно, що йшло від білоруської — напр., білоруські елементи актової мови, прийнятої литовським правительством).

Отже включення історії Великого Князівства Литовського в «руську історію» не заступить прагматичного представлення історії народностей українсько-руської й білоруської. Для історичного представлення суспільного і культурного процесу українсько-руської народності вистане зазначення тих кількох моментів з історії Великого Князівства Литовського, що мали для неї безпосереднє значення.⁵ Більше з неї увійшло б в історію білоруської народності, але в цілості включати історію Великого Князівства Литовського в «руську історію» нема причини, коли це має бути не «історія Росії», себто історія всього того, що коли-небудь діяло на території її, і всіх народностей і племен, що її залюднюють (так її програму, здається, тепер ніхто не ставить, хоч ставити також можна), а історія народностей руських, або східно-слов'янських⁶ (уживаю часом сього терміну, аби оминати неясности й баламуцтва, які випливають з неоднакового уживання слова «руський»).

Взагалі історія державних організацій грає все ще забагато ролі в представленні «руської історії», чи історії Східного Слов'янства. В теорії признається давно, що головна вага повинна бути перенесена з історії держави на історію народу, суспільности. Політичне, державне життя, розуміється, чинник важливий, але поруч нього існують інші чинники — економічний, культурний, що мають часом менше, часом більше значення від політичного, але в кожному разі не повинні лишатися в тіні поза ним. З руських чи східно-слов'янських племен держава найбільше значення мала, найтісніше пов'язана була з життям народу у народності великоруської (хоч і тут не за межами національної, володимиро-московської держави бачимо такі сильні явища, як вічеве життя новгородсько-псковське). Українсько-руська народність ряд століть живе без національної держави, під впливами різних державних організацій — сі впливи на її національне життя повинні бути визначені, але політичний фактор сходить в її історії в сих бездержавних століттях на підрядну ролю попри факторах економічних, культурних, національних. Те саме треба сказати про народність білоруську. Для сеї останньої великоруська національна держава стає історичним фактором властиво тільки від 1772 р. На історію України вона починає впливати століттям скорше, але тільки одним краєм. Те виїмкове, виключне значення, яке має історія великоруської держави в сучасній схемі «руської історії», має вона властиво наслідком підміни поняття історії «руського народу» (в значенні руських, східно-слов'янських) народностей поняттям історії великоруського народу.

Взагалі в тім, що зветься «руською історією», я бачу комбінацію, чи властиво — конкуренцію кількох понять: історія Російської держави

⁵ В такім дусі старався я використати історію Великого Князівства Литовського в IV т. моєї «Історії України-Руси», що обіймає часи від половини XIV в. до 1569 р.

⁶ Один із найвизначніших сучасних систематиків — проф. В. Буданов ставить задуху науки історії руського права «руського народу», не Російської держави, тому виключає з неї національні права не-руських народностей Росії, а вважає інтегральною частиною право руських народностей, які не входили в склад Російської держави. Такий погляд бачимо і в інших дослідників, хоч він так само не переводиться консеквентно у них, як і у самого В. Буданова (диви мою рецензію його курсу в XXXIX т. Записок Наук. Тов. ім. Шевченка, бібл. с. 4).

(сформування й розвою державної організації й її територія), історія Росії, себто того, що було на її території, історія «руських народностей», і нарешті — історія великоруського народу (його державного й культурного життя). Коже з сих понять в консеквентнім переведенню може бути вповні оправданим предметом наукового представлення, але при таких комбінуванні різних понять повного представлення, консеквентного переведення не дістає ані одно з них. Найбільше входить у схему «русскої історії» з понять історії Російської держави і великоруського народу. З розмірною невеликими перемінами й купюрами вона може бути перемінена на консеквентно і повно переведену історію *великоруського народу*. «Честь и место» історії сеї найбільшої з слов'янських народностей, але поважання до її першинства й важної історичної ролі не виключає потреби такого ж повного й консеквентного представлення історії інших східно-слов'янських народностей — українсько-руської й білоруської. Історії Східного Слов'янства таки не заступить історія великоруського народу, його державного й культурного життя, і ніякі мотиви не дадуть права зігнорувати історію білоруської, і ще менше — українсько-руської народности, або заступити їх повириваними з них і попришиваними до історії великоруського народу клаптиками, як то практикується тепер. Зрештою, як тільки «русская історія» буде щиро і консеквентно зреформована в історію великоруського народу, його державного й культурного життя, так історія українсько-руської і білоруської народностей, я певний, вийдуть самі собою на чергу й займуть відповідне місце побіч великоруської. Але для сього наперед треба попроситися з фікцією, що «русська історія», підмінювана на кожному кроці великоруською, то історія «общерусска».

Такий погляд сидить іще досить твердо, хоч на мій погляд він, оскільки не стоїть на услугах політики, являється пережитком старомосковської історіографічної схеми, — пережитком, дещо приладженням до новіших історіографічних вимог, але в основі своїй таки нерациональним. Історія великоруська (такою стає ся «русська історія» від XII–XIII вв.) з українсько-руським (київським) початком, пришитим до неї, се тільки калікувата, неприродна комбінація, а не якась «общерусска» історія. Зрештою «общерусської» історії й не може бути, як нема «общерусської» народности. Може бути історія всіх «руських народностей», кому охота їх так називати, або історія Східного Слов'янства. Вона й повинна стати на місце теперішньої «русскої історії».

В деталях я не маю заміру викладати схему такої нової конструкції історії Східного Слов'янства. П'ятнадцять літ я спеціально працюю над історією українсько-руської народности й виробляю її схему як у загальних курсах, так і спеціальніших працях. По сій схемі укладаю я свою історію України-Руси, і в таких же виді представляю собі історію «руських» народностей. Не бачу трудностей, аби була зроблена подібним способом історія білоруської народности, хоч би вона випала менше багато, ніж історія українсько-руська. Історія великоруської народности майже готова — треба тільки обробити її початок, замість пришитого до неї тепер київського початку, та вичистити від різних епізодів з історії України й Білоруси — се вже й так майже зроблене істориками великоруського народу й суспільности.

Найбільше раціональним здається мені представлення історії кожної народності зокрема, в її генетичнім преемстві від початків аж до нині. Се не виключає можливості представлення синхроністичного, подібно як укладаються історії всесвітні, в інтересах перегляду, з педагогічних, щоб так сказати, мотивів.

Се деталі, й вони мене інтересують мало. Головні принципи: треба б усунути теперішній еклектичний характер «руської історії», зшивання до купи епізодів з історії різних народностей, консеквентно перевести історію східньо-слов'янських народностей і поставити історію державного життя на відповідне місце з іншими історичними факторами. Думаю, що й прихильники нинішньої історичної схеми «руської історії» признають, що вона не бездоганна, і що в своїх спостереженнях я виходив від правдивих її хиб. Чи сподобаються їм ті принципи, які я хотів би положити в основу її реконструкції, се вже інша справа.

У Львові, 9 (22) IX. 1903

«Український народ матиме змогу вільно жити й розвиватися тільки тоді, коли визволиться з гніту й визиску російсько-більшовицького імперіалізму, коли позбудеться всякого поневолення і стане сам господарем на своїй землі, в Самостійній Українській Державі. Визволення і самостійна держава — це питання, чи бути українському народові, вільно жити й розвиватися, внести у розвиток людства свої творчі цінності, чи стати погноєм для дальшого розвитку регресивного російсько-більшовицького імперіалізму, що несе поневолення, нужду, занепад всього людства. Український націоналістичний рух ставить змагання за відновлення й закріплення Суверенної Соборної Української Держави в основу всього українського життя. Зосереджуючи всі сили і всі дії для досягнення цієї найвищої мети, він ставить перед українським народом означений зміст української держави, саме такий, щоб вона об'єднувала в собі цілий народ, всі українські землі, щоб поряdkувала в ній суверенна воля цілого українського народу, забезпечуючи всебічну свободу, справедливість, рівність, добробут, вільний розвиток і вільну творчу діяльність усім громадянам України без різниці».

Степан Бандера

«Слово до Українських Націоналістів-Револьюціонерів за Кордоном»,
стор. 79

«КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ — ЯКОЮ ЇЙ БУТИ, КОМУ ПРИЙМАТИ»

«Матеріали Науково-практичної Конференції»

КОМУНІКАТ

Головного Проводу Конгресу Українських Націоналістів

(УЦІС) 13 листопада 1994 року в приміщенні будинку Центральної Ради в Києві відбулася науково-практична конференція «Конституція України — якою їй бути, кому приймати», організована з метою обговорення проєкту Конституції України, розробленого Конгресом Українських Націоналістів. У роботі конференції взяли участь 15 народніх депутатів України, міністр юстиції В. Онопенко, секретар Конституційної комісії А. Корнєєв, лідери політичних партій і громадських організацій, провідні науковці, представники громадськості та засобів масової інформації.

Головував на пленарному засіданні перший заступник Голови Конгресу Українських Націоналістів Сергій Жишко. У вступному слові Голова Конгресу Українських Націоналістів Слава Стецько зробила короткий огляд законотворення в Україні, наголосивши на вагомому внескові Організації Українських Націоналістів, починаючи від Четвертого Великого Збору ОУН (1968 р), у формування конституційних засад Української Держави. Великий інтерес викликала доповідь магістра Омеляна Коваля «Український конституційний процес (історичний аспект) та механізм прийняття Конституції (Установчі Збори)», в якій було зроблено історичний огляд процесу законотворення та подано зміст проєкту Закону про Установчі Збори. Зі співповіддю «Проект Конституції Конгресу Українських Націоналістів через призму українських традицій» виступив доктор В. Сергійчук. Доповідь народнього депутата України доктора І. Біласа «Концепція Основного Закону України» розкрила засадничі положення проєкту. Усі доповіді підкреслювали, що поданий на розгляд проєкт Конституції є робочим варіантом, у якому буде враховано пропозиції та зауваження фахівців, а також пропозиції та зауваження, які виникнуть після обговорення в обласних організаціях Конгресу Українських Націоналістів, серед широких верств населення.

Після короткої перерви відбулися засідання у секціях: «Концепція державного устрою» (керівник — народній депутат України М. Ратушний), «Концепція місцевого самоврядування» (керівник — проф. О. Кушпет), «Концепція основних прав, свобод та обов'язків» (керівник — народній депутат України О. Матківський). На вечірньому пленарному засіданні голови секцій доповіли про ті пропозиції та зауваження, які були висловлені учасниками секційних засідань. У заключному слові перший заступник Голови Конгресу Українських Націоналістів С. Жишко висловив присутнім подяку за активну співпрацю.

Київ, 13 листопада

Головний Провід
Конгресу Українських Націоналістів

Слава СТЕЦЬКО

ВСТУПНЕ СЛОВО Голови Конгресу Українських Націоналістів

Київ, Будинок Центральної Ради

13 листопада 1994 р.

Високоповажний Пане Міністрі,
Народні Депутати,
Дорогі Пані і Панове!

Минуло вже чотири роки від проголошення суверенітету Української Держави, три роки від проголошення Незалежності України, але, за словами нашого генія Тараса Шевченка, «Україну окрадену в сні збудили», коли Україна прокинулася з неволі, знайшлася окраденою, з конституцією ще Сталіна, поправленою за часів Брежнєва та прийнятою 20 квітня 1978 р., потім були додані поправки і такою користується Україна до нині.

Український народ вірний своїм давним звичаям і зберігає, часто підсвідомо, свої традиції, які інстинктивно пробуджуються, коли тільки з'являється можливість маніфестувати їх одверто. Традиції, як всенародні спогади, нарастають з віками, бо все, що протягом віків чи вільного власного життя, чи поневолення, відбулося в народній душі та залишилося в пам'яті, входить до однієї цілості. Кожен добрий чи лихий вплив якось відбивався на народі та викликав у нього ту чи іншу реакцію, і ця реакція була і є традицією.

Державні традиції української нації складаються з різних елементів, які протягом віків нашаровувалися одні на других. Починаючи від гармонійного сполучення скандинавських і германських правових норм з місцевим звичаєвим правом, у якому знаходимо первні середньо-азійські та грецько-римські, отже західноєвропейські з деякими іншими, ще давніші місцевими. Розвиток подій і державно-правних норм та традицій не був чимось відірваним від європейського життя, а є з ним пов'язаний багатьма аналогіями. Великою вагою для наших державних традицій є належне розуміння традицій церковно-релігійних.

Ми повинні звернути увагу, як протягом цілого свого існування український народ розумів право, як сприймав закон та його примусову силу, за ким визнавав право встановлювати та пояснювати закони, хто, на його думку, мав право оберігати закони.

Відколи постала перша громада, відтоді зродилася влада і народ. Влада завжди була владою над народом. Ідеалом було і буде — створити гармонію між народом і владою.

Українським ідеалом завжди була гармонія в державі, оперта на взаємодовіру. Цей ідеал плекано за князівських часів, відновлено за

часів козацтва і після довгих віків, незважаючи на соціалістичні імітації чужих нам форм, інстинктивно пробувано відновити його у 1917–21 роках. Україна — одна з перших держав, яка вже за Ярослава Мудрого збирала всі закони під назвою «Руська правда»; гетьман Пилип Орлик також приготував Конституцію України, яка на той час через окупацію України царськими військами не могла бути втілена в життя. Під час перших Визвольних змагань було приготовано конституцію, але вона не закріпилася, бо українські території переходили з рук до рук. Навіть Карпатська Україна, що проголосила самостійність у березні 1938 р., незважаючи на своє коротке існування прийняла Конституцію Карпатської України. В часі большевицької окупації Організація Українських Націоналістів (бандерівців) на своїх Великих Зборах в еміграції опрацювала ряд матеріалів, в яких була проаналізована ситуація в Україні та у світі, визначено основні прийоми стратегії української національно-визвольної революції, побудови Самостійної Соборної Української Держави. Також готувалися проекти постанов до всіх комплексів визвольної боротьби українського народу. В Постановах IV Великого Збору ОУН, який відбувся 1968 р., у розділі «Українська Держава і її організація» читаємо: «Державно-політичний, суспільний, релігійний, культурний і економічний лад Української Держави виростатиме з творчих традицій нашої державности княжої, козацької та новітньої діб. У його основу ляжуть традиційне українське християнство, формована впродовж століть правосвідомість і мораль нації, почуття справедливості та ієрархічності вартостей, які глибоко закорінені в надрах душі народу та в його традиційних політичних, релігійних, культурних і соціальних інститутах. У центрі уваги державної влади буде людина — як одухотворена істота, а через неї родина і весь народ, що їх права і свободи та всебічний розвиток їх творчих сил будуть гарантовані законами. Гармонійне поєднання індивідуальних і суспільних зусиль в умовах вільного державного життя скріплитиме ріст і силу української нації в усіх виявах її внутрішнього життя і в міжнаціональному творчому змагу. Державний лад мусить виростати з духовості нації і відповідати психіці, характерові, суспільній структурі, історичним традиціям, життєвим потребам і прямуюванню до величного майбутнього української нації. Основний Закон (Конституція), який буде схвалено Національною Конституантою України, нормуватиме державне, політичне, суспільне, соціальне та економічне життя Української Держави і творитиме основи правопорядку (уточнюватиме обов'язки та гарантуватиме права одиниці й спільноти). В Українській Державі буде триподіл влади: законодавча, виконавча і судова. Місцеві органи влади будуть побудовані на принципі самоврядування, що створить необхідні передумови для вияву державотворчої ініціативи громадян. Державна адміністрація формуватиметься на основі професійних кваліфікацій, а не за партійно-політичною приналежністю». А далі постанови щодо кожної гілки влади.

На кожному з чергових зборів (5-му, 6-му, 7-му і 8-му) ці питання були обговорювані і прийняті відповідні рішення.

Під цю пору Українська Держава на четвертому році свого існування мусить ще послуговуватися конституцією Сталіна-Брежньєва з незначними

пізнішими додатками. Правда, коли було проголошено суверенність, а згодом і незалежність Української Держави, розпочалися приготування до написання проєкту Конституції України. Вже в 1992 р. з'явився перший проєкт, де ще не були віддзеркалені інтереси українського народу, і навіть означення «український» було пропущено. В результаті критики і слушних зауваг 26 жовтня 1993 р. з'явився новий проєкт, до якого було включено різні пропозиції, але все це ще не відповідало духові часу. Через вибори до Верховної Ради України та Президентські вибори ця справа не посунулася вперед.

Конгрес Українських Націоналістів вносив свої пропозиції. Ось кілька з них:

— Підметом «Конституції України» є український нарід як речник і представник української нації з півторатисячолітною історією своєї державности від епохи Антів, а не нарід України (до розділу 1, стаття 3). В Україні живе український нарід і меншини. Громадянами України є члени українського народу і ті члени меншин, які погоджуються бути лояльними громадянами Української Держави.

— В Українській Державі мусить бути визначене позитивне відношення до Бога й до Християнства в сенсі Української Церкви, оскільки українська нація понад тисячоліття є християнською, і її християнська суть, що проникає в усі аспекти життя нації, мусить бути віддзеркалена в Конституції України.

— Народоправний лад мусить бути забезпечений на державному рівні й на рівні регіональному. Такий лад панував в антській і в княжій киево-руській державі, і такий лад хотіли мати речники української нації на початку XX століття й аж до найновіших часів.

— Український нарід в періоди своєї бездержавности змагав за побудову Соборної Держави. Тому Конституція не може апріорно виключати повернення до Української держави тих прадавніх українських земель, які забажають належати до України. Тому дотична стаття повинна бути доповнена можливістю включення цих українських земель до України шляхом переговорів з тими державами, які охоплюють їх під цю пору, щоб цим способом досягнути національне самовизначення і цих земель.

— Громадянами України є не лише люди, які мешкають в межах сучасних кордонів України, але і всі українці, які з примусу окупантів опинилися на чужині, в діаспорі, як і ті, що виявляють своє бажання бути громадянами України.

— В боротьбі з атеїзмом стільки натерпілися українські Церкви і мільйони українців, що ця боротьба народу за християнські цінності мусить бути віддзеркалена в Конституції.

Провід Конгресу Українських Націоналістів вирішив підготувати проєкт Конституції України (Основний Закон), на якому базуватимуться окремі закони, що будуть уточнювати й регулювати окремі ділянки державного буття. Цей проєкт було видруковано 22 жовтня 1994 р. як окремий додаток до тижневика «Шлях Перемоги» (ч. 43), а також поширено окремими брошурами. Проєкт розроблено групою фахівців з Києва та Харкова, організаційно-технічне керівництво здійснено

Анатолієм Ткачуком — депутатом Верховної Ради попереднього скликання; координатор від Проводу Конгресу Українських Націоналістів — Михайло Ратушний, депутат Верховної Ради України.

Варто звернути увагу і на мову. Маємо вживати такі слова, аби проста людина могла зрозуміти без словника. Варто б уникати таких слів, як «брифінг», «рейтинг», «імпічмент», «промульгація», бо конституція має бути написана для народу, а не для вибраних. Щоб слово «укази» не нагадувало царські укази, можемо його замінити словом «розпорядження» чи «постанови». Також мусимо знайти логічне пов'язання між нашим ствердженням про Соборну Українську Державу і сьогодишнім становищем, коли соборність українських земель ще не здійснена.

Може насторожувати ствердження у проєкті (ст. 141), що державне управління «реалізується на засадах децентралізації влади, коли національна державність України ще недостатньо закріплена».

Державна адміністрація, зокрема тепер, у переломний період, повинна бути централізована для того, щоб забезпечити якнайкраще здійснювання єдиної державної політики в майбутньому.

В усіх дотепер опублікованих проєктах Конституції України червоною ниткою тягнеться проблема самоврядування. У самоврядуванні закладені чималі перспективи, але й не менші небезпеки. Україні потрібне самоврядування, але воно має бути обмежене до рівня громадян і громадських об'єднань. А згори до рівня повітів має бути утворена й ієрархічно побудована міністеріальна адміністрація. Можливо також, що багато з того, що передбачається для конституційних законів, можна зовсім добре регулювати звичайними законами.

Пані й Панове!

Коли сьогодні починаємо обговорення цього Проєкту, що його представляємо від імені Конгресу Українських Націоналістів, то ми є переконані, що Проєкт не є ідеальний, що він потребує доповнень, поправок та окремих уточнень, хоча загальне бажання є, щоб він своїм обсягом не був великий, але щоби змістом виразно вказував, як нам бути та жити в Українській Державі.

У проєкті береться до уваги тих, які з великого патріотизму та любові до українського народу опинилися на засланнях та в різних країнах і тільки недавно повернулися або мають намір повернутися на Батьківщину.

Дорогі Пані і Панове!

Відкриваючи сьогоднішню науково-практичну Конференцію «Конституція України — якою їй бути, кому приймати» від імені Головного Проводу Конгресу Українських Націоналістів я хочу висловити свої сподівання, що ця дискусія над Проєктом Основного Закону, яку ми прилюдно започатковуємо, спричиниться до того, що будуть висловлені загальні зауваги, будуть подані окремі пропозиції, а я раджу суттєві пропозиції до проєкту давати на письмі, вказуючи виразно ім'я, прізвище, адресу, телефон для дальшого контакту. Конституція України опрацьовується для народу, для українського народу, тому нехай кожен із нас спричиниться до того, щоб цей проєкт був якнайдосконаліший, бо

він і вноситься для того, щоби було добре тим, хто живе в Україні, а також давав можливість приєднатися до Великої Української Нації тим, хто знаходиться в цей час поза Україною.

Відкриваючи цю Конференцію, я бажаю всім нам провести якнайкорисніше цей час та вірю в те, що ми всі будемо старатися, щоб Конференція була успішною.

Поможи Нам, Боже!

Слава Україні!

Омелян КОВАЛЬ

КОНСТИТУАНТА

Вступ

Конституантою прийнято називати правове тіло, завданням якого є підготувати і прийняти державну конституцію, тобто Основний Закон держави, без якого вона не може бути правовою. Тим самим закони, прийняті поза Основним Законом, не можуть мати повної юридичної вартості. Таким є розуміння закону і законодавства в більшості країн світу. Винятком в Європі є Велика Британія, де немає писаної конституції, а з 1215. року діє «Магна Карта», свого роду договір між монархом і його підданими про права й обов'язки договірних сторін. Крім «Магни Карті», діють там звичаєві закони, які правлять за норми основного закону.

Термін «Конституанта» в розумінні, про яке говориться вище, було вперше вжито 1789 року під час Французької Революції для означення Збору, який 1791 р. оприлюднив Деклярацію прав людини і громадянина та скасував привілеї деяких суспільних станів під загальним гаслом «ліберте, егаліте, фратерніте» — свобода, рівність і братерство. З того часу пішов процес парламентаризації монархій в дусі лібералізму, що на нього виразно наголосив французький мислитель Шарль Монтеск'є у творі «Дух законів» (1748 р.).

Коли йдеться про Конституції демократичного характеру, то вони з'являються ще перед Французькою Революцією. До таких належить Конституція Гетьмана Пилипа Орлика від 1710 року, яка, однак, не мала відповідної Конституанти і через історичні обставини не могла бути застосована в Українській Державі. Ця конституція випередила французьку на 81 рік. Можна допускати, що Монтеск'є через сина Орлика, Григорія, що був генералом на службі французького короля, міг знати про ідеї Конституції Орлика, яка була написана латинською мовою.

Новіша спроба дати Конституцію Україні в часи Визвольних Змагань 1917-1920 р.р. полягала в тому, що Всеукраїнський Трудовий Конгрес, скликаний Директорією УНР 23-28.1.1919 р. в Києві, дав повноваження Правительству УНР (Директорії) разом з Комісіями Трудового Конгресу підготувати закон для виборів всенароднього парламенту Великої Соборної Української Республіки. Це мала бути свого роду Конституанта для прийняття Основного Закону. Та до скликання Конституанти не

дійшло, оскільки треба було відступати перед сильнішим ворогом. Тільки на еміграції, в екзилі, було опрацьовано Тимчасовий Основний Закон УНР, на базі якого діяв Державний Центр УНР в екзилі. Практичного значення цей закон сьогодні для Незалежної Української Держави не має. З уваги на воєнні дії, не мали змоги ні творити Конституанти, ані промудлювати Основного Закону такі державні формації, як Українське Державне Правління, що проголосило Акт відновлення Української Держави 30 червня 1941 року, ні створена в липні 1944 р. УГВР, як передпарламент України в умовах визвольної боротьби ОУН-УПА.

Все-таки, почавши з кодексу законів «Руської Правди», через Конституцію Пилипа Орлика і всі державотворчі акти українських визвольних змагань Першої і Другої світових воєн, протікає живе джерело конституційного права України. Щодо советського періоду з його конституціями, то він не має нічого спільного з органічністю українського правотворення. Цей період, як і попередній, коли на українських землях панував окупаційний лад, не може братися до уваги при формуванні суто української правовості, особливо Основного Закону України. Це тим більше, що окупаційний період характеризувався насильством і диктатурою, тоді коли волевиявлення українського народу відбувалося в княжій добі «вічем», далі — на козацьких радах, а в найновіших часах — загальним вільним голосуванням.

Розвиткові тенденції конституційного права в західноєвропейських державах

Парламентарна раціоналізація

Друга світова війна зі своїми жорстокостями і мільйонними людськими жертвами внесла в парламентарні системи західноєвропейських країн тенденцію застерігатися перед можливістю диктаторських чи клікових структур виконавчої влади. Звідси потреба конституційного механізму для парламентської контролі над нормативними і дієвими актами уряду.

Це торкається, зокрема, Франції і Італії, де парламентаризм пройшов усі можливі етапи експериментування і вдосконалення. В тих країнах були періоди, де уряди мінялися щокілька місяців. Варто було відкинути урядовий текст пропозиції закону, щоб уряд пішов у відставку. В 1947-1958 рр. у Франції було занотовано 20 урядових змін, бо в конституції було записано, що навіть відносна парламентська більшість могла проголосувати за повалення уряду. Згідно з діючою конституцією, уряд мусів звертатися з кожним своїм проектом за довірою до парламенту.

З проголошенням т. зв. 5 Республіки в 1958 році, у Франції прийнято нову Конституцію, яка пішла в напрямку раціоналізації, обмежуючи парламент у його превентивних заходах щодо виконавчої влади. Було встановлено політичну відповідальність уряду перед парламентом, подібно, як це є в американській конституції. Зміцнено президентську владу. Президент дістав право призначати прем'єр-міністра і запропонованих ним міністрів. Він дістав також право звільняти прем'єр-міністра, коли той подає у відставку свій кабінет. Це стосується також

міністрів. Президент розпускає парламент в порозумінні зі своїм прем'єр-міністром і головами парламентських палат. Головує на Раді Міністрів. Він промульгує закони до 15 днів після їх схвалення парламентом. Але має право також перед тим реченцем повернути їх парламентові для поправок.

Парламент, однак, контролює уряд. Уряд відповідає перед парламентом. Парламент за новою конституцією прийняв з німецького конституційного права норму про «конструктивну недовіру» парламенту урядові, що має наслідком відкинення проєкту, а не відставку уряду.

В результаті раціоналізаційних заходів західньо-європейські держави прийшли до оптимальної стабілізації законодавчої так і виконавчої влад.

Важливим чинником парламентарних систем є багатопартійність і, відповідно, виборче право, що еволюціонувало від мажоритарної і змішаної систем до пропорційної, котра застосовується у більшості європейських держав. Тільки Великобританія зі своїми трьома традиційними партіями залишається при мажоритарній системі, оскільки це відповідає характерові британців. Мажоритарна система при чисельних партіях виявилася несправедливою і не дає можливості для вияву різних тенденцій даного народу. Для припинення повної атомізації виборчого тіла через творення безконечного числа партій Німеччина застосувала конституційний закон, яким обмежується вступ до парламенту тим партіям, що не набрали 5 відсотків голосів у парламентарних виборах.

Наведені тут раціоналізаційні тенденції в конституціях західньо-європейських держав ведуть нас до наступних висновків:

1. Українська Конституція має прийняти закон про поділ влад на законодавчу, виконавчу і судову, з чітким розмежуванням функцій.

2. Забезпечити механізм взаємодії і правопорядку влад для їх стабілізації.

3. Виборча система має базуватися на багатопартійності з пропорційним виборчим правом, при чому застосовувати відсоткове обмеження для малих партій. Кандидатів до парламенту висувають партії.

Установчі Збори Української Держави (Конституанта України)

1. Підготовча Конституційна Комісія

Поки почне свою дію Конституанта України, потрібна підготовча праця вужчого кола фахівців, що знають конституційне право інших держав, знають історію звичаєвого і позитивного права українського народу, для виведення основних принципів побудови Конституції, що відповідала б сучасним вимогам і потребам українського народу та всіх українських громадян.

Не маючи конкретних прецедентів в нашій історії стосовно творення Підготовчої конституційної Комісії, ми можемо використати зразки інших народів або створити власний модель такої Комісії. Звичайно такі Комісії творяться з парламентаристів і експертів окремих секторів державного і суспільного життя. Число членів такої Комісії коливається

від 15 до 70 осіб. Чим менше, але кваліфікованих членів Комісії, тим ефективніша праця.

В нашому випадку потрібна не більш як тридцятичленна Комісія, в якій були б репрезентовані партійно-політичні напрямки, які мають свої проєкти Конституції або готові захищати спільний проєкт. Комісія діяла б на основі міжпартійного паритету з можливістю узгодження або зведення до двох-трьох варіантів, що стали би предметом остаточного вирішення Конституантою. Оскільки в Україні має бути система багатопартійності, то не варто висувати проєктів Конституції з боку позапартійних чи корпоративних кіл, бо цим підривається основа плюралістичної партійної системи, що може довести до диктатури. Тому за кожним проєктом Конституції повинна стояти конкретна політична сила до часу повного чи частинного узгодження.

Після закінчення Підготовчою Конституційною Комісією праці над проєктами Конституції, Верховна Рада України приймає закон про Установчі Збори Української Держави та визначає дату і місце їх скликання.

З того часу Підготовча Комісія займається другою фазою підготовки Установчих Зборів, що полягає у встановленні членства Установчих Зборів згідно з прийнятим Верховною Радою законом та готує працівники селекції по окремих категоріях членства Установчого Збору. Приймає зголошення членів та кваліфікує їх, видаючи їм мандати та забезпечуючи техніку проведення Установчого Збору.

2. Проект Закону про Установчі Збори Української Держави

2. 1. Склад Конституанти. Конституанта складається з 300 членів, покликаних за наступним принципом: **Якнайповніша репрезентація політичних і суспільно-громадських сил, що діють в Україні і можуть бути виразниками волі Народу.** З уваги на те, що теперішня Верховна Рада не була вибрана на основі пропорційного виборчого права і має у своєму складі багато позапартійних депутатів без виразних політичних орієнтирів, що позбавляє їх відповідальності за конкретну політичну програму, то Верховна Рада не може бути повним виразником волевиявлення Народу в момент прийняття Основного Закону. При мажоритарній виборчій системі губиться біля 45% голосів, які не є репрезентовані у Верховній Раді, а крім того зрізничованість суспільного життя вимагає представництва в Конституанті всіх прошарків суспільства та всіх найважливіших суспільних, духовних, культурних, наукових, професійних, економічних всеукраїнських струкур, що репрезентують весь спектр державно-суспільних інтересів. Тому до складу Установчих Зборів Української Держави мали би входити наступні категорії членів:

2. 1. 1. 20% від парламентарних партій, при чому кожен член ВР мусів би віднести себе до однієї з партій або створити групу безпартійних. З уваги на те, що з вибору на базі мажоритарної системи тільки частина народу виявила свою волю через обраних депутатів, то для повноти потрібно взяти також опонентів з тих округ, що набрали найбільше голосів. В цей спосіб на 450 депутатів Верховної Ради 20% дасть 90 членів Конституанти, плюс 90 їхніх опонентів, дасть нам 180 членів Конституанти

Від виконавчої влади: по двох від областей —	
Голова і його опонент	54
Судовий владний сектор	30
Найвищі Ієрархи українських традиційних Церков, за винятком чужих сект	6
Науковий сектор	10
Військовий сектор	10
Суспільний сектор	10
Разом	300

Парламентарні партії, які не мають потрібного числа народніх депутатів, щоб дати 20% до складу Установчих Зборів, мають об'єднатися з іншими і домовитися про спільну репрезентацію. Це стосується також позапартійних депутатів, які мусять долучитися до партійних груп або створити власну групу для вибору з-поміж себе членів Установчих Зборів. Репрезентація областей і міст республіканського підпорядкування не створює труднощів. Труднощі можуть бути у церковному секторі, де є три православні Церкви, одна греко-католицька, але є також польська римо-католицька, є жидівське віровизнання і є також іслам. Їх не можна оминати. Про це треба мати точніші дані для остаточної кваліфікації. Науковий, військовий і суспільний сектори мусіли б на своїх зборах обрати найкваліфікованіших членів з ділянок даних секторів.

Для кваліфікації членства в Установчих Зборах покликана Підготовча Конституційна Комісія. Вона розробляє правильники щодо вибору членів Установчих Зборів.

2. 2. Праця Конституанти. Конституанта працює Комісіями. Кожна з них розглядає окремий розділ Проекту Конституції, яку приготувала Підготовча Конституційна Комісія. Узгоджені розділи Проекту йдуть на розгляд загальної Сесії і приймаються 2/3 голосів Установчих Зборів. Не прийняті кваліфікованою більшістю голосів розділи повторно розглядаються Комісією, аж до одержання апробати загальною Сесією. Так по всіх розділах. У разі, коли Конституанта не дійде до узгодження, або Проект у цілості не одержить кваліфікованої більшості голосів Установчих Зборів, тоді Установчі Збори абсолютною більшістю голосів обирають нову Комісію з-поміж членів Конституанти, яка в місячний термін доопрацьовує Проект Конституції і подає на розгляд наступної Сесії Установчих Зборів.

Якщо повторна Сесія Установчих Зборів після двох розглядів не набере кваліфікованої більшості голосів для прийняття Конституції, тоді Установчі Збори припиняють свою працю і саморозпускаються, а Президент України окремим декретом проголошує всенародній референдум для прийняття Проекту Конституції, згідно статей, які не були узгоджені Установчими Зборами.

В разі позитивного вирішення Конституантою Основного Закону, Президент промульгує Конституцію і подає Верховній Раді для приведення законодавства у відповідність з Конституцією.

Закінчення буде

Ігор КІЧАК

ВОРКУТА, ТАБІР: МІСЦЕ БОРОТЬБИ

12 січня 1952 року, після майже річного слідства Військовий трибунал військ МГБ Станіславської області оголосив вирок: 25 літ позбавлення волі в виправно-трудовах таборах і 5 років позбавлення прав після звільнення. Вирок не справив на мене ніякого враження. Я був радий, що вирвався з підвалів тюрми МГБ, знав, що в таборах буду з нашими людьми і був певний, що імперії судився вже не довгий вік. Коли в середині березня 1952 року мене відправили з Станіслава до пересильної тюрми у Львів і я зустрів в тюремному дворіку кілька жінок, то сказав їм: не переживайте, через 5 років будете дома. Дивним дивом так і сталося: в 1956 році ці жінки повернули додому. Коли одну з них я побачив уже аж у 1970 році, то вона нагадала ці мої слова, про які я цілком забув, і розповіла, що завжди повторяла їх дівчатам, з якими перебувала в таборах і підтримувала в них віру на скоре звільнення. Правда, сам я повернувся додому аж в 1970 році. З Львівської пересильної тюрми запам'яталася назавжди картина, що коли вранці все битком набита людьми камера після молитви співає хором пісню «Ми хочем Бога — він наш батько, ми хочем Бога — він наш цар», присутній в'язень — офіцер, здається льотчик, стоїть на струнко, а тюремні наглядачі слухають у відчинених дверях камери. Здається співала вся пересильна тюрма. Правило щоденних молитов, вранці і ввечері, вони принесли із слідчих тюрм.

В березні того ж 1952 року ешаломом нас відправили до Харкова. Всі камери були переповнені, включно з підвалами, очевидно нас, в'язнів, було декілька тисяч, і далі до Кірова в пересильний табір. З Кірова таким же ешеломом нас відправили на північ і вже на Великодні свята 1952 року я опинився на Воркуті, в таборі 6-ої шахти, де одразу потрапив до табірної лікарні вилікуватися після тюремних «гараздів». Після лікарні мене зачислили в будівельну бригаду, що працювала за зоною, і якою командував кримінальник, який заявив, що він наш бог. Тут я одержав свій номер 1 — 3-158 (через російське обернене Е), і зустрів двох студентів з Чернівецького університету: Ігоря Салія і Василя Поповича, який не повірив, що я теж студент, бо я не пригадав чомусь тоді прізвище ректора Леутського. Та вже у серпні мене відправили з великим етапом до табору 4-тої шахти. Всі ці табори належали до системи режимних т. зв. Речлягу.

Про роботу на шахтах писати не буду, цікавих відсилаю до спогадів Євгена Іваничука в щойно виданій книжці «*Спогади Каторжника*». Мене зачислили до вантажної бригади, основним робочим інструментом стала лопата, найважче було наповнити лопатою криті вагони-пульмени. Літом 1953 року по всій Воркуті саме стався так би мовити вну-

трішньо-табірний переворот, який не обійшовся без таємно виготовлених нотів: всі кримінальні злочинці, т. зв. «суки», які верховодили в таборах і знущалися над людьми, були прогнані за зону, і в таборах господарити стали політв'язні українці, литовці і латиші з естонцями.

Євген Іваничук у своїх спогадах нічого не пише про табірний опір. А я на нього натрапив одразу, як тільки прибув в табір 4-тої шахти. Першим про існування такого опору сказав мені Остап Крук, районний провідник ОУН, чи не з Тернопільщини, який, на жаль, незабаром відбув етапом в інший табір. Він заявив мені, що я буду на зв'язку з ним. Після нього до мене підійшов Василь Томенко, повстанець із Сопова, що біля Коломиї, з завданням написати історію України, оскільки я студент-історик, а іншого, хто б міг це зробити, нема такого. Пам'ять у мене була добра, я начитався від 10-тирічного віку всяких історій — і дитячих (А. Лотоцького), і солідних (І. Петренка, І. Крип'якевича, Ом. Терлецького, М. Андрусика, М. Голубця, Дм. Дорошенка, М. Грушевського), українських, польських і советських. Ще в тюрмі МГБ у Станіславі кожного дня розповідав я співкамерникам історію України (до суду дійшов до Петра Дорошенка), то ж і взявся за цю роботу. Там із пам'яті написав «Нарис історії України», який дрібним почерком заповнив цілий малоформатний блокнот з крапкованими сторінками; виклав історію ... великими розділами «Княжа доба», «Козацька доба» і «Доба національного відродження», довівши виклад подій до 1917 року, так щоб в разі, якби такий текст потрапив до рук ворога, ніхто б не мав неприємностей. Окремою статтею виклав хід Визвольних змагань до 1923 року. Мій «Нарис історії України» був готовий у квітні 1953 року і потім ходив по таборах Воркути у відписах, звичайно, як анонімний. Автора знали тільки мої найближчі друзі по такій роботі. Один з них Василь Палашовський з Тернопільщини в тернопільській газеті «Свобода» з 10 вересня 1992 року згадав про діяльність групи опору українських націоналістів в таборі 4-тої шахти в 1952–56 роках. До групи входили хлопці з різних областей України. Керівником групи опору був Іван Смереканець з Львівщини, який разом з закарпатцем Михайлом Плешою займався бойовою стороною опору, а мені з Ярославом Зваричем (теж з Тернопільщини) і Палашовським вдалося організувати випуск такими блокнотами «Бюлетеня українського політв'язня». До нас долучився Володимир Юрків (також з Тернопільщини) з табору 3-тої шахти. Взимку, коли все було завалене снігом, я перелазив під снігом через дротяні «заплетки» і паркан до нього в його табір (оба табори були рядом, тільки розгороджені з двома сторожовими вишками по краях).

В лютому 1955 року, коли мене відправили етапом на будівництво 32 шахти, тут до нашої діяльності підключився колишній київський студент з Ровенщини Степан Сорока. Особисто я писав статті, в яких викладав зміст прочитаних на волі брошур підпільних авторів, таких як Петро Полтава, під тими самими назвами, напр. «Елементи революційності українського націоналізму» і «Концепція Самостійної України і політичний розвиток сучасного світу». Літом 1955 році на основі підпільної брошури «Опір фашизму» я написав велику статтю «Що таке советська влада», в якій дав аналізу большевизму, як засобу врятування

імперії спілкою російського шовінізму і жидівського лихварства в його виникненні і розвитку. Володимир Юрків знав напам'ять перший розділ і розділ «Що далі» з «Деклярації Проводу ОУН після закінчення війни в Європі». Всі такі матеріали заповнили сторінки нашого «БУП», втім мої статті про боротьбу УВО і ОУН, про Карпатську Україну 1938–39 років. Василь Палашовський згадує про псування механізмів і підземних комунікацій, а також про виготовлення саморобних гранат, чим займалася бойова група. І врешті про страйки, які відбувалися в 1953 і 1955 роках. Страйк 1953 року ми відбули разом. Під час страйку 1955 року я був у таборі шахти 32, а в таборі 4-ої шахти, хоч на переговорах з адміністрацією і делегацією з Москви в'язнів представляв Ігор Доброштан, дійсним керівником був Ярослав Зварич.

Після страйків 1953 року був зламаний жорстокий берівський табірний режим, скасовані камери, дозволені листування і побачення. Після страйків 1955 року ми одержали право вільного пересування в межах Воркути, право носити вільний одяг, одружуватися і виходити на поселення. В табірну зону приходили тільки ночувати. Але в перших місяцях 1955 р., була розкрита бойова група Івана Смереканця, Михайла Плещі і Федора Гурника в таборі 4-тої шахти. Михайло Плеша згадує, що слідство тривало цілий рік. Трибунал Ленінградського військового округу судив 5 в'язнів. Їх обвинуватили в диверсії і обіцяли поховати на Воркуті. Але справу передали на розслідування і у зв'язку з роботою Московський комітет по перегляду справ ув'язнених в 1956 році хлопців рішив перевести в Інту в штрафний табір і справу закрити, а в липні того ж року ця комісія їх навіть звільнила. Ідеологічна група діяла до літа 1956 року. Через людей, які приїздили на побачення, Степан Сорока переслав наші статті в Україну братові Семенові, який щасливо втік з табору Інти і перебував на Україні під вигаданим прізвищем Всеволода Греська. Спійманий в 1957 році прибув у табір на Воркуту і я з ним там познайомився особисто.

В 1956 році, після звільнення основної маси в'язнів, ми з Ярославом Зваричем, Зубенком, Анною Долішняк і Галиною Дирдою з жіночого табору, спалили всі матеріали групи на квартирі Володимира і Парані Довгаників в селищі 4-тої шахти. Співдрузі були звільнені і поїхали в Україну, але мене і Юрківа знову запроторили до спецтабору «малої зони» 7-мої шахти, тільки що з переглянутим до 10-ти років (в 1955 році трибуналом Прикарпатського військового округу) терміном ув'язнення. Та в 1960 році «заробив» новий термін. Спершу перебували ми оба в таборі загального режиму, тут до мого бараку привезли з нових людей і Левка Лук'яненка, якому я продеклямував «Декалог» («10 заповідей українського націоналіста»). Після закінчення свого першого терміну Левко Лук'яненко надіслав мені фотографію в табірному бушлаті з написом: «Хай не забудеться той шлях, що познайомив нас». Мені залишається теж повторити його, трохи змінивши: хай ніколи не забудеться той шлях, яким ми йшли до волі.

Наталка ПРУДКА

ДО ПИТАНЬ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВА І СПІВПРАЦІ

Поглиблення співпраці з Узбекистаном

(УЦІС) З 10 по 12 жовтня 1994 р. Україну з дводенною візитом відвідала делегація Республіки Узбекистан на чолі з Президентом Іслямом Карімовим.

Відбулися переговори офіційних делегацій, в ході яких українську сторону очолював перший віце-прем'єр Віктор Пинзеник, узбецьку — заступник прем'єр-міністра Республіки Узбекистан Юрій Пайгін. В ході переговорів узбецькою стороною було відзначено, що, незважаючи на труднощі, Україна виконує всі зобов'язання торговельно-економічного співробітництва в цьому кварталі. З Узбекистану було відправлено на Україну перші 22 вагони бавовни.

Як зазначив Віктор Пинзеник, уніфікація обмінного курсу долара, зняття проблеми квот і ліцензій полегшили умови торгівлі між країнами.

Президенти Іслям Карімов та Леонід Кучма підписали Деклярацію про головні напрямки економічного співробітництва, Угоду про співробітництво в галузі культури, Угоду про запобігання подвійному оподаткуванню доходів і майна.

Підписано міжурядові угоди: про торговельно-економічне співробітництво на 1995 рік та про військово-технічне співробітництво, Програму співробітництва між міністерствами закордонних справ України й Узбекистану.

По закінченню візиту відбулася спільна прес-конференція президентів І. Карімова і Л. Кучми. Глави держав залишилися задоволені підписаними документами про подальшу співпрацю.

Узбекистан розробляє програму розвитку свого нафтогазового комплексу, а в Україні налагоджено виробництво нафтогазовидобувного обладнання. Узбекистан готовий доставляти в Україну природний газ, бавовну в обмін на українське обладнання.

Нині створюється міжнародний консорціум з виробництва літака АН-70, автором розробки якого є Київський авіаційний науково-технічний комплекс «Антонов». В будівництві майбутнього літака братиме участь Ташкентський авіазавод, а також Росія.

Підсумки візиту Президента в Туркменістані

Дня 9 листопада 1994 року відбулася пресова конференція Президента України Леоніда Кучми, де він поінформував присутніх про результати офіційної візиту до Туркменістану.

В ході візиту вдалося домовитися про реструктуризацію державного боргу України: борг переоформлено у кредит на 7 років, погашення якого розпочнеться через два роки. Борг України за туркменський газ становить 1,1 млрд. доларів.

Туркменська сторона погодилася доставити в Україну в наступному році 28 млрд. кубометрів газу.

Намагання вивести електро-енергетику з кризового стану

Електро-енергетика України відчуває гостру нестачу пального. Падіння видобування кам'яного вугілля, яке є основним паливом для тепло-електростанцій, в останні роки спричинило також різке скорочення виробництва електро-енергії.

Ще в травні 1994 року Президент України видав Указ «Про заходи щодо ринкових перетворень у галузі електро-енергетики України». Урядом було розроблено плян заходів щодо ринкових перетворень галузі та підготовки її до ринкових умов.

Однак в кінці вересня цього року Кабінет Міністрів не затвердив пляну заходів щодо реструктуризації галузі. Початок ринкових реформ в електро-енергетиці було перенесено на весну 1995 року, пояснюючи це рішення необхідністю пережити осінньо-зимовий максимум навантажень у галузі з причини незадовільного забезпечення тепло-електростанцій паливом.

І хоч за цей місяць запаси пального на тепло-електростанціях продовжували зменшуватися, в листопаді Кабінет Міністрів приймає рішення затвердити плян заходів щодо реструктуризації електро-енергетики та підготовки її до ринкових умов. Це наводить на думку, що взятий Президентом курс на ринкові перетворення змусив уряд все ж таки змінити своє попереднє рішення.

Проект перебудови галузі було розроблено американською фірмою «Патнем анд Барлет». За проектом цієї фірми реформувалася електро-енергетична галузь Великобританії. Проект передбачає побудову системи на принципах пулю, коли прибуток учасників поступає до загального фонду, а розподіл відбувається за встановленою пропорцією. На базі Національного диспетчерського центру електро-енергетики України та регіональних диспетчерських центрів буде створено Державну енергетичну компанію і державне підприємство «Енергоринок». У ході корпоратизації теплових та гідро-електростанцій буде створено державні енергогенеруючі та регіональні енерго-постачальницькі державні акціонерні компанії.

Нормативно-правовою базою цих змін стануть Положення про незалежну комісію з питань регулювання електро-енергетики, Правила ринку електроенергії та Положення про ліцензування в електро-енергетиці.

До цього часу в Україні діяла різко занижена для населення тарифа на електро-енергію за рахунок завищеної майже в 10 разів тарифи для підприємств. Дешева електрика для населення сприяла тому, що рівень її споживання збільшився вдвічі в порівнянні з минулими, більш стабільними роками.

Жовтневий щорічний Указ Президента «Про невідкладні заходи щодо забезпечення народного господарства та населення України електричною та тепловою енергією в осінньо-зимовий період 1994–1995 років» передбачає поступовий перехід до нерегульованих державою цін на електро-енергію.

Зовнішня підтримка приватному секторові в Луганську

Дня 27 жовтня 1994 року Міжнародна фінансова корпорація (МФК) розпочала проєкт постприватизаційної підтримки в Луганську. Фінансову підтримку МФК надав Британський фонд “know-how”.

Мета проєкту — покращити середовище, в якому працюють приватизовані та щойно відкриті приватні підприємства. Реалізацію проєкту підтримують ділові кола Луганська, а також посадник міста — Олексій Данилов.

У ході реалізації проєкту плянується організація навчання бізнесу, реформа місцевої системи оподаткування та правового регулювання підприємницької діяльності.

Передбачається створення учбово-консультаційного бізнес-центру, мета діяльності якого — забезпечення менеджерів та бухгалтерів необхідною інформацією, консультуванням та проведенням навчання.

Другий напрямок діяльності центру передбачає роботу з місцевими органами влади щодо аналізу місцевих систем оподаткування та правового регулювання підприємницької діяльності та консультування в питаннях розробки та запровадження удосконалень в такій сфері діяльності, як реєстрація приватних підприємств, ліцензування, оподаткування, патенти, законодавство з охорони здоров'я та трудове законодавство.

Третій напрямок діяльності передбачає запровадження правового механізму, який допоміг би приватним підприємствам купувати приміщення, в яких вони працюють, а не тільки їх орендувати, як це практикується нині в Україні.

Луганськ було обрано як базу для здійснення нового проєкту саме тому, що він є лідером в сфері малої приватизації в Україні: 67% колишніх державних малих підприємств в Луганську вже приватизовано.

Приватний проєкт розпочинає дію в Маріуполі

Реалізація проєкту Міжнародного валютного фонду «Мала приватизація в Україні», фінансування якого здійснює Агенство США з міжнародного розвитку в рамках технічної допомоги, розпочалася понад два роки тому. За цей час іноземними експертами надано допомогу в приватизації понад 2 тисяч об'єктів торгівлі, побутового обслуговування та громадського харчування у 8 містах України: Львів, Луганськ, Запоріжжя, Черкаси, Ужгород, Івано-Франківськ, Рівне і Хмельницький.

У лютому 1993 року при підтримці МВФ у Львові відбулася перша в Україні акційна продаж державної власності. З того часу в Україні було проведено понад 50 аналогічних продажей в різних містах.

Згідно домовленості між урядом України та МВФ, фахівці проєкту консультують уряд України та Фонд державного майна з юридичних, процедуральних і методичних питань проведення малої приватизації. Однак основна мета цього проєкту — надання допомоги місцевим органам влади в містах, куди офіційно запрошено фахівців МВФ.

Британський газ прагне в Україну

В листопаді 1994 року англійська «Глобал Газ», яка є одним з підрозділів «Брітіш Газ», в Україні закінчує реалізацію робіт згідно контракту з газовою корпорацією «Укргаз».

16 квітня 1994 року між «Укргаз» та «Глобал Газ» було підписано контракт на проведення досліджень газорозподільчої системи газового господарства України.

В кінці 1993 року корпорація «Укргаз» звернулася до Європейського Співтовариства з метою збільшення газових ресурсів в Україні, а також запровадження західних технологій транспортування, розподілу та обліку споживання газу, прокладки та обслуговування поліетиленових газопроводів. ЄС було організовано тендер; грант на проведення таких робіт було надано урядом Голляндії. Переможцем тендеру стала «Брітіш Газ».

Згідно з контрактом, британські експерти ознайомилися з системою ведення газового господарства в регіональних підрозділах української газової корпорації в Києві, в Дніпропетровській та Донецькій областях, — повідомляє Юан Манро, експерт з питань технічного обслуговування «Глобал Газ». Було досліджено рівень корозії трубопроводів, а також рівень захисту розподільчих газопроводів. Британськими фахівцями підготовлено аналіз ефективності використання методів транспортування та розподілу газу, стандартів та методики виконання всього спектру робіт.

У Великій Британії та інших країнах Заходу нині активно вживається технологія прокладання поліетиленових газопроводів — більш надійних та зручніших в обслуговуванні в порівнянні з традиційними в Україні металевими трубопроводами.

Запровадження в газовому господарстві України західних технологій та поліетиленових трубопроводів може бути вигідне для обох сторін.

Для демонстрації можливих переваг запропонованого обладнання було організовано виставки та семінари в Дніпропетровську та Києві, в ході яких здійснено протяжку поліетиленової труби в діючі частини розподільчого газопроводу.

Підприємство «Київгаз» має намір узгодити до кінця 1994 року умови можливого контракту з «Брітіш Газ» на заміну значної частини газорозподільчої мережі Києва, використовуючи методу протягування поліетиленових труб в діючому газопроводі, — повідомляє Владислав Добрянський, керівник «Київгазу». Необхідність таких робіт пояснюється значним терміном їх експлуатації; так, тільки в центрі Києва 50% газопроводів вичерпали свій амортизаційний термін експлуатації: з більш ніж у 8 км розподільчої магістралі — 4 км вимагають негайної заміни. Термін використання металевих газопроводів — до 40 років. Газифікація Києва розпочалася в 1946 році.

Англійські фахівці мають намір також запропонувати Україні технології для ліквідації втрати газу, врізання допоміжних ліній, не вимикаючи при цьому подачу газу, а також спеціальний детектор, що дозволить регулярно контролювати стан газотранспортної та газорозподільчої мереж.

«Брітіш Газ» створено на початку 1880 років. Нині її володарі — приватні особи. Щорічний приріст капіталів компанії становить близько 120 млн. доларів.

Компанія працює в 50 країнах світу. В Росії «Брітіш Газ» займалася розробкою родовищ Сибіру; в Казакстані — родовища Карачагі.

«Кукурудзяний» скандал загасили платники податку

Дня 11 листопада 1994 року відбулася пресова конференція з приводу «кукурудзяних вчинків» президента асоціації «Земля і люди», який «по сумісництву займає посаду заступника голови Верховної Ради України».

Провели зустріч з пресою народний депутат України Лесь Танюк, голова Центру демократичних реформ Роман Зварич, Голова Народного Руху України В'ячеслав Чорновіл.

Привід зустрічі з пресою — завершення роботи створеної в липні 1994 року комісії Верховної Ради з метою розслідування діяльності асоціації «Земля і люди», яка в 1993 році взялася за реалізацію проєкту вирощування кукурудзи. Фінансування проєкту вартістю 70 мільйонів доларів здійснювалося в межах наданого США 500-мільйонного кредиту агропромислового комплексів України.

Справа набула розголосу після публікації 19 червня 1994 року статті в газеті «Нью-Йорк Таймс», автор якої констатував, що Україна відмовляється повертати борг в 70 млн. доларів в американський Сітібанк.

Щоб загасити міжнародний скандал, українська сторона погасила борг за рахунок державних коштів, так як асоціація «Земля і люди», скориставшись американськими кредитами, повернути їх назад не була спроможна. Чекати іншого результату було не варто з самого початку, адже в Советському Союзі аграрники щороку отримували кредити від держави і ніколи їх не повертали.

Голова Комісії ВР Михайло Чечетов з самого початку створення Комісії пропонував припинити це розслідування на користь «Землі і люди», нібито з патрістичних міркувань.

У ході розслідування встановлено чисельні факти порушень умов договору між американською фірмою «Зенека» та асоціацією: кошти витрачалися не за призначенням, безкоштовно передавалися матеріальні цінності комерційним структурам. Було занедбано бухгалтерський облік розрахунків асоціації з господарствами-учасниками проєкту з вирощування кукурудзи.

За словами Леса Танюка, за 5 місяців роботи комісії на жодне її засідання не з'явився Ткаченко. Підготувавши довідку (використано дані Головної державної податкової інспекції України та інших контролюючих органів) про порушення в діяльності асоціації «Земля і люди», 6 членів комісії відмовляються її підписати.

Верховний законодавчий орган України цю справу спускає на гальма. Борги асоціації сплатив народ, а іноземні кредитори зробили належний висновок: нині жодна країна більше не надає кредитів для агропромислового комплексу, обмежуючись порадами: здійснюйте реформи, приватизуйте і таке інше.

На жаль, сьогодні ще фермерський рух занадто слабкий, перепон багато, а кредити, що спрямовувалися американським урядом для розвитку фермерського руху в Україні, потрапили до Ткаченка — колишнього міністра сільського господарства. ■

ЗВЕРНЕННЯ ДО ВІЙСЬКОВИКІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ — УКРАЇНЦІВ ЗА ПОХОДЖЕННЯМ

(УЦІС) Проголосивши себе правонаступницею ССРСР і успадкувавши тоталітарний режим з його стійкими імперськими, шовіністичними стереотипами, антигуманною ідеологією та практикою, що ігнорує права людини, Росія викликала серйозні наслідки не тільки для держав, що постали на руїнах загнилого Союзу, але й для всього світу.

Росії виявилось замало українського хліба, масла, м'яса, цукру, які вона забирає за безцін в обмін за нафту, газ і дерево.

Їй конче потрібні дисципліновані, сильні і відважні українські солдати для ведення імперських воєн.

Одержавши в своє розпорядження кілька десятків тисяч зросійщених українських офіцерів, російські генерали впевнено почали проводити варварську політику проти Північного Кавказу.

Офіцери — етнічні українці!

Батьківщиною для Вас є Україна. Без Вас агресивність Росії може бути в основному теоретичною, бо для практичних кроків їй потрібні Ви.

Вас оплутали не тільки свої, а більшою мірою чужі пройдисвіти, і тепер за імперські амбіції Ви, українці, щедро проливаєте кров і віддаєте життя. Чужими руками і чужою кров'ю Росія прагне творити свою історію.

За абхазьким, таджицьким, чеченським варіантами виникатимуть інші. Московські генерали і надалі будуть Вас використовувати як гарматне м'ясо, за рахунок Вашої крові намагатимуться цементувати навколо Кремля новітню імперію.

Усвідоми це, етнічний українцю, з російською зброєю в руках!

Сьогодні ти проливаєш чеченську кров, завтра тебе в ім'я імперії, в ім'я новітніх мафіозних злочинців, примусять лити кров свого народу.

**ЗУПИНИСЬ! БАГNET В ЗЕМЛЮ, І ДОДОМУ! ДУХ ПРЕДКІВ КЛИЧЕ ТЕБЕ!
З ТОБОЮ БОГ І УКРАЇНА!**

4.01.95

Конгрес Українських Націоналістів ■

Едіт БОГАЦЬКА

ЗНОВУ ПРО МОВНІ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ

(УІЦС) Увесь український світ облетіла пісня «Українка» у виконанні чарівної Оксани Білозір — зворушливі слова, гармонійно поєднані з мелодією, чудовий образ української дівчини, який відтворює історичну долю й національний характер української жінки:

«А я не скорилася, із сльози відродилася,
українкою ж я народилася!
Кажуть хлопці, я сама — наче квіточка,
що пливають мої слова, як та річечка,
що душа моя співає, мов сопілочка!
А я просто українка, україночка!»

Не будемо зараз згадувати все те, що зазнала й перетерпіла українська жінка — це був би довгий перелік, але назвемо те, що зберегти не вдалося: не вдалося їй, бідній, зберегти чисту мелодійну українську мову. Тут, зрозуміло, не йдеться власне про Оксану Білозір: навряд чи багато є українок (і українців), про яких можна було б сказати, «що пливають її слова, як та річечка»!, бо ріка української мови забруднена чужими ідіомами та неологізмами, невластивими їй зворотами, мовними покруччями, російськими й польськими кальками.

Писати на мовні теми нині справа невдячна, а подекуди навіть небезпечна: що б не написав — поб'ють або справа, або зліва, або зразу з обох боків. Проте мусимо правді в очі дивитися прямо: життя показало, що зробити українську мову в Україні мовою широкого спілкування з наскоку не вийшло. Процес українізації, який по-первах пішов більш-менш жваво, загальмувався, а подекуди відбувся навіть відхід від тих позитивних зрушень, що відбулися. Було б нерозважливо звинувачувати в цьому лише чиновників, які, мовляв, не досить енергійно взялися до справи, чи обивателя, котрий через лінощі або зверхність відмовився від рідної мови. Необхідно докладно й всебічно, відкинувши зайві емоції, проаналізувати стан речей і постаратися зрозуміти, чому «процес не пішов»? І перше слово повинно бути за фахівцями, за тими працівниками української освіти й науки, які перші зіткнулися з труднощами.

Серед них — доктор філологічних наук, завідувач катедри української та російської мов для іноземців Інституту міжнародних відносин Київського університету ім. Тараса Шевченка, Сергій Бураго. Навчання іноземних студентів української мови почалося ще тоді, коли назва й спрямованість діяльності катедри не мала з цією мовою нічого спільного, бо впродовж багатьох років іноземців навчали лише російської мови. За ініціативою викладачів, враховуючи бажання студентів знати мову народу, серед якого вони живуть, таким чином виявивши до

нього повагу і вдячність, на кафедрі почали викладати українську мову, культуру, історію. Спочатку справи пішли добре: студенти охоче відвідували лекції, засоби масової інформації розповсюджували позитивний досвід. Згодом, коли Україна стала незалежною, від російської відмовилися й перейшли виключно на викладання української мови (російська залишилася лише для студентів четвертого й п'ятого курсів).

Проте згодом студенти-іноземці почали вимагати викладання російської мови. І не лише тому, що вона більше поширена, зокрема на теренах колишнього СРСР і в Східній Європі. Катастрофічно не вирішувалася проблема підручників та іншої навчальної літератури: статті й методичні матеріали, підручники з міжнародного права й міжнародних відносин на 90% написані російською мовою. Окрім того, студенти повинні працювати в Центральній науковій бібліотеці та в інших книгозбірнях, адже не досить читати лише підручники і конспектувати лекції. Але й там переважна більшість публікацій — «російськомовна». Студенти мають вивчати також і нові наукові праці, які надходять не лише з України, але й з Росії — з Москви, Сан-Петербургу, з тих наукових центрів, де є провідні фахівці. Їхні праці можна було б перекладати українською мовою і пускати в науковий обіг, але економічна ситуація нині така, що зробити це неможливо. Нещодавно кафедра міжнародних економічних відносин ІМВ видала підручник української мови для своєї спеціальності, але недостатність одного, навіть добре складеного підручника, очевидна.

Який же вихід може бути з цієї, здавалося, безвихідної ситуації? На думку Сергія Бурога, треба вивчати обидві мови — і українську, і російську — за рахунок інтенсифікації навчального процесу.

Це — мовні проблеми, пов'язані з іноземними громадянами, навчання яких дає не лише прибуток, але є також визнанням певного рівня української педагогіки й науки. Проте, вважає Сергій Бурога, загальна проблема розповсюдження української мови набагато складніша від проблем, пов'язаних з навчанням іноземців: кінець-кінцем, в економічно благополучних країнах подібні проблеми не становлять жодної проблеми. Настануть часи, коли й в Україні буде так само. Але — не зараз.

Не лише дискусії, які перманентно виникають стосовно використання тієї чи іншої мови, але й криваві події, що відбуваються в різних регіонах колишнього СРСР, певною мірою пов'язані з вживанням мов, бо за ознакою мови відбувається ідентифікація людини — «наша» вона чи ні? Тому постає питання, що ж це за феномен — мова, що так впливає на громадське й особисте життя людини?

Останнім часом у філології відбувається повернення до ідей Вільгельма Гумбольдта, який створив мовознавство як окрему науку. Гумбольдт розглядає мову як реалізацію мислення: — мова, — писав він, — це не лише різні способи позначення якоїсь речі чи поняття, це — різні способи бачення. Останнім часом цей постулат трактують дещо кон'юктурно: мовляв, якщо це інше бачення, то це, перш за все, інше національне бачення: тобто різні нації по-своєму дивляться і сприймають світ і по-своєму відтворюють його в мові. І це вірно, вважає Сергій Бурога,

але... треба йти далі: є також і щось спільне між мовами і національними психологіями, і необхідно пам'ятати, що розвиток будь-якої мови і будь-якої національної культури не може відбуватися натурально та ефективно без глибинних контактів з іншими мовами й культурами — народи не можуть розвиватися в самоізоляції.

Не все було гаразд до розпаду ССРСР. Це відомо, але зв'язки, які встановилися, зокрема між вченими й діячами культури різних республік, не можна розривати. Але це сталося, і воно дуже шкодить розвитку національної культури. На думку Сергія Бураго, радикально негативне ставлення до російської мови, яке подекуди спостерігається, не виправдане. Цією мовою написано багато творів українських авторів, і так сталося, що їх вважають надбанням російської культури чи науки. А вони повинні бути набуток України, а не лише Росії. Тим більше, що історично російська мова більше розповсюджена в світі, і через неї також відбувається вихід у світ української культури.

Взагалі будь-які конфронтаційні моменти — антикультурні. Мова розвивається тоді, коли є (або створена) потреба вживати її — говорити, читати, розмовляти. Тому спочатку треба створити умови для її розповсюдження, і обов'язково — на позитивних емоціях. А ця конфронтація привела частину населення до того, що українізація сприймається як насильство. Якщо відбувається будь-який тиск, він психологічно викликає протистояння людини, бо вона хоче бути вільною. Якби мова була лише якийсь набір знаків, тоді було б легше — чи так говорити, чи так: інша знакова система — і все. Але оскільки це стосується найглибших сторін людської психіки (бо коли формується думка, це вже мовний процес), йде така гостра реакція — чи відторгнення, чи сприйняття.

На думку Сергія Бураго, розвиток українізації не повинен пов'язуватися з відкиданням російської мови: мовляв, буду вчити українську, щоб не вживати російської! Мотивація повинна бути позитивною — необхідно відтворювати й розповсюджувати українську мову. Це — головне. »Треба розвивати своє, — вважає вчений, — але й не втрачати того, що вже є народним надбанням. Необхідна більш активна і різнобічна презентація української культури, не лише шараварної. Не воювати треба, а розвивати дійсні цінності і репрезентувати їх. Але буває так, що люди не хочуть цього робити, бо це діло непросте — легше вступити в конфлікт, у бійку. І це войовниче несприйняття є своєрідною ширмою, за якою стоїть небажання і невміння. Це така совєтська кон'юктурна психологія, але з новими словами, за якими прихована стара і добре відома думка: »яким би чином мені якнайкраще «обустроїть» власне життя?».

Зрозуміло, що українцям дуже перешкаджає вживання чужої мови, бо все вимушене — шкодить. Чи не від цього йде комплекс менш-вартості, яким дехто в Україні уражений? Дуже багато залежить від того, як почуває себе людина в тому чи іншому «мовному будинку»: якщо вона в ньому лише гість чи цей будинок для неї — в'язниця, це негативно впливає на її психіку, а якщо ж навпаки — людина почуває себе хазайном і їй там добре, вона може мати два таких «будинки», три і навіть більше.

З міркуваннями Сергія Бурога, викладеними вище, можна погоджуватися або ні, можна дискутувати з ним або сперечатися, але, без сумніву, цей досвід, набутий у сучасних конкретних умовах, свідчить про необхідність більш ґрунтовного підходу до вирішення проблеми української мови в державі. Можливо, треба розробити державну стратегію її відродження, розраховану на кілька десятиріч, регіоналізовану й диференційовану, тобто таку, яка б враховувала регіональні, вікові, освітні та інші відмінності різних верств населення України. А далі — послідовне і наполегливе виконання наміченого, незалежно від того, якого «кольору» міністр чи віце-прем'єр посідає керівне крісло, адже міністри приходять і відходять, а українізація повинна відбуватися аж до остаточного її завершення.

ЗВЕРНЕННЯ ДО НЕРОСІЙСЬКИХ НАРОДІВ В РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ

(УІЦС) Хоробрий, свободолюбивий чеченський народ веде проти російського імперіялізму героїчну боротьбу за свою незалежність, за право жити на своїй рідній землі.

Три роки тому, з розвалом Советського Союзу, Чеченія проголосила свою незалежність і всенародно обрала президентом Джохара Дудаєва. Тепер, після багатьох провокацій, після краху створеної Москвою у Чеченії своєї «п'ятої колони» могутня мілітарна Російська імперія кинула на придушення молододі незалежної держави наймодернішу військову наступальну і руйнівну техніку.

Проте московські агресори не в силі здолати опору чеченського народу, який надихається величчю ідеї національного визволення і створення власної держави. І марними є зусилля неоімперської потуги: народ, що бореться за свою незалежність, є нездоланим, а імперії — приречені.

Антибольшевицький бльок народів (АБН) вітає героїчну боротьбу чеченців за свободу і незалежність, закликає всі свободолюбиві народи підняти свій голос протесту проти геноциду, на підтримку справедливої боротьби чеченського народу.

Солдати і офіцери російської армії, як і мирне населення Чеченії, вимушеною кров'ю рятують кар'єру російських можновладців та інтереси новітніх російських нуворишів транснаціональних нафтових компаній, для яких прибутки вищі від людського життя.

Громадяни Росії неросійського походження!

Серед солдатів і офіцерів російської армії є і Ваші сини. Ваші національні інтереси не збігаються з імперськими інтересами Москви. Негайно поверніть своїх дітей живими з Чеченії! Ви збережете життя і честь вашої нації.

Хай Вам допоможе в цьому Бог!

Свобода народам!

Свобода людині!

5.01.95 р.

Президент АБН
Слава Стецько

Микола ШАТИЛОВ

ПАВКА І ІНШІ, ЯКИХ НЕ МОЖНА ОБРАЗИТИ

Над зимовим Бодамським озером зазнав аварії й затонув двомоторний літак «цесна-425». Загинули — пілот, два німецькі бізнесмени і дві чешки-перекладачки. З уламками піднятої «цесни» виплило на поверхню й ще одне чеське ім'я — Павел Мінаржик. За деякими даними він і познайомив жінок з німецькими ділками, що їх поліція запідозрювала в нелегальній торгівлі атомними матеріалами. З'ясувалося, що до катастрофи з «цесною» причетні, хоча й дуже опосередковано, українські кагебісти. Особі Павла Мінаржика празькі журналісти присвятили чимало уваги, і читачі довідалися, який він насправді — колишній легендарний герой колишньої Чехо-Словацької соціалістичної республіки.

Не збираючись інтригувати читачів детективними подробицями, я лише поясню, що професійний чехо-словацький шпигун після завершення мюнхенської акції, а полягала вона — можливо пам'ятаєте? — в підіривній діяльності в радіо «Вільна Європа», подався до української столиці на вдосконалення.

Державна безпека запопадливо приховувала, де перебуває «герой капітан», як співали в сімдесяті празькі шансоньє. Приховувала аж до поширення чуток про загибель капітана, який не носив погонів, ні поручника, ані надпоручника: військові звання він перескакував, як совєтський космонавт. Зважаючи на архисекретність навколо київського відрядження, можна гадати, що українські чекісти вишколювали капітана з усією можливою серйозністю, бо він знову, не побувавши майором, одержав підполковницькі зірки. А ще — звання кандидата наук.

Повернувшись в гадаючі пенати, підполковник захистив докторську дисертацію — «Історія і сучасність в будівництві розвиненого соціалістичного суспільства». Можливо, знань про те, що «економіка має бути економічною», йому й забракло саме тоді, коли, щоб упоратися із завданням до кінця, він мусив закласти вибухівку в приміщеннях мюнхенської студії. А врешті-решт добре, що в сімдесят шостому, втікаючи під крильце празької «контори», не був Павка Мінаржик кандидатом невідомих наук, а то «Вільна Європа» не переносилася б нині до Праги.

Павкою звав його інший Павка — Пехачек, коли вони вешталися по мюнхенських генделіках і Мінаржик удавав із себе політичного біженця. Проте, може, йому і не доводилося пригадувати фази перетілення — починав він актором, бо Павка-другий був наперед згодний посприяти землячкові влаштуватися на чеському мовленні.

Не зовсім ясно, правда, нащо занадобилося Мінаржику витратити аж шість місяців, щоб покласти до кишені службову перепустку штатного працівника «Вільної Європи», якщо наприкінці шістдесятих у чеській редакції працювало аж шість комуністичних агентів і зараз

їхні прізвища можна знайти в списках, оприлюднених тижневиком «Нецензурає новіни».

Однак в чорній біографії чекістського полковника білих плям вистачає.

Журналісти, певна річ, намагаються їх позбутися, але кількість їх зростає у відповідності з кількістю даних щасним купцем (а чи не торгував він тим, що й нещасні пасажири «цесни»?) інтерв'ю. Зайвий доказ того, що поки ходитимуть по землі чекісти, енкаведисти, кагебісти, яким прикметник «колишні» ніколи не пасуватиме, поти і не втратить актуальності прислів'я — «з чорного kota білого не зробиш», і нехай чорні коти на нас не ображаються.

Постарілий Павка Мінаржик охоче погоджується на інтерв'ю, але у своїх розлогих відповідях залишається цнотливим, як і за часів бурхливої молодости. А бурхливою вона була не тільки з огляду на специфіку шпигунського існування, але й з огляду на моменти мартінології...

У книжці «Повернення розвідника», яка, здається, була підготована ще тоді, коли Мінаржик знаходився в Мюнхені, бо вийшла друком блискавично, і в численних нинішніх інтерв'ю він бреше, як рязий собака. Зрештою, нема нічого дивного: ніде й ніколи жоден шпигун повної правди вам не скаже. А все ж большевицькі шпигуни брехали так, як і ніде, ніколи й ніхто не брехав. Самовпевненості, крім усього іншого, надавала їм іще й певна закомплексованість, якщо зважати на те, що існував комплекс «Залізної запони». За нею, здавалося, можна почуватися, як у Бога за пазухою, — ніхто на гарячому не спіймає.

Самовпевненість була безмежною, а можливо, і безконечною, бо вже вісімдесят восьмого року, коли кінєць комуністичної системи наближався зі швидкістю сніжної лавіни, полковник Мінаржик, шеф-редактор кагебістського видання «Сигнал», продовжував підкидати свої «дези» ба й навіть польським читачам.

В інтерв'ю часописові «За вольносьць і люд» він так само, як і в давній книжці, продовжував удавати з себе казанську сироту, повідомляючи, що на запланованому мюнхенському вигнанні опинився сам, як палець. За ним, мовляв, поплакали вдома лише братик із сестричкою, бо мовляв, на «зеленому кордоні» ніяка дівчина хусточкою йому не помахала.

Звичайно ж, не помахала, бо двадцятирічний диктор брєнєського мовлення, якого чеські естебаки задалегідь готували на ролі політичного втікача, мав законну — Їржину Мінаржикову, дівоче прізвище — Шмїдова, рік народження — сорок третій, за професією — вчителька. Відкриття, так би мовити, яке змушує засумніватися: чи перетинав Павка Мінаржик узагалі «зелений кордон»? Сумніви зникають, коли довідуєшся, що «всіма покинутий» брєнєський диктор мав на віденському вокзалі прощальну зустріч із власним батьком.

Для найбільш недовірливих один із празьких часописів навів мюнхенську адресу Їржини Мінаржикової-Шмїдової, а на додаток — ще й телефон. Даремно! Пані Їржина свого часу натерпілася лиха зі своїм героєм... Ні, «героєм мирної епохи», як пізніше оспівував естебаку поет Богуслав Мислїк.

У Мюнхені Мінаржик розірвав шлюб із законною заради дочки відповідального урядника баварського радіо — Гертруди. Кажуть, майбутня пані Мінаржикова мала — ох! — які стрункі ноги. Але, здається, не тільки вони спокусили чеського чекіста. Ще раніше на ноги пані Гертруди звернув увагу Юлій Фірт, якому пророчили місце директора чеської служби «Вільної Європи». Пророчили не даремно. Директором він став, а в Мінаржика вже був до нього «ключ».

Коли ж два чоловіки однаково замиловані парою жіночих ніг, нема нічого дивного, що один — директор! — довірятиме іншому — поступливому! — службові таємниці й ключі, яким замикається службовий сейф. А відтак нема нічого дивного, що одного дня Мінаржик службовий сейф директора випорожнив.

Пані Їржіні поталанило більше, ніж пані Гертруді. З останньою Павка Мінаржик не розлучився й досі — мабуть, дуже поспішав, що не завадило йому взяти ще один шлюб уже в Чехо-Словаччині.

Так скінчилися матримоніальні історії Павла Мінаржика, але не скінчилася історія червоного шпигуна.

Закінчувалася вона судом, якого вимагала післялистопадова чеська громадськість.

14 жовтня 1993 року перед празькими суддями постав полковник, доктор, кавалер ордена Червоної зірки й автор документальних «бестселерів», сорокавосьмирічний Павел Мінаржик. Прокурор звинувачував його в підривній діяльності проти західних країн і в спробі вчинити терористичний акт, який міг викликати загибель багатьох людей, що серед них були б і ті, які й сьогодні ведуть «свободівські» передачі. Звинувачував у всьому тому, про що сам обвинувачений висловлювався — і перед багатотисячними аудиторіями! — з невимущеною відвертістю загартованого «ідейного бійця»: «А хтось же мусів усе це робити».

А якщо «мусів», хоча ніхто не повірить, що примушували, — відповідай!

Павел Мінаржик відповів чотирма роками тюрми.

Але не прийняли його ані страшний пражський Панкрац, ані менш страшні Рузини. Не прийняли, бо «справа Мінаржика» пішла гуляти по інстанціях, а сам він — по свободі. Не засів Павка під камерним віконцем, щоб написати обіцяну читачам трилогію. Писав він скарги. Не тільки касаційні й довгі, які продовжували його перебування на волі, але й агресивностислі, в яких вимагав притиснути тих, хто ображає його, Мінаржика. Скажімо, тижневик «Респект», який назвав терориста — терористом.

Фантастика?

Фантастика — тому, що у світі вільному навряд чи знайдеться людина, здатна повірити, що особу, яка служила «в органах» — та ще й як служила! — можна образити. Але у світі покомуністичному — знаходяться: суд визнав, що «Респект» звів наклеп на пана доктора. Який з Мінаржика доктор, ви зрозуміли, прочитавши, що «досліджував» він «розвинений соціалізм», але позивало він — досвідчений.

Судитися йому не вперше: були в нього неприємності і з німецькою юстицією.

За часів чекістсько-поетичної молодості, розігруючи джеймс-бондівський спектакль перед мюнхенською офіціанточкою, він не впорався з автомобільним кермом і банальний адюльтер закінчився так само банальною катастрофою. Проте наслідки були не банальні: офіціантка зазнала тяжких травм, і якби Мінаржик не втік на батьківщину — хоча була в собаки хата! — сплачувати йому і сплачувати... Пожиттєво! Але він утік і напевно ж не пам'ятає й імена мюнхенської кельнерки. Однаке не проміне пустити сльозу, запевняючи інтерв'юєрів, що його діточки виростуть добрими і порядними людьми.

Діточки — так, але татечко, схоже, вже ніколи не набуде згаданих чеснот. На його совісті (закон, певна річ, не матиме претенсій) нещодавня загибель двох жінок — Іветти Ранетової і Алени Петрушової, які були серед пасажирів «цесни», що загадково затонула в Бодамському озері.

Нічого не скажеш — бурхливе життя за плечима большевицького агента «брежнєвської епохи». Пора б і відпочити. Він і відпочиває — на казенних харчах.

Закінчилася історія Павла Мінаржика, але не минулися підступи «червоного гестапо», яке, як зазначає чеський публіцист Людвік Беднарж, і в покомуністичних державах поводить як у себе вдома. Уже Юрій Андропов, — нагадує він в часописі «Чеські денік», — зрозумів, що комунізм скидається на старого актора, що перш ніж вийти між люди — в амплу першого любовника — повинен старанно загримуватися... і не забуваймо, що серед найближчих поплічників довгожителя московської Лубянки знаходився Михайл Горбачов, який баночки із не завжди ароматними помадами успадкував від перестарілого шефа советських кагебістів.

Горбачов і його компанія усвідомили, що переживуть московсько-большевицьку імперію, але пережити комунізм вони, марксистичні, не могли собі дозволити.

Так само, як і нацистські бонзи на переламах німецько-російської війни вони заклали по всіх континентах підпільні осередки, які на випадок смерті «старого актора» могли б діяти за принципом «швидкої допомоги».

Зневажати підступну передбачливість лубянської «контори», — підкреслює Людвік Беднарж, — було б вельми небезпечно. Небезпечно і взагалі зневажати впливи таємних служб на перебіг найновішої історії, бо інакше нам доведеться переписувати її заледве не щодня...

Переписують же фінські історики певні частини своїх північних хронік. А зайвого клопоту завдали їм знов-таки московські кагебісти. Оприлюднені під час нападів кремлівської демократії секретні документи неспростовно довели, що колишнього фінського лідера Урго Кекконена підсадили в президентське крісло блакитнопогонні полковники й вони ж підтримували свою людину протягом десятиліть. Міт суомської незалежності, легенда фінської недоторканості,

все, що так приваблювало чехів-вісімдесятників, що ідеалізувалося, все — виявилось мильною булькою.

А чи не перекваліфікуються на переписувачів і американські історики? З тієї самої причини.

Найдосконаліші впливи здійснюються за допомогою грошей.

Грошви ж у кагебістів, як в курки проса.

Недаремно чеський часопис наводить приклад із знаменитою біржовою аферою (Чікаго, сімдесят другий рік), коли скориставшись інформацією, знятою з контрольованих телефонних апаратів, лубянські шахраї збили ціни на збіжжя, і кишені галіфе, пошитих у секретних ательє, понапухали мільйонами.

Сьогодні генерали-кагебісти повилазили зі сталінських галіфе й улізли в діорівські костюмчики. А хоча б і генерал Калугін, якого минулої осені англійська контррозвідка взяла прямо на трапі літака, бо їй занадобився свідок у справі вбивства болгарського письменника Георгія Маркова, знищеного кагебістами.

Ну й що?

Калугін посвідчив, що КГБ не займався терористичною діяльністю і повернувся на батьківщину.

Інший генерал — Ян Шейна, колишній чехо-словацький розвідник, який свого часу плюнув у большевицькі очі і перейшов на Захід, з поверненням на батьківщину не поспішає. Не поспішає тому, що брешуть калугіни, брешуть мінаржики. Брешуть, як завжди.

Прага

«Існування й дія різних політичних напрямків та організованих середовищ — це природне, нормальне явище, з яким ми погоджуємося, якому визнаємо право існування і не прагнемо його усунення. З цього робимо висновок, реалізуємо свою настанову на практиці, усунемо прояви, які не потрібні і які завели б нас в інший бік або зображували б нас у невірному світлі. Наша система діяння мусить бути така, що не суперечила б засади багатопартійного укладу українського політичного життя, давала б нам спосіб діяння серед нього, а при цьому відкривала б нам шлях для росту, постійного поширення нашого руху, проникання й уможовтнення нашими ідеями цілого життя. Засада принципового відокремлення себе і своєї діяльності від інших організованих сил є цьому суперечна».

Степан Бандера: «Слово до Українських Націоналістів...» за Кордоном, стор. 126.

Щира бесіда

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ

ПИТАННЯ: Чим пояснити, що і після проголошення незалежності України, яку підтримало 90% населення, у свідомості багатьох українських лідерів немає правильного — реального — уявлення про боротьбу ОУН-УПА?

ВІДПОВІДЬ: Це свідчить на мою думку, що ці лідери неспроможні не тільки самостійно й незалежно мислити, але й просто логічно мислити. Дехто з них не може до того ж і безсторонньо мислити. Візьмім заяву спікера Верховної Ради О. Мороза, який твердить, що членів ОУН-УПА не можна прирівнювати до ветеранів II світової війни.

Розвиваючи цю думку, О. Мороз додає, що кожен випадок члена ОУН-УПА має розглядатися окремо, затим що це трагічна сторінка історії України, а «безчинства були з обох сторін». З таких слів можна зробити висновок, що йдеться про дві сторони, які мали однакові права діяти на землях Західної України. Насправді ж советська Червона армія прийшла на Західню Україну внаслідок змови Сталіна з Гітлером, будучи агресором, окупантом, і саме з її приходом почався на цих землях масовий терор. Ініціатором «безчинств» у західніх областях була саме советська окупаційна адміністрація, і викреслювати тих, хто став на боротьбу із нею, з числа патріотів, позбавляти їх ветеранських прав, посиляючись на мітичні «безчинства», значить повторювати штампи советської пропаганди, спрямованої проти правди історії, яка боротьбу проти окупантів називала зрадою батьківщини.

Визнавши, що «безчинствах» були з обох боків, Мороз однак не припускає, щоб ветеранські права колишніх енкаведистів було узалежнено від участі їх у «безчинствах». Отже, потверджуючи факт кривавих розбоїв з боку червоних «визволителів», голова Верховної Ради тут таки амнестує усіх сталінських карателів, тобто амнестує злочини союзників Гітлера. Чи це безсторонній підхід до подій минулого? Чи це взагалі приклад справедливого логічного мислення?

Як на мене, це трохи підправлене до сучасних умов советське наставлення до справедливої та героїчної боротьби ОУН-УПА. За словами О. Мороза хоча боротьбу героїзувати не можна. Чому, він не пояснює. Кого ж тоді він хоче героїзувати? Енкаведистів та катєбістів, котрі в тюрмах Львова та інших міст Західної України тортували й убивали невинних беззбройних громадян, вішали за ноги священиків, розпорювали животи вагітним матерям? Тих «героїв», котрі це робили, О. Мороз без жодних сумнівів визнає ветеранами, а до тих справді героїв, котрі стали по боці правди й волі, він хоче застосувати якесь фільтраційне мірило.

Уявім собі, як буде виглядати така фільтрація:

- Брали участь у визволенні в'язнів з тюрми?
- Брав.
- Були при цьому жертви з боку енкаведистів?
- Були.
- У ветеранських правах відмовити.

Цікаво, як О. Мороз уявляє собі боротьбу з озвірілими голововерізами-окупантами? Очевидно, за його уявленнями, члени ОУН та бійці УПА мали б звертатися до них з такими благаннями:

«Панове-товариші-посланці наймудрішого з мудрих вождя й учителя народів Йосифа Сталіна! Не вбивайте невинних громадян, як це ви зробили з родиною митрополита Шептицького, не висилайте на Сибір та Казакстан свідомих українських родин, не арештуйте священиків, учителів, письменників, громадських діячів, не винищуйте українську інтелігенцію, не мордуйте арештантів у тюрмах. Будьте ласкаві, згляньтеся на нас хохлів-малоросів. Ми забудемо свою рідну мову, говоритимем на мові Леніна, станемо покірними колгоспними рабами, вивчатимем „Коротку історію ВКП(б)“, тільки Христа ради не тероризуйте і не винищуйте нас?»

Якби члени ОУН-УПА так діяли, тоді вони заслужили б з уст О. Мороза звання ветеранів.

Як на мене, членам ОУН-УПА не треба визнання з боку сучасних лідерів України. Героїчні діла українського Опору оцінить і вже оцінила історія. Це ОУН-УПА трусонула до самих підвалин імперію большевицьких тиранів, імперію, перед якою схиляли голови королі та президенти і тремтів увесь світ. В історії людства немає яскравішої сторінки боротьби народу за свої права проти геноциду і комуністичного рабства. Щождо паплюжників цієї боротьби, то знову таки історія оцінить їхні нікчемні старання знеславити український Опір і визначить їхню безславну роль у українському відродженні. ■

ОЧІКУЮЧИ ЗМІН

ПИТАННЯ: Чому комуністичні фракції у Верховній Раді України, маючи своєю метою відродження ССРСР, не роблять ніяких кроків у напрямі цього відродження?

ВІДПОВІДЬ: І справді, зауваживши таку непослідовність можна дійти висновку, що розмови комуністів про відновлення большевицької імперії — це лише передвиборна демагогія. Та це далеко не так.

Комуністи України та інших регіонів ССРСР жодною мірою не відмовилися від реставрації своєї диктатури на терені величезної імперії. Це мета, що від неї вони не відмовились і не відмовляться. У своїй казуїстичній ідеології вони цю мету вважають стратегічною. Щоб досягти стратегічної мети, треба виробити тактику, яка на певних етапах не збігається із стратегією.

Під сучасну пору тактичні міркування змушують комуністів не поспішати із здійсненням своєї стратегічної мети.

Що це за міркування?

Сьогодні в Росії комуністи не мають влади. Влада перебуває в руках Єльцина і його прихильників. Отже, якщо під сучасну пору здійснити інтеграцію України з Росією, то такий крок зміцнить режим Єльцина, зміцнить позиції реформістів, чого комуністи не бажають. Комуністам треба знетронити Єльцина, треба, щоб до влади у Москві прийшли їхніх однодумці. Це прагнення поділяють комуністи і Росії і України. Тоді, коли демократи гризуться між собою, комуністи цих двох державних утворень консультуються, координуючи свою діяльність.

На даний момент комуністи обох держав мають ближчу мету: повалити Єльцина. Як це зробити, які методи вживати, яку вести пропаганду — це питання, що їх комуністичні боси постійно узгоджують. Очевидно, що досвід повалення Кравчука в Україні буде стосовано і в Росії для повалення Єльцина. Головне в цьому досвіді — не допускати покращання економічної ситуації населення, згідно із засадою: «що гірше, то краще».

Усі кроки Єльцина, спрямовані на стабілізацію економіки, російські комуністи та їхні спільники саботують і будуть саботувати. Вони гальмують і гальмуватимуть навіть боротьбу із злочинністю, бо криміногенна ситуація — це те «гірше», якого їм треба. Вони проти нормалізації стосунків між Росією та її колишніми колоніями, бо коли ці стосунки не нормалізовано, навряд чи нормалізується економіка. Комуністам вигідна наявність гарячих точок на території СНД. Усе, що гальмує нормалізацію життя, комуністам на руку. Отже, і будь-яка форма інтеграції України з Росією сьогодні комуністам не потрібна. У цьому питанні комуністи обох держав грають в одну дудку: поки Єльцин у Кремлі, ніякої інтеграції.

Постає питання, а коли у Кремлі не буде Єльцина?

Знову таки усунення Єльцина це не все. Треба, щоб у Кремлі знову засіли «вірні лєнінці». Якщо це станеться, комуністи України почнуть якнайшаленішу кампанію за інтеграцію «братніх» народів. У цьому можна не сумніватися. А поки у Кремлі хазяйнує Єльцин, комуністи України за незалежність.

Таким чином, сказані колись слова, що Єльцин — гарант незалежності України, мають крихту істини. В сучасній ситуації Єльцина можна назвати несвідомим гарантом незалежності України, бо будь-які спроби Росії здійснити таку інтеграцію, зустрінуть рішучий опір з боку українських комуністів. Та хай-но Єльцина у Кремлі заступить Руцькой або Зюганов, і українські марксист-лєнінці заспівають зовсім іншої: вони будуть розпиналися за інтеграцію руками й ногами. ■

УКРАЇНА ЧИ НОВОРОСІЯ?

ПИТАННЯ: Чи може патріот тоталітарної Росії — Л. Кучма — ставши Президентом України, бути справжнім патріотом найпригнобленішої колись імперської колонії?

ВІДПОВІДЬ: У принципі така комбінація можлива. Зрештою і Л. Кравчук був колись патріотом тоталітарного СРСР. Однак на посту Президента України він загалом тримався українських патріотичних засад.

Думати, що й Л. Кучма, ставши Президентом, буде патріотом України, як на мене, немає ніяких підстав. Навіть, якби Л. Кучма і справді раптом перейнявся ідеєю українського національного відродження, відійшов від свого низькопоклонства перед Москвою, йому було б важко переключитися на розбудову української національної держави.

Не треба забувати, які сили стояли за Кучму на виборах. Його підтримали усі вороги українського національного відродження: шовіністи, «вірні лєнінці» та імперсалдафонський люмпен. Саме з цієї категорії людей добрано його президентську команду. Людей цієї категорії Л. Кучма призначає на ключові державні посади. Таким чином увесь державний апарат України складається з людей ворожих українській незалежності. Цю ворожість команда Кучми засвідчує передусім, підкреслюючи свою російськомовність, яку вона старається накинати всій Україні. Помічник президента Карпов — депутат парламєнту — вимагав зробити робочою мовою у Верховній Раді російську мову. Уся президентська команда у своїй щоденній практиці користується лише російською мовою. Українську мову Президент допускає тільки під час урочистостей для створення ілюзії, що в Україні українська мова — державна. Іншими словами, для Кучми та його команди — українська мова виконує бутафорну ролю.

Окупуючи Україну, Росія продовж століть вела боротьбу з українською мовою: політика русифікації була одним з найголовніших складників колоніального пригноблення. Русифікуючи українців, імперія розділила їх на громадян першого сорту — русифікованих та громадян другого сорту — нерусифікованих. Заразом Росія заселяла Україну неукраїнським російськомовним населенням. Обидві ці категорії: русифіковані малороси і російськомовні неукраїнці належали до привілейованих верств населення, а україномовне населення — до найпригноблєніших його верств.

Об'єднавши навколо себе всі привілейовані за імперії верстви населення, Кучма тим самим об'єднав навколо себе усю колишню колоніальну еліту, яка не бажала і не бажє привернення прав пригноблєній частині українського народу. Політика русифікації уже в умовах незалежності, це є продовження пригноблення українського автохтонного населення. Цікаву рису цього пригноблення виявляє національний склад команди Кучми. Ця команда має дуже високий відсоток неукраїнців. Підкрєслєна російськомовність команди президента — це не малозначна її риса; це виявлєна у мові зневага до української незалежності, зневага до людських прав аборигєнів, і кінець кінцем, зневага до українського народу. Саме ця риса привабила на бік Кучми усіх відвертих українофобів. Вимога державності російської мови об'єднала їх під час виборів. Задоволення цієї вимоги, що прекрасно усвідомлюють її адепти, оберне українську мову в Україні на мову бутафорну, що вже практично і має місце. Заразом це буде підтвердженням тези шовіністів про меншовартість української мови, української культури, що є одним з аргументів проімперців проти самого існування української самостійності.

Для українського обивателя, для якого влада продовж 300 років була російськомовна, російськомовність влади незалежної України буде вказівкою для беззастережної русифікації. Норми національної свідомості українському народові диктуватимуть «россияни Криму» та інші неавтохтонні елементи.

Згуртувавши навколо себе таку «патріотичну» публіку, Кучма, якби й захотів стати справді патріотом України, не зможе ним стати. Його оточення,

яке зробило його президентом, цього не схоче. На жаль, крім чисто бутафорних кроків, як от покладення квітів до пам'ятника Т. Шевченка, в діяльності Л. Кучми жодних ознак якоїсь зміни його політичного кредо нема. Навпаки, він виявляє ворожість до патріотичної опозиції, видавши указ про ціни на газети, який на ділі спрямовано проти опозиційної преси. Президент і ті, що стоять за його спиною, хочуть закрити рот національній опозиції, бо сподіваються від неї опору своїм антиукраїнським планам.

Розбудова України без національного відродження українців — це розбудова не України, а Новоросії. І президент, який розбудовує Новоросію, ніколи не буде патріотом України. ■

ІКОНА НЕ УКРАЇНА, А РОСІЯ

ПИТАННЯ: Чому, на Вашу думку, Президент Л. Кучма не промовляв на святкуванні третьої річниці незалежності України?

ВІДПОВІДЬ: Л. Кучма не тільки не промовляв на святкуванні, але й не зробив ніякої письмової заяви з цього приводу: можна було б звернутися з привітанням до громадян України, бо хто ж, як не Президент, має здоровити свій нарід із святом? Очевидно, що новий Президент України, довіряючи своїм дорадникам — дуже малим патріотам України — вважає, що йому, як адептові «тісніших» зв'язків з колишньою метрополією, не варто відзначати незалежність України і краще обійти це свято мовчанкою.

Про те, що Л. Кучма має дуже дивні погляди на Україну, свідчить ціла низка його висловлювань. Останнім часом серія його «патріотичних» одкровенень збагатилася на ще одну «крилату» фразу: Україна — не ікона, що до неї треба молитися.

Навряд чи світ знає бодай одного національного лідера, який так зневажає довірену його опіці державу. Навіть серед напівдиких племен годі знайти такого оригінала. Україна ж заходами сил тьми й неволі має такого лідера. Цікаво було б спитати Л. Кучму, чи надихатимуть подібні вислови захисників України, коли треба буде боронити її незалежність?

Очевидно, Л. Кучма гадає, що Україну боронитимуть, а разом окупуватимуть, війська північного сусіда, перед яким він ще до обрання Президентом збирався ставати навколішки. Тобто Л. Кучма має ікону, до якої згоден молитися, і на адресу цієї ікони він не дозволяє собі салдафонських висловів. Чи ж це не вияв психології рабського низькопоклонства, прищепленої поневоленням народам імперією?

Іншого пояснення таких висловів і такої ментальності я не бачу. Бо ж і справді, люди можуть мати різні смаки й уподобання: можна захоплюватися величию Росії, її могутністю, державною мудрістю російських володарів. Таке захоплення річ нормальна і зрозуміла. Люди з почуттям самоповаги, захоплюючись діями інших, бачать у цих діях приклад для наслідування, стараються бути подібними на предмет свого захоплення.

Чи ж чув, захоплений величию Росії Кучма, щоб хто з російських володарів висловлювався, що Росія не ікона, до якої треба молитися? Саме навпаки, усі російські володарі й претенденти на них бачили і бачать у Росії ікону,

прищеплювали і прищеплюють відповідне ставлення до неї з боку громадян.

Отже, захоплюючись Росією, Кучма мав би брати з російських володарів приклад, як треба ставитися до своєї рідної землі. На жаль, захоплення Росією обернуло Л. Кучму на сліпого раба імперських доктрин. Бо щодо України, Литви, Грузії, Чечні, Татарстану тощо, то російські володарі всіма правдами й неправдами доводили і ширили погляд, що ці регіони — не ікони для українців, литовців, грузин, чечен, татар. І саме цю точку зору, прищеплену імперським вихованням, засвоїв нинішній Президент України. Очоливши незалежну і звільнену від опіки метрополії колишню колонію, він мислить і керується у своїй діяльності догмами, прищепленими імперією. Звідси його зневага до України, його низькопоклонство перед Росією, його небажання промовляти на День Незалежності України. Л. Кучма не вважає проголошення незалежності України подією, яку варто святкувати. Саме такий висновок впливає з його висловлювань.

З цього всього постає питання: що доброго може чекати Україна від президентів-патріотів інших держав? ■

НЕ ЗВЕРТАЙ НА ДЗЕРКАЛО, КОЛИ ПИСОК КРИВИЙ

ПИТАННЯ: Чи можна погодитись із Л. Кравчуком, який каже, що «ні народу, ні нації ми ще не маємо»?

ВІДПОВІДЬ: Саме так висловився Л. Кравчук в інтерв'ю, опублікованому в газеті «Українські вісті» ч. 38 (2.10.94, Детройт, США), вбачаючи у цьому причину своєї поразки на президентських виборах. Таке уявлення про свій нарід свідчить передусім про відсутність самокритичного мислення у експрезидента.

Чому я це тверджу?

Спробуємо проаналізувати результати президентських виборів-94. Без кримських голосів та без голосів людей, ненароджених в Україні, Л. Кучма не став би Президентом України. Закон про громадянство, який ухвалено в Україні з участю Л. Кравчука, без жодних застережень визнав громадянами України мільйони ненароджених там осіб. Маючи розум і передбачаючи майбутнє, не можна було дозволити людям, ненародженим в Україні, вирішувати долю України. І про це мусіли дбати ті особи, які дістали від народу мандат на керівництво. Саме їм треба було подбати, щоб захистити свій нарід і свою націю від антиукраїнської державотворчості деструктивних, випадкових, а подекуди й злочинних елементів.

Закон про громадянство мав забезпечити автоматичне громадянство за всіма, хто народився в Україні, за всіма жителями України, народженими за її межами від батьків, що покинули Україну внаслідок репресій, за всіма, хто був на службі в Українській армії чи інших військових формуваннях, і склав присягу на вірність Україні, за всіма хто брав участь у визволенні України у II світовій війні, зарахувавши туди ветеранів. Можна було б забезпечити громадянство ще й за урядовими особами, котрі віддано служили державі. Щодо решти осіб, які прибули на Україну за «довгими рублями», то натуралізацію їх в українське громадянство треба було відкласти на певний період (5-9 років), як це зроблено в Латвії та Естонії.

Наявність такого закону дозволила б автохтонам України вирішувати свою долю самостійно, відповідно до міжнародного законодавства. Жодна країна у світі не вважає громадянами осіб, які купили квиток на поїзд чи літак до її столиці. Кожна держава перевіряє, що за елемент прибуває до неї, і в жодному разі не надає громадянства кримінальним злочинцям та вороже настановленим до держави особам.

Бувши президентом, Л. Кравчук міг подбати, щоб саме такий закон про громадянство було ухвалено. Якби такий закон не вдалося ухвалити, то після своєї поразки експрезидент не мав би нарікати на свій нарід, що таки підтримав його на виборах, а на антидержавний виборчий закон.

Чому Л. Кравчук не подбав про кращий закон?

Річ у тім, що на виборах 1991 р. неавтохтонні елементи якраз і підтримали Леоніда Макаровича. Кравчук був для них меншим злом. І це вплинуло на позицію першого президента у питанні українського громадянства. Він сподівався, що завоював симпатії емігрантів назавжди. Тому він і розсилався у компліментах на адресу шукачів «довгих рублів», перехрестив український нарід на «народ України» тощо.

Але шукачі «довгих рублів» знайшли собі іншого кумира, і віддали йому свої голоси. Цей кумир замість компліментів пообіцяв неавтохтонам більші права від автохтонів. І хоч український нарід голосував за Кравчука, «народ України» обрав Кучму. Таким чином Україна дістала двох кримських президентів: одного — у Симферополі, а другого — у Києві.

Тому, мені здається, Леонід Макарович не має підстав нарікати на свій нарід, і казати що «ми не маємо ні народу ні нації». Правдивіше сказати, що внаслідок регулярних геноцидів ми не маємо належної державної еліти.

Тож не забуваймо стародавньої мудрости: «У своїх невдачах винуй лише себе».

Ти всім, чим лиш могла, була мені;
Була великоднем і буднем.
Гарантом «будем — перебудем»,
Була роспиною на камені
І камінем — твердим корундом.
А руки, тугою заламані, —
Немов чайні два крила мені.
Над дурелюгом велелюдним
Була англицею і Ладією,
Живицею на рану, владією —
Єдиною на вся і все.
І клим Тобі — не знаю! — бути ще.
Коли круте життєвське пуритще
Нас чортюриями несе»

1974

Іван Світличний
«Гратовані Сонети», стор. 104

Поетизм

С. ОРЛЮК

**«ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ»
(На свято 22 січня)**

Хвилює радісний майдан,
У золоті свята Софія
Угору вироста, як мрія,
І горду булаву Богдан
Простер в майбуття над юрбою.
Вже здійснено. Не мрія. Чин!
І в зриві мідяному кінь
Зривається, немов до бою!

Лунає дзвонів віщий спів,
Серця й простори він колише.
І нагло мовкне. Нагло тиша,
І в ній на крилах голубів
Пливуть слова у безгоміння:

«Від нині Ти, Народе, знай,
Тобі увесь належить край,
Від нині вільна Україна!
Від моря Чорного, аж ген,
Де б'ють Дніпровії джерела,
Через степи, де вольні села
Всміхаються в вінках вишень,
Від синіх узбережжів Дону,
Далеко ген, до верховин,
Бездомних зворів, полонин,
Нехай не буде вже кордону!
Народ і землі всі — єдині,
Народні — право і закон,
Розбитий впав ворожий трон,
На свій здвигаєш Волю нині!

...Знов дзвін мідяним серцем б'є,
Усім, усім ясніють лица,
Грушевський радісно сміється,
Навколо армія стає,
І враз гремить у небо «Слава!»
По двох невольничих віках!
І булаву Богдан простяг
Туди, де родиться Держава!

Грицько ЧУПРИНКА

З НАМИ

Хто зберіг свій дух живий,
Той іде в житті за нами,
Той не схилить голови;
Не складе своєї зброї
В реві бурі життєвої
Та в змаганні з бурунами.
Вже біжить страшний валун,
Життєвий валун дев'ятий!...
До сердечних наших струн
З ревом бурі припадає
І могутньо вилітає
Спів наш вільний та крилатий.
Линуть гимни бойові, —
То змагання з бурунами!
Розпалить же дух живий
І до явних і таємних
Сил ворожих, диких, темних
Вийдіть з нами!

* * *

Той, хто волю занехає,
Хай хоч в золоті лежить,
Хоч царівну хай кохає,
А не буде в щасті жить.
Хто ж забуде край свій рідний,
Так про того і пиши:
— То такий, як старець бідний,
І нема в нього душі.
Ще чий край веселий, дужий
І не гине в боротьбі,
Той нехай собі й байдужий
І живе лиш сам собі.
Хто ж мовчить, чий край в неволі
Стогне в горі та в біді,
Той — дурна трава на полі,
Або погань в череді!

Богдан БОРА

ЇМ МАЛО

Їм мало шостої частини світу,
Донбас їм дайте, Севастополь, Крим,
Щоб теплі пляжі ніжили еліту —
Праправнуків Петрів і Катерин.

Їм не цікаво йти по власним полі,
Плекати землю, щоб росли плоди, —
Воліють руйнувати людські долі,
Лишати всюди варварства сліди.

Їх не учили ще ніде й ніколи
Ні патріярхи, ні наук мужі
Любити щиро тільки рідне поле,
Не зазіхати на степи чужі.

Тож правду мовив Горкий мимоходом,
Бо знав таких, як Муравйов, Ярмач,
Коли назвав таких своїх братів народом
Злодіїв, волоцюг і розбишак.

1993

Андрій ЛЕГІТ

ПРОБУДЖЕННЯ УКРАЇНИ

В небі заплакані зорі.
Всюди отруйлива мла,
Злидні, невірність, змора,
Розстріли, тюрми, побори.
Змови, цинізм і хула.

Та не радій, людоморе,
Інша настала пора.
На неосяжних просторах,
Іскри в очах непокори
До всіх глашатаїв зла.

Нарід-розбурхане море,
Гімни розбуджують край.
Доли здригаються й гори.
Щезнуть криваві потвори

Спонад Дніпра та Дністра.
Скрізь синьожовті прапори,
Як океан, майорять.
Наша держава вже скоро
Встане свободна, соборна.
Слава Україні! Хвала!

Лондон, Англія.
5.9.1991 р.

Ганна ЧЕРІНЬ

СТОЛИЦЯ

Моя омріяна столиця,
Найкраща із усіх столиць!
Недаром же вона сто-лиця:
В ній сполучаються сто лиць!

І тих — на жаль, їх небагато,
Що хоч зросли серед імлі,
Повірили в свободу свято
І стяг державний підняли —

І двох гатунків патріоти:
Той щирий — той хамелеон...
Колишні роботи й сексоти,
Що й досі їм Москва — закон...

Безрадні міліціонери
(Знов хтось з-під носа авто вкрав!)
І молоденькі мільйонери,
Експерти закулісних справ —
І з ними вроджені кокотки,
Виходять поночі на старт.
Як розум, в них сукні короткі
(Про завтра й думати не варт...)

Як мало матерів майбутніх!...
Мунтантів непоборний жах —
Бо гірш від карбів п'ятикутніх
Корчі в спотворених тілах...
Заорана у зморшки грядка,
Печалі скорбної печать.
На лицах кам'яна загадка,

Яку нелегко розгадять...
Ну, хто ж вони, з якого поля,
Порвуться на чий кличі?
І саме їм вручає доля
Держави юної ключі...

Напівглухі, інертні маси,
Що творять нації загал —
Що в їх думках? Невже ковбаси
Та дачі — мрії, ідеал?!

Де взяти сили думки й слова,
Громів і блискавки на них?! —
Щоб добрі зерна, не полова
Лягли на сіяннях нових?!

А тої ж сили конче треба!
Ні! Корінь наш не пропаде!
Нехай старі вже йдуть до неба,
Насіння сходить молоде —

Не ті, що ласі на ковбаси,
Ні, зміна, спрагла до знання,
Їх світлі очі — дня окраса,
Нові сонця нового дня!

Надія вся — на юну зміну,
На перший незалежний квіт,
Що нам прославить Україну
Навіки вічні — на весь світ!

Держава родить в творчих муках
Уми, гостріші ніж шаблі,
Щоб праці й розуму сполука
Знайшла нам місце на землі.

Вересень 1993

Василь БОРОВИЙ

У ДВЕРІ ГРИМНУЛИ

У двері гримнули: — Вставай!
І обпекло, немов нагай,
Брутальне слово...
Вийшов з хати,
А вслід ламає руки мати.
Ну що ж, матусе, прощай!...
Вона ж озброєних пита:
— За що?
Школяр і сирота,
Росло без батька і без хліба...
Один свій крок притишив,
Ніби
Хотів утішити чимось, та —
Махнув рукою... Каземат,
Ряди сталевокутих ґрат
І замогильна тиша.
Тиша...
Свої криваві знаки пише
Тут смерть —
Страшніша у стократ!...
Враз — окрик! Люто, в три луни:
— Бандера?!
Стой! Возле стены...
Став. Зрозумів:
Ввели на плаху
І вже в душі не стало страху —
Всі звуки як із далини...
Один наганом грає. Зух!
Ударив постріл.
Мимо вух
Десь куля свиснула.
І — вдруге!...
Це ж (він збагнув) —
Катів наруга.
І вже до пострілів оглух...
Стежинка, мати —
Течія
Видінь майнула...
Холуя
Тепер не страшно — ні одного.
Це все — нічого.
Все б нічого,
Коли б не був
Тим хлопцем —
Я...

* * *

За мною засмутилась хата,
Глибинна просинь степова.
Там на причілку снів багато
Заколисала сон-трава...
За перевалами плянети,
Де моря білого поріг,
Моїх начал живі прикмети
Я і в снігах забуть не зміг.
Як сонцем спалахне там жито —
Шум золотий пливе, як сон...
Його не в силі заглушити
Свист всіх дротів заборонзон!
Я повернусь!
Конвой, багнети —
Їх маячня мені чужа...
За перевалами плянети
У комишах хлюпоче Мжа.
У рясці бавляться качата,
Матуся й кладка — ждуть удвох...
А дріт — лиш заспів, лиш початок,
Ще скаже Бог — про епілог.

ЕПІЛОГ

«У заключних акордах „Дня Гніву“ („Реквієм“ Моцарта) немає терції, і тому октава з домінантою звучить розгублено, не даючи звичних — мажору або мінору, ніби питаючи: — А що ж далі?...»

(Історія музики)

Прадід мій погіб на палі,
Дід — од царських куль... Що ж далі?
Батька вбито в злобнім шалі —
Революції... Що ж далі?
Мати вмерла у печалі —
Марно молячись... Що ж далі?
Син в опалі — на причалі —
Все за вірші... А що ж далі?
Книги — порохом припалі
Всіх, кого змели... Що ж далі?
Бенкетує — тралі-валі! —
Генеральщина... Що ж далі?
Атом з катом в арсеналі —
Світ розтrophать!... А що ж далі?
Далі — всім дадуть медалі,
Хто вціліє...
Що ж там — далі?!

Федір ПОГРЕБЕННИК

«ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА» (Закінчення, 4)

*Військова оркестра американської армії
грає гімн «Ще не вмерла Україна»*

Пісню П. Чубинського-М. Вербицького почали виконувати за кордоном як державний гімн України після того, як постала Українська Народня Республіка і встановила дипломатичні взаємини з іншими державами.

«Ще не вмерла Україна» як гімн України виконувався і пізніше, коли уряд УНР функціонував в екзилі. На різних торжествах пісня-гімн звучала не лише у виконанні українських хорів, оркестрів, а й мистецьких колективів зарубіжних держав. Цим самим приятелі України за кордоном підтримували волелюбні соборницькі прагнення нашого народу, який ніколи не втрачав віри у своє національне відродження.

...У 1927 році українська громада в Сан-Франціско (США) організувала хоровий колектив, який швидко почав завойовувати популярність не лише серед вихідців з України, а й американців. Хор записали на радіо, запросили взяти участь у щорічному Національному музичному тижневі. Хор виконував народні пісні, духовну і світську музику українських композиторів. Під час виступу на цьому святі сталася несподівана подія: коли хор прямував на сцену, військова оркестра американської фльоти заграла національний гімн «Ще не вмерла Україна». Публіка встала, всі були зворушені до глибини душі. «Українці зі сльозами на очах привітали цю несподіванку, вдячні американцям, що хочуть заступити їм в далекій заморській країні те, чого не достає українцям на їх власній землі», — писав з цієї нагоди коломийський тижневик «Жіноча доля», спираючись на інформацію із Сан-Франціско.

*«Ще не вмерла Україна»
Державний гімн Карпатської України 1939 р.*

На початку 1939 р. на Закарпатті, складовій частині тоді розмежованої різними кордонами української землі, волею народу виникла Карпат-

ська Україна. На засіданні сейму Карпатської України у березні 1939 р. було одностайно прийнято закон, згідно з яким оголошувалося, що Закарпаття є незалежною державою на чолі з президентом, що його обирає сейм Карпатської України, що її державною мовою є мова українська, а державним прапором — прапор синьо-жовтий. Сьомим пунктом цього закону сповіщалося: «Державний гімн Карпатської України є „Ще не вмерла Україна“».

Тільки кілька місяців проіснувала Карпатська Україна. За цей час гімн багато разів звучав на народніх зборах, зібраннях, радуєчи серця українських верховинців, які цим актом (прийняттям пісні «Ще не вмерла Україна» за державний гімн) пов'язували молоду українську державу з національно-визвольними традиціями всієї України.

З гімном на устах вмирали захисники Карпатської України, яку того ж року потопили в крові угорські фашисти.

ч. 1

*На фото обкладинка окремого гімну «Ще не вмерла Україна»,
випущеного Союзом Українців у Великій Британії
в серії «Українська пісня».*

Пояснення

Велика буква - дуровий акорд
Мала буква - мольовий акорд
7 при букві - септакорд

ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА!

НАРОДНИЙ ГИМН

Слова П. Чубинського

Муз. М. Вербицького

ар. А. Гнатишин

Maestoso / ПОВАЖНО

Мелодія

1. Ще не вме - рла У - краї - на і сла-ва і

В В а г D D'

Супровід

во - ля, Ще намбра-ття мо - ло-ді - ї у-сміхнеться

г D г F В В а г D D'

до - ля! Зги - нуть на - ті во - ро-женьки

г D D'

як ро - са на сон - ці! За - па-ну - ем

G F B D D7

і - ми бра-ття у сво-їй сто - рон - ці.

G D7

Ду-пу ті-ло ми по-ло-жим За на-пу сво - бо - ду

B F G F F7 B

І по-ка-жем що ми бра - ття ко-зацько-го ро - ду!

B F F7 G D7 G

2. Наливайко, Залізняк і Тарас Трясило
 Кличуть нас із за могил на святее діло.
 Ізгадаймо славу смерть лицарства-козацтва,
 Щоб не втратить марне нам свого юнацтва!
 Дупу тіло ми положим за напу свободу,
 І покажем, що ми браття козацького роду!

Символіка гімну на марках «Підпільної Пошти України»

Гімн «Ще не вмерла Україна» відіграв важливу ідейно-політичну та визвольно-патріотичну роль у боротьбі українського народу проти царської монархії, польсько-шляхетського та інших окупаційних режимів, які проводили політику національного поневолення України. За співання гімну переслідували, зокрема як за царату, так і за большевицької системи.

В період національно-визвольної боротьби синів і дочок нашого народу у лавах УПА, гімн «Ще не вмерла Україна» був для борців за волю рідного народу піснею-клятвою, яка їх наснажувала віддати всі свої сили «за нашу свободу». 1955 року у серії «Підпільна пошта Україна» (художник і рік видання невідомі) виникли марки номіналом 5, 10, 15, 50, 100 карбованців зі словами-гаслами «Ще не вмерла Україна» (дівчина-українка з піднятим вгору синьо-жовтим прапором). «Нам, браття, усміхнеться доля» (підпільник-юнак з тризубом у руках). «Запануєм і ми, браття» (мужня дівчина-революціонерка у рішучій вольовій поставі). «Душу, тіло ми положим...» (смертельно ранений український юнак кидає гранату). «Згинуть наші вороги» (українська дівчина з мечем у руках кличе до боротьби). «Ми, браття, козацького роду» (мужній воїн-підпільник із шаблею у руках). Ці поштові марки розповсюджувалися на західно-українській території, на емігації, підтримуючи визвольно-національні прагнення тих, хто не корився большевицькому режимові.

*«Ще не вмерла Україна»**«у виданні Союзу Українців у Великій Британії»*

Важко собі уявити будь-який збірник пісень, виданий українцями за кордоном, без гімну «Ще не вмерла Україна». Один з таких збірників, що має назву «Українська пісня» і складається із сорока окремих текстів і нот до них, видав у Лондоні (без зазначення року) Союз українців у Великобританії. Майже всі вони вийшли в гармонізації композитора Андрія Гнатишина — з кольоровими розмаїтими ілюстраціями (художник не названий).

Цікаво, що під номером першим цієї серії, де кожна пісня видана окремою книжечкою, має своє оригінальне оформлення, випущено «Ще не вмерла Україна». На відміну від інших обкладинок, центральний рисунок (тризуб у вінку з колоссям) тут підписаний ініціалами М. Б.

Гімн у філокартії

Мотиви національного гімну глибоко увійшли в різні види мистецтва України: графіку, вишивку, різьбу тощо. Окремі рядки гімну послужили художникам для створення поштових карток. Так, 1907 р. художник-графік Ж. Бурдзінський створив алегоричний рисунок, на якому зображено герб Галицької Русі (лев, увінчаний короною) і пор-

трет Шевченка з розгорнутим «Кобзарем», який символізує духове, спільне для всіх українців, начало. Обидві частини рисунку об'єднані лавровим вінком. Внизу, на стрічці перший рядок з гімну.

Інша поштова картка відбиває героїко-драматичний період в історії нашого народу, коли на Українську Народню Республіку зазіхали різні вороги (вони уособлені у формі двох хижих орлів, які тримають у кігтях ніж і кнут). Назустріч ворогові йде українське військо. Його благословить булавою Б. Хмельницький і мати-Україна з синьо-жовтим прапором, яка стоїть під хрестом. В лівому куті листівки контури святої Софії. На п'єдесталі пам'ятника — ім'я та прізвище графіка. Внизу слова гімну, вмонтовані у художню рамку малюнку.

Вони органічно завершують рисунок, розкривають його героїко-патріотичний зміст, виражений у складній глибоко художньо-емоційній формі.

Серед інших поштових листівок звертає на себе увагу алегорична картка, видана у Львові. Художник над нотами гімну в геометричному колі помістив портрет Шевченка, наголошуючи цим органічний зв'язок його творчості з національно-визвольною боротьбою українського народу. Адже «Заповіт» Т. Шевченка, як і «Ще не вмерла Україна» П. Чубинського, були найпопулярнішими творами на західно-українських землях (на Наддніпрянщині їх забороняла царська цензура). Зліва на поштової картці зображений юнак із розірваними кайданами у лівій руці (перегук із рядками «Заповіту» і «Кайдани порвіте»), а в правій — з лавровою гілкою і тризубом — символом української державності — і левом. Рисунок символізував національне визволення України, яке благословить своїм добрим поглядом Шевченко.

Таких листівок за мотивами «Ще не вмерла Україна» було видано ще чимало.

«Встала Наша Україна» — пісня Дмитра Павличка на мотив «Ще не вмерла Україна»

Багато пісень народилося на мотив народного гімну, чимало поетів, відштовхуючись від цього першовзору, дали свої поетичні версії (Ю. Федькович, Б. Грінченко, І. Стещенко та ін.) І ось 1992 р. видатний поет-трибун, написав художньо-емоційний вірш «Встала мати Україна», який своєю назвою, ідейною наснаженістю перегукується як з твором П. Чубинського «Ще не вмерла Україна», так і з перлиною франкової поезії «Розвивайся ти, високий дубе», де є такі знаменні слова:

Встане мати-Україна,
Щаслива і вільна
Від Кубані аж до Сяну-річки
Одна, нероздільна.

Треба визнати, що такий змістовний, глибоко емоційний початок вірша Д. Павличка поєднує його твір з національно-визвольними традиціями українського народу. У подальших строфах домінуючими є мотиви, що наявні в гімні «Ще не вмерла Україна». Вони у пересмисленому і перетрансформовано-осучасненому вигляді ясно

Іван Франко

просвічуються з вірша поета, створюючи своєрідну ідейно-художню гармонію із згаданими творами П. Чубинського та І. Франка.

Подаємо вірш Д. Павличка:

Встала Мати Україна

Пісня на мотив «Ще не вмерла Україна»

Встала мати Україна,
Сонце засвітила,
Пробудилася народна
Незнищенна сила.

Сотні літ нас розпинали
Та не побороли,
Бо не вмерла Україна,
І не вмере ніколи.

Слава тобі, Україно,
Невмируща слава,
Да святиться твоя воля
І твоя держава.

Слава тобі, Україно,
Від роду до роду,
Як накажеш — ми поляжем
За твою свободу.

Майже сто п'ятдесят років існує гімн «Ще не вмерла Україна» у своєму первісному тексті і в кількох відгалуженнях. Цій патріотичній пісні судилася нелегка доля: її забороняли за царату і большевицького режиму, її переслідували всі ті, хто прагнув поневолити наш народ, витравити з його історичної пам'яті волелюбні, соборницькі поривання. Пісня йшла разом з борцями проти царату і большевизму на заслання, жила в українському підпіллі, яке не корилося жорстокій комуністичній системі, не вмовкала навіть у сибірських сталінських концтаборах, зігріваючи серця борців за волю України.

Гімн «Ще не вмерла Україна» у своєму народньому скороченому варіанті сьогодні вільно і розлого звучить по всій Україні, вселяючи віру в серця всіх народів, що її населяють, надії на воскресіння нашої священної матері-України!

Микола ОЛІЙНИК

УКРАЇНСЬКИЙ ІНТЕЛЕКТ В РОСІЙСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

(Як росіяни відплачуються за виведення їх в люди)

(Продовження, 2)

За надзвичайне явище нашого культурного життя слід уважати творчу практику М. Гоголя та К. Ушинського, українців, які нібито добровільно перейшли під егіду російської музи. Понад століття колишня советська наукологія уважала їх — одного «великим російським письменником», а другого — «видатним вітчизняним педагогом, основоположником педагогічної науки і народної школи в Росії» («УРЕ»¹). Давня і дивна українська щедрість (он уже й Гнядич, нащадок запорожця, перекладач «Іліади» Гомера, перевернутий в російського поета) — віддавати таланти чужинцям. Бо ж: 1) Гоголь і Ушинський все життя вважали себе українцями (малоросами); 2) творчість одного і другого наскрізь пройнята духом і змістом своєї нації; 3) суспільною діяльністю обидва служили чи не більше своєму народові, ніж «братньому»: Гоголь — «він не їхній, він наш, Київ», «коли б наш край не мав такого багатства пісень...» і т. д. Ушинський — домагався українських шкіл, усю свою мастиність віддав на розвиток української освіти. А що писали по-російськи, так це було в силу того таки великодержавного гніту. Та й то: Гоголь обернув свій талант на висмівання російської дійсності, Ушинський настільки наситив свої педагогічні й художні твори українством, що часто-густо вони не схожі на російські.

На початку ХХ ст. до вищезгаданих світочів нашої культури пристане В. Короленко...

Окремою сторінкою зростаючої культури України став Тарас Шевченко, геніальний поет і художник. Кріпак із кріпаків, він своїми самобутніми творами досяг світового рівня. Високохудожністю, ідейною наснаженістю, заглибленістю в народню творчість Шевченко викликав захоплення й повагу інтелігентних кіл Росії. Та й не тільки її — усього слов'янства.

Ми згадали про народню творчість. Шануючи її так само як дзеркало душі й інших націй, не можна не схилитися перед духовим генієм українців. За всіх часів і устроїв, в умовах найжорстокіших утисків, поневолення, навіть смертельної небезпеки народ творив свою усну історію. Лише за приблизними підрахунками Україна має понад 300 тисяч пісень та дум. Коли ж зважити на варіанти, діалектні зв'язки — набереться їх воістину незліченна кількість. Їхньою тематикою, вокальними особливостями перейнято чимало російських пісень — про це

¹ «Українська Радянська Енциклопедія» — пояснення редакції

свідчать авторитетні фахівці. Та й те, що в творчості П. Чайковського, О. Даргомижського, М. Глинки, О. Верстовського на повен голос звучать українські мотиви, промовляє само за себе. Про самотність нашої народної творчості і її впливи писали не тільки вітчизняні вчені, — самі росіяни, але також знавці з інших країн. Ось високий взірець одного з таких свідчень, його автор — німецький поет Ф. Боденштедт, який подорожував Наддніпряниною в середині XVIII ст. Його настільки зачарували пісні людей, з якими спілкувався, що, повернувшись додому, він уклав і видав їх збірку (у власному ж перекладі). В передмові до видання автор зазначає: «У жодній країні дерево народної поезії не дало таких великих плодів, ніде дух народу не виявився в піснях так живо і правдиво, як серед українців... Справді, народ, що міг співати такі пісні і любитися ними, не міг стояти на низькому рівні освіти...» Мовби перегукуються з Боденштедтом рядки його земляків-істориків, авторів колективної «Історії людства» (поч. XX ст.), які писали: «Жоден народ не створив такої поетичної творчості, як українці». Подібних визначень (свідчень) без особливих труднощів можна віднайти десятки.

Народ славив своїх героїв, звитяжців, звеличував патріотизм і самовідданість борців за волю та незалежність, а водночас високо підносило почуття гуманності, любови, краси людської душі, взаємоповаги. «Російська музика (пісня), — зауважував відомий знавець слов'янського фолкльору М. Максимович, — виражає забуття життя, вона прагне втекти од нього і заглушити щоденні нужди і турботи, але в Малоросійських піснях вона злилася з життям, звуки її такі живі, що, здається, не звучать, а говорять, промовляють». Недарма ж бо черпали з нашого фолкльору і Пушкін, і Рилєєв та багато інших діячів російської культури. Саме з України, професіональний спів якої відомий ще з часів Київської Русі, пішло до Росії пісенне (хорове) багатоголосся, побутова пісня. Започаткувалися тут і перша (у Глухові) співацька школа, хорові капелі, що комплектувалися головним чином з українців і якими полюбили хизуватися царедворці. В царській петербурзькій капелі, наприклад, в різні часи співали Г. Сковорода і С. Гулак-Артемівський — пізніше видатний композитор та оперний співак.

Досі ми більше торкалися проблем соціальних, суспільних. Культура спонукала, вона ж повною мірою і забезпечувала їх виникнення та розв'язання в інтересах державності. З високою культурою, крім того, приходили краса побуту й звичаїв, висока моральність, цнота. «Українці жили в охайних, завше підтримуваних у чистоті хатах, які наче усміхаються до тебе», — ділився враженнями німецький (!) географ Коль. Наче писанки, стоять вони на картинах наших і не наших художників, оспівані в піснях як родове гніздо, коліска поколінь, які нерідко руйнували чужинці і які знову ж виростали десь на сонці, при річечці та ставку, при тополях і вербах, і неодмінно у вишневих садках і з рожами попід віконцями. А як свято берегли в нас традиції — церковні, світські, родові. «Роде наш красний, роде наш прекрасний, не цураймося...» І свята (празники), що брали свій початок іще в язичництві і, трансформовані в віках, несли любов до землі, до природи, до всього живого на світі. Доброта, добродійність, гостинність, взаємопо-

вага — неодмінні риси українця, — як індивіда, так і нації віділому. Не «свиристость и кровожадность... бичев и плетой... частое употребление», а мир, злагода (оспівані самим Сковородою), полюбовне вирішення конфліктів. Мабуть, саме це (скажемо, заскочивши дещо вперед) дало підстави тому таки І. Буніну заявити на весь Божий світ: «Прекрасніше Малоросії нема країни у світі» («Життя Арсенєва»). Буніну! До «мозга костей» росіянину, письменникові Нобелівської проби.

Нема потреби доводити особливу ролю жінки в Україні у створенні духової чистоти, краси й затишку. Вона ще з незапам'ятних часів — хранителька домашнього вогнища, осередку, вікових традицій роду й народу. Згадаймо «Слово о полку Ігоревім», думи й пісні, в яких мати, дружина, сестра зображені найсвітлішими, найбагороднішими барвами і наділені найгуманнішими чуттями. «Ой матінко зірко», «голубонько», «дружинюнько моя вірная», «сестро моя перепілко...»² Такими любовними звертаннями нагороджено їх у народно-пісенній творчості.

Висока моральність, розум, кмітливість і виняткова терпимість у здоланні життєвих труднощів вигідно виділяли нашу жінку в слов'янському світі. Їх прагнули мати за дружин державні мужі інших земель (згадаймо Анну Ярославну, королеву Франції, Роксолану, дружину турецького султана). Але ж не тільки од Всевишнього, од Присяжних — ці риси, вони — наслідок вікових виховних традицій. У нас в Україні за всіх часів і устроїв. Результат дбайливого дому. Цього виховання ще з малолітства, з дитинства. Діти в Україні виростали в повазі до старших, до праці, в любові до рідного краю, в готовості віддати за нього життя. Близьке змагання — це М. Гоголь у безсмертному творі «Тарас Бульба».

Особлива увага приділялася вихованню дівчат. Адже дівчина, майбутня жона, мала взяти на себе неабиякі родинні обов'язки. Узяти і з честю справляти їх. Хлопець (юнак) знав коня, зброю, хліборобську та вояцьку справи, а дівчина... Дівчина (жінка) мала знати й уміти все — од готування страви, хатнього порання, польових робіт до — нерідко — володіння зброєю, аби захистити дітей, домашнє вогнище. Тому то батьки надто клопоталися, аби їхнє чадо виростало фізично й морально дужим, здатним з честю нести свій хрест. Дівоча цнота, вірність обранцеві (коханому) уважалися священними, не припускали найменших збочень. З геніальним пієтетом оповів про це Т. Шевченко в поемах «Катерина», і «Тополя», високохудожньо зображено це в народніх піснях. Дівчина тут — уособлення духової краси і величі України. Вона чарівна, багата душею, здатна на вірну, незрадливу й довічну любов. У чеканні коханого з походу, солдатчини, полону, заробітків) вона може стати вербою, тополею, калиною в лузі, прилинити до нього чайкою-зигзицею, розділити з ним найтяжчі муки...

Нема сумніву, що й ця культурно-побутова риса, хоча і з величезним трудом, усе ж прищеплювалася охочим «к разбойничьей, вольной жизни претендентам на все слов'янський престол». Організоване Катериною II штучне перемішування українців з росіянами і навпаки, звичайно ж,

² Підкреслення в цьому місці і в усіх інших — наші, Редакція «В.Ш.».

призводило до шлюбів. Українки не могли не подобатися москалям. Українська кров текла в жилах Наталі Гончарової, дружини Пушкіна, Марії Щербатової, коханої Лермонтова, Софії Ковалевської, видатного математика, члена-кореспондента АН, дружини палеонтолога В. Ковалевського, «золотих половин» багатьох інших видних людей Росії.

Наприкінці наведу ще одну красномовну цитату. Вона з промови на засіданні Державної думи (1912 р.) академіка Д. Багалія. Так, він українець, історик, на ньому, як свідчить «УРЕС»,³ «позначився вплив буржуазно-націоналістичних теорій», він «намагався (зверніть увагу на великодушність авторів «Словника»!) стати на позиції марксизму», «вніс значний вклад в історичну науку», — отже його твердження можна було б уважати тенденційним. Але, по-перше, Багалій — видатний авторитет в історичній науці, по-друге — виступав не деінде, а в Державній думі, головним чином перед російською аудиторією, то ж був свідомий виняткової відповідальності за власні слова. Однак сказав: «...в XVII ст. малороси славилися своєю освіченістю і, як відомо, переносили її навіть в Московську Русь» («Українське життя», 1912 р., ч. 5, ст. 38). Багалієві ніхто не заперечив. Стало бути...вустами вченого промовляла історія, промовляла Правда.

Первинність української культури і її фундаментальний вплив на становлення російської пекли очі царедворцям віддавна. Воно й зрозуміло: всіма правдами і неправдами будувати державу, не маючи власної історії, мистецтва, літератури — не прийнято. А коли так, коли вдалося підкорити он які простори і їх людиність — відняти духове, здається, не складає особливих труднощів. (Воно справді тільки здається, бо дух, духове, ідейне — це те, чого не віднімеш, що вмирає разом з людиною). Зламана Церква, ліквідована всяка козацько-гетьманська влада, скомпромітована (як різновид російської чи польської) мова, чимало науковців, митців пера чи пензля, музик під царським скіпетром. Необхідно йти далі. Не давати хохломанам стямлюватися. Бо підняли голову знову. Задушили Гайдамаччину й Коліївщину, як з'явився Кармалюк (чи Карманюк, одне слово, злодій, карманник). Та так захопив ту голоту, що все Поділля, навіть частина Бессарабії піддалися. Хвала Богу, і цього вгамонили, застрілили мов пса. А те, що не встигли в Петербурзі заворушитися крамольники й царевідступники муравйови, рилєєви й пестелі, як в Малоросії й собі подали голос; та чи й не дужче тутешніх... Ні! Не давати спуску. Бидло має знати своє стійло.

Офіційним поштовхом до масових репресій стало викриття в Києві Кирило-Методіївського Братства (1845–1846 рр.). Члени Братства, серед яких були такі видатні постаті, як Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров, мали на меті відміну кріпосництва та соціальної нерівності в межах утвореної мирним шляхом слов'янської федерації. Микола І (Палкін) розправився з братчиками немилосердно, а найрадикальнішого з них, Шевченка, заслав аж у Богом забуті казаські краї «с заперщенням писати й рисувати». Учинене над кирило-методіївцями не було початком

³ «Український Радянський Енциклопедичний Словник» — пояснення Редакції «В. ІІ.».

переслідувань прогресивних кіл в Україні, а його активізацію. Початок гоніння стався, либонь, ще тоді, коли московському патріярхові Никону (росіянину), звинувачуваному в розколі Церкви, між іншим інкримінували й захоплення українством (іздив, бачите, в українській бричці!). А — нагадаємо — Олексій Михайлович у ці ж роки заборонив козакам традиційні «оселедці». Потім — циркуляри^{*} не поширювати українські книги, обмежувати їхній вплив, зрештою указ Петра I про заборону друкування літератури українською мовою, наказ Катерини II про введення одностипних для Росії та України народніх училищ та запровадження в них «учання, для всех училищ в Империи узаконенного».

Розпорядження Павла I (1800 р.) не будувати на Русі церков українського стилю (з трьома банями) сприймається на цьому тлі як маловажне, проте в системі заходів воно так само відігравало серйозну стримуючу роль. Затим (1786 р.), наказ найсвятішого Синоду (Москва!) Київському митрополитові при друкуванні церковних книг «никакой розниц и прибавки и в слоге речей перемен отнюдь» не допускати.

Заборони й обмеження шквалом котилися на Україну з одною-єдиною метою: перепинити досить помітний для Європи вплив ніби ж неіснуючої української культури. Пішов свого роду зворотний процес — від загарбання всього, що можна, до заперечення власництва нагарбаного і категоричної його заборони. І. Огієнко, наш славетний вчений-богослов, соціолог, політик, у книзі «Українська культура» наводить такий разючий факт: «На просторі теперішнього Чернігівського, Гродненського та Сосницького повітів р. 1768 було 134 школи і одна припадала на 746 душ населення; через сто років, р. 1875, на цій самій землі шкіл вже тільки 52, і одна припадає на 6730 душ». Успіх душіння блискучий! Незабаром він досягне 76 відсотків неписьменних. Русифікація пішла повним ходом. Закріпив і узаконив її «історичної» ваги циркуляр міністра внутрішніх справ Валуєва від 26 червня 1863 р., яким нагло проголошувалося, що «никакого малоросійського языка не било, нет и быть не может». «Не било, нет...» А коли так, то про яку малоросійську культуру може бути мова?! Вигнати, викоринити, щоб і духом не пахло. Російщина посідає верх повсюдно: у навчальних закладах, державних установах, судах. Чиновникам «десяти юго-западних губерний» (окрім «местних уроженцев») вводиться навіть добавка до зарплатні. Відповідний закон 21 листопада 1869 р. через сім років дублюється новим, очевидно, процес ішов не досить активно (?). А в травні 1876 р. грає черговий, ще жорстокіший циркуляр (підписаний Олександром II в Емську, тому назву дістав «емський»), яким «малороссийское наречие» ставиться, по суті, поза законом, бо: 1) всяка книжкова продукція має бути тільки в нормах «общепринятого русского правописания»; 2) заборонялися «различные представления и чтения на малорусском языке, а равно и печатание на таковых же текстов к музыкальным нотам». За горло, отже, було взято українські пісні, думи, сценічні твори.

* Обіжні письма з певними зарядженнями чи розпорядженнями — примітка Редакції «В. Ш.».

Ведмежу послугу надав у цьому і архангельський недовченець Київської академії М. Ломоносов, який, не потрудившись вникнути в суть проблеми, великодушно оцінив нашу мову як «діалект», що, бачте, «до нашого (тобто російського, — М. О.) дуже подібний, однак його наголос, вимова і закінчення речень від сусідства з Поляками та від тривалого перебування під їх владою відмінилися, або — прямо сказати — зіпсувалися». Додамо заодно: це не єдиний промах великого поборця — у першій частині своєї «Давньої російської історії...» він беззастережно виводить початки російського народу мало не від Володимира Святославовича, «до смерті великого князя (при цьому забуває назвати: «київського», — М. О.) Ярослава Першого або до 1054 року». Дилетанства «генія російської науки» у сфері історії ніхто з українських істориків, однак, не зауважив, і твердження його не спростував.

Таке широке цитування та перелік документів — жодною мірою не намагання автора приголомшити читача зливою законів, указів та розпоряджень щодо гоніння на українську мову й українську культуру. Вони загальновідомі, давно в обігу наших філологів, соціологів. Це наше наголошення на цьому зроблене тому, аби ще один раз підкреслити, що навіть за цих знищувальних обставин наша словесність жила, навіть більше — проникла у всі сфери духового життя Росії. Таке в трагічній історії України уже траплялося, що оживала вона — мова, культура, духовість, а тому недаремоно ж називають її «неопалимою купиною». Не можна перепинити потоку в його стрімкім розгоні, а ріка української культури, що текла на північ та схід, нагадувала саме такий потік. XVII, XVIII ст. ст. визначалися особливою його повноводністю. Дещо змалів той плин в XIX ст., імперська настирливість таки дала свої згубні наслідки, але не настільки, щоб його русло висохло до останку. Пріоритетність нашої культури, надто в цей час, доказово відстоювали, крім українських, прогресивні російські вчені. Свідчення цьому — хоч би перелік праць, що з'явилися тоді: І. Образцов: «Київські вчені в Великоросії» (1865 р.); С. Любимов: «Боротьба між представниками великоруського і малоруського напрямів в Великоросії в кінці 17 і поч. 18 ст. (1875 р.); В. Ейнгорн: «Книги литовського та Львівського друку в Москві» (1894 р.); К. Харлампович: «Малоруський вплив на Велико-русське церковне життя» (1914 р.) та ряд інших. На боці історичної правдивості стояли такі світила, як академік Ф. Буслаєв, О. Пипін, проф. О. Архангельський, історик Д. Бантиш-Каменський та інші видатні вчені.

Ліквідація кріпосництва, цього ганебного витвору «всеосвіченої» самодержиці, сприяла суспільному потеплінню і деякому послабленню гайок на хребті національного життя. Під тиском внутрішніх суспільних зрушень і світової прогресивної думки царизм пішов на певні поступки, в тому числі і в справі співробітництва з науковими та просвітницьким колами регіонів. У Петербурзі було започатковано журнал «Основа», що знайомив зі станом культурно-мистецького життя в Україні. Видатний російський вчений Д. Менделєєв організував Українське культурне товариство. У Львові засновується Товариство «Просвіта», активна й багаторічна діяльність якого розширилася на всю Україну та разом з Громадами відігравала величезну роль в оживленні

зденационалізованої культури. Водночас у Росії, як і до цього часу працює ряд визначних науковців українського походження. Працює, незважаючи на суворі державницькі застереження. Одні, піддавшись русифікаторській політиці, інші примусові, опинились, як приміром М. Костомаров (Саратов), П. Чубинський (Архангельськ) на заслання. Пояснення цього явища звичайне: вони настільки вросли в ту чи іншу галузь, що без них вони були б безпорадні. Можна послатися на приклад того ж Костомарова, Куліша, Бодяньського, Х. Алчевської (та її синів) та інших, які інколи навіть пишучи (творюючи) по-російськи, сказати б, нелегально відстоювали пріоритет рідної культури.

На окрему увагу в цьому аспекті заслуговує видатний наш учений і письменник К. Ушинський. Це — Гоголь у педагогіці. Українець з походження, усім єством врослий у національний ґрунт, він, як і його знаменитий земляк, в силу великодержавницьких обставин змушений був служити російській науці, за що титуловано його «видатним російським педагогом». Між тим, працюючи в Ярославі та Петербурзі, Костянтин Дмитрович насичував свої лекції, статті, реферати, книги і підручники рідним йому по духові матеріалом; інколи — траплялося — настільки, що викликав звинувачення в українофільстві. Все життя Ушинський прагнув прислужитися справі української освіти, змагався за українські школи, але завжди ставала перед ним глуха стіна нерозуміння, нехтування, заборон. Єдине, що вдалося йому, це померти на рідній землі і бути в ній похованим; та заповісти свою маєтність на розвиток українського шкільництва, що й здійснили згодом його дружина та дочки, збудувавши в Києві та кількох селах Сумщини (Сіверянщини) школи, передавши також значні кошти на заснування в Чернігові педагогічного інституту та інші благодійні справи.

Бодай незначна відлига в жаскій шовіністичній політиці самодержавства викликала до розквіту творчий талант І. Котляревського. Син здібного чиновника, військовик Сіверського карабінерського полку раптомо випускає (спочатку в рукописному варіанті) «перелицьовану» з Вергілія поему «Енеїда». Не зважаючи на «перелицьовання», автор надав творові оригінального звучання. В мітичних персонажах він зумів утілити характер українця, зокрема козака-запорожця, з його побутом, звичаями. Надто — мовою. Мова поеми вабила кольоритом, образністю, простонародністю. Твір викликав захоплення широких кіл українських, так і російських. Образ Енея, головного героя, ватажка, стає втіленням одваги, патріотизму і волелюбства. Учасник російсько-турецької та вітчизняної воєн, майор Котляревський, не знайшовши належної посади в Петербурзі (і слава Богів, а то мали б ще одного видатного російського письменника), оселяється в рідній Полтаві, обіймає посаду директора театру (до речі, сприяє викупові з кріпацтва М. Шепкіна), входить до складу зарківського Товариства любителів красної словесности й почесного членства такої ж петербурзької організації... Невдовзі пише свою знамениту «Наталку Полтавку», п'єсу, що заклала підмурівок новій українській літературі. Після «Наталки Полтавки» українська культура (література) вже не вимагала доводів у своїй самобутності. Створену М. Лисенком однойменну оперу з щирим захватом сприймали в Україні, і в Росії.

Глядач знаходив у ній не тільки веселість, а головню — типовий соціальний конфлікт, високу моральність і життєву правдивість.

Ми навели тут кілька найхарактерніших взірців непереривного впливу української культури на розвиток російської. На загал їх значно і значно більше. Власне, це процес масовий, з нього можна вибирати і вибирати приклади вартісні і менш вартісні, коли ж вийти за рамки тільки культури, — то й поготів. Ми даремно, говорячи з цього приводу, не враховуємо благодетворчости діянь української еміграції, — внутрішньої, тобто тієї, що відбувалася в межах самодержавної імперії. Стосовно Росії — це Дон, Кубань, Північний Кавказ, Середня Азія, Алтай, Далекий Схід. Регіони найбільш масового осідку вихідців з Малоросії. До речі: опрацьовуючи тему, я перегорнув чимало советських довідкових видань, але ніде не натрапив навіть на згадку про це масове явище. Жодного слова нема про нього ні в «УРЕ», ні в «УРЕС». Про все там пишеться щодо, для прикладу, Алтаю чи Примор'я, тільки не про те, хто його освоював, окультурював, хто заснував там десятки сіл, розчистив тисячі гектарів диких земель і привіз туди культуру побуту. Навіть згадки про Зелений Клини, край, що по суті, мав би бути автономною українською територією.

У вісімдесятих роках мені довелося побувати на Далеких Сході. Біля Находки відвідав я село Полтавку. Не тільки назва — весь триб життя його мешканців (уже, звичайно, асимільованих, «розбавлених» представниками інших національностей) говорив сам за себе: вихідці з Полтавщини, що прибули сюди після довгих дорожніх митарств у середині XIX ст., звели на неосвоєних землях біляві хати, покопали колодязі з журавлями, посадили садки... Головне, вони принесли культуру землеробства, високу моральність, віру в єдиного Бога. І пісні. Досі співають тут і «Гриця», і «Ой не світи, місяченьку», і «Карії очі...». А на місцевому цвинтарі густенько старих могил з українськими іменами на хрестах та надгробках.

Нашого цвіту по всьому світу. Там же, де він проростає, де кильчитьсся його коріння, немає місця для бур'яну та пустої видмі (пустиреві), — писанками стоять там хатини, квітуть вишневі садки, яріють рожі, колосяться житом-пшеницею та всякою пашницею ниви... І пісня, журливо-ніжно, як саме життя, вітає над оселями. «Повій, вітре, на Вкраїну...» Пам'ять живе, від роду до роду плекає нев'янучу любов до отчої землі, отчого краю. «Та було нас, мати, по горах, по долинах, та було нас, рідна, по всіх Українах». Тільки ж мало хто на теє важить. Надто той, хто мав би важити, та не хоче, вдає, що так воно, бачся, й треба.

А й те нагадаймо забудькам: першим, хто прийшов з друкованим російським та рідним словом на землю холодної кам'янистої Аляски, був не хто інший, а українець, «козак у рясі», Андрій Гончаренко (духовне ім'я Агапій). Місіонер, якого, звичайно ж, зараховано до панівної раси, народився на Київщині, «на край світу» потрапив після тривалих пригод («Як втік з московської тюрми, в широкий світ, бо чув у моїх жилах вільну кров... Моя ненька Україна...») однак не здичавів, не піддався «вольному шатанню», а організував двотижневик «Аляска Геральд», де друкував в оригіналі поезії Т. Шевченка, статтю

про нього, а також (запам'ятайте, великороси!) в перекладі на російську мову Конституцію Америки. От вам і хохол, і священник! Ще тоді (сімдесяти роки) хотів просвітити «темне царство» променем демократизму. Та де там!... Позбавлений прав цивілізованого громадянства («не було, нема і бути не може») не має права навчати. Яким інтелектом Всевишній його не нагородив би.

Дев'ятнадцяте століття закінчувалося цілковитою русифікацією, знищенням українського шкільництва і майже повною, надто на селі, неписьменністю. Вилучалися з обігу навіть дитячі читанки, «хоча би по суті содержанию они и представлялись благонаперенными». Крамольними вважалися самі назви «Україна», «українець». Стан тогочасної школи, народньої освіти взагалі, правдиво відобразили у своїх творах, крім Т. Шевченка, Марко Вовчок, Леся Українка, М. Коцюбинський, А. Тесленко, С. Васильченко і багато інших майстрів літературного слова.

Значним ударом по нашій культурі була смерть таких її корифеїв, як Лисенко, Коцюбинський, Леся Українка, Франко. На них, їх ентузіазмі й нескитності десятиліттями трималися національний дух і національна ідея. Реакція посилювалась тюрмами й переслідуваннями, навіть молоді і студентства. Загальну ситуацію могли б виразити оці ось рядки О. Олеся «Свистять над нами батоги, Списи залізні навкруги. А Ми в думках вітаєм волю і тільки кривимось від болю».

Шовіністична політика царату, окрім усього, згубна ще й тим, що плекає коляборантизм, тобто зраду певної частини, головним чином інтелігенції, національної ідеї, національних інтересів. В Україні це становило серйозну небезпеку, породжувало нігілізм щодо власних духових (та й інших) набутоків, укупі з численним російським контингентом, що валом валив сюди ще за Катерини, і являло собою, по-сучасному кажучи, п'яту колону. Не даремно бо затаврували це явище Т. Шевченко («правнуки погані»), Леся Українка («паралітики з блискучими очима»), І. Франко («ви плакали фальшивими сльозами...») та інші прогресивні митці.

Однак, як це бувало, не вмирала душа наша і не малів інтелект нації. З її духових надр піднімалася нова плеяда різнобічних талантів, чия праця сприяла відродженню сили духа українства. А водночас, з уваги на обставини, рухала і російську науку та культуру. Взяти хоч би В. Антоновича, «вітчизняного» філософа-матеріаліста, літературознавця й природознавця. Тільки назви книг («Про гегелівську філософію», «Єдність сил природи», «Чарльз Дарвін і його теорія») говорять про енциклопедичність знань ученого; Ом. Огоновський пише капітальний труд «Історія літератури руської»; почесний академік Д. Овсянко-Куликовський, уродженець Каховки, видає «Історію російської інтелігенції». В. Липський — праці з питань фльористики, систематики та географії рослин. Значущими дослідженнями в галузі лінгвістики і філології збагачують науку О. Потебня, П. Житецький, М. Максимович, А. Кримський, С. Єфремов і ряд інших відомих вчених. Композитор і громадський діяч М. Лисенко з хором здійснює ряд вдалих поїздок по Росії. Тріумфальними виявилися виступи в Петербурзі (самодержавній

столиці) видатного майстра кобзарського мистецтва О. Вересая. Старого обсипали квітами, влаштовували на його честь зустрічі, зрештою виконавця великодушно прийняв сам цар і подарував йому золоту табакерку. Отак, трясця його матері, як любив промовляти кобзар, нехай знають: наша пісня, наша дума не вмерла (Вересай був у дружбі з Шевченком, знав ці рядки).

Було б величезним гріхом обійти титанічну працю, що її здійснив письменник та педагог Б. Грінченко, створюючи «Словарь української мови», подаючи тим самим російському читачеві ключ до її розуміння (трактування слів двомовне).

Водночас в Україні поширюється боротьба за визнання української культури та надання їй автономності. Квінтесенцією цього руху можуть бути слова палкого оборонця національної ідеї того таки Б. Грінченка. У своїх «Листах з України Наддніпрянської» він писав: «...пишучи по-московському, ми побільшуємо московську літературу, отже побільшуємо силу тим людям, які намагаються відняти в нас нашу національність». «Побільшуємо...!» Стало бути, існували вплив та збагачення одних за рахунок інших. Твердження відверте, пряме й незаперечне. Могли й перечити, однак цього не трапилось. Одне, що устами письменника глаголила правда, друге — депо мінялася політична ситуація. Росія опинилася на грані революції, царський трон сколихнули вибухи бомб і снарядів, що їх час од часу підсовували народники. Владодержці змушені були навіть піти на деякі послаблення (дозвіл на українські виставки, виконання пісень, правда, за неодмінної умови: разом з російськими, половина на половину).

Слідом за В. Грінченком з протестом проти нехтування національної культури виступив І. Баштовий (І. Нечуй-Левицький). Його ґрунтовна стаття «Українство в літературних позовах з московщиною» засвідчувала, що віднині прогресивна українська інтелігенція долю рідної духовости відстоюватиме всіма силами до кінця. У головних містах Південно-Західного краю, як офіційно почала називатися Україна, подекуди і в провінційних містечках виникають своєрідні вогнища рідної культури, мета яких — зміцнення національного духу, опанування почуття патріотизму, незалежності і гордості за свою землю, її багату і славу історію. Слідом за Шевченком «Наша пісня, наша дума на вмере, на загине», «Борітеся — поборете!», лунає оптимістичне Франкове «Ожиємо, брати, ожиемо», Лесине «Хай згине цар!». Родини Лисенків, Кочасів, Старицьких, Тобілевичів, Житецьких та чимало інших стають острівками духовости в іще бурхливому океані русифікаторства й гноблення. До них звідусіль тягнуться спрагли до рідного слова, з-під пера цих діячів виходять нев'янучі шедеври національного відродження (хоч би «Тарас Бульба», «Різдв'яна ніч», кантата «Б'ють пороги» М. Лисенка). Ось що пише з цього приводу свідок тих часів, відомий діяч національного рісордження Л. Старицька-Черняхівська: «...В наших Сполучених Штатах (родини Косачів, Лисенків і Старицьких) панувала атмосфера творчості і дружньої приязні, і всі «огнищани», які «тягли» до нашого вогню, були пройняті тим самим духом».

Виявом справжнього братерства (коли скористатися цим терміном) та розуміння національних проблем України пролунав у той же час голос академіка Російської АН, пізніше (1918 р.) президента ВУАН, В. Вернадського. Так само, як і попередній автор, апелюючи до громадськості, він з щирим жалем зазначив: «Російські прогресисти пасивним ставленням до українського питання роблять величезну історичну і політичну помилку... Авторитети російської науки і визнані представники російської громадськості своїм впливом могли б коли не остаточно вирішити українське питання, то все ж зрушити його з мертвої точки і наблизити розв'язання цього вікового, тяжкого державного непорозуміння».

Цікаву сповідь зустрічаємо в ж. «Киевская старина» (кн. VI) за 1905 рік. Якийсь «Великорос» (так підписана стаття), очевидно, під впливом подій, що розгорталися на теренах імперії, писав (звернімо увагу на покайний тон публікації): «Ми, великороси, всі, за винятком хіба небагатьох, треба сказати правду, або цілком індиферентно ставилися, або, що іще гірше, старалися і стараємось всіма силами протистояти самостійному їх (українців тобто, — М. О.), на національному ґрунті побудованому, розвитку. Адже ми, великороси... не бачимо, що цей братній народ, якому ми багато чим зобов'язані (підкреслення моє, — М. О.), весь стогне від свого приниження, головним винуватцем якого є зрештою ми, великороси». Факт немаловажний. І не кон'юнктурний, оскільки автор зостається невідомий. Є всі підстави вважати, що висловив він не тільки власну думку, власні чуття, а повів мову «від імені».

Обидві публікації — прямий відгук на палкі заклики О. Герцена «розв'язати руки і мову українцям», що ще півстоліття тому лунали з уст опостолоа справедливості з туманного Лондону.

Льодовий панцир, що віками сковував волю і чин українців, тріснув. Лупати його взялися всі прогресивні національні групи й угруповання. А коли внаслідок революційних подій (1905, лютий 1917 рр.), воєнної розруки та жовтневого большевицького перевороту імперія впала, то з цим зовсім відпали ганебні приписи. Проголошення УНР вплило в спраглі серця і душі свіжі рвінні сили й енергію творення. Розпочалося будівництво нової, незалежної, вистражданої держави — з власною, ні в кого не позиценою культурою. Одвічна мрія, здавалося, проростала реальністю. Здійснювалися перерозподіл земель, націоналізація в промисловості; значні зміни охопили шкільництво й культуру: заснування Всеукраїнської Академії Наук, відкриття українознавчих факультетів у вузах, впровадження державної мови в школах, театрах, установах.

Однак... Приязно усміхнувшись, дихнувши весною, доля знову втяла Україні злий жарт, обернулася химерою. Правонаступник імперії у формі СРСР знову накинув нам як недавній колонії зашморг «єдинства і неділимості». І затягував його куди тугіше! Україна з її Четвертим універсалом (проголошення самостійності), активним духовим потенціалом ламала большевицькі (ленінсько-сталінські) пляни утримання статус кво беллум (становище, існує до...). Проголосивши право націй на самовизначення та незалежність, Москва не гребувала жодними засобами, аби не випустити з рук досить ласий шматок, без якого прожитковий (вдамося до такого побутового визначення) рівень Росії

опустився б до найнижчої поділки. Дещо втихомирили її, випустивши гарячу кров, муравйови вкупі з доморощеними антоновими овсієнками, гамарниками, дибенками та іншими, одначе в основі своїй вона жила, вогнем дихала на Москву, в надії заглядалася на Захід. Навіть в умовах «союзних» (читай — новоімперських) жив її мозок, інтелект. Для повного «умиротворення» їх належало знищити. Принаймні — зменшити до мінімуму. Частково це вже було здійснено під час громадянської різни (таємнича смерть історика О. Єфименка, художника О. Мурашка, композитора М. Леонтовича, помілога Л. Симиренка, просвітника (першого міністра освіти в уряді УНР) І. Стешенка, В. Боженка, М. Щорса), проте того виявилось мізерно мало. На зміну одним нація (достобіса плодівита ж!) ставила нових. Кого приласкано (Ю. Коцюбинський, О. Пархоменко, К. Ворошилов, М. Фрунзе), хто втік, потерпівши поразку (Н. Махно, В. Винниченко, М. Грушевський), решта ж хоч ніби й притихла, а вовком зирить на нову владу. Треба...

Закінчення буде

«Здійснення постулату про розмежування двох протибolsheвицьких фронтів — національно-визвольного і московського — натрапляє на спротив і нахтування з російського боку. Тільки поневолені Московію народи бажають уникати конфліктів з московськими антикомуністичними силами, обмежуючись своїм властивим засягом дії та відмежовуючись від російської сфери. Натомість із російського боку є виразне і послідовне агресивне наставлення супроти цих народів. Усі московські політичні сили, які якнебудь проявляють своє організоване існування і діяльність, незалежно від свого більше чи менше протикомуністичного наставлення, займають однаково ворожу поставу супроти самостійницьких змагань поневолених народів. Всі вони змагають до втримання зверхності Росії над Україною та іншими уярмленими країнами, до збереження російської імперії коштам поневолення інших народів. Це імперіалістичне наставлення бере верх над протикомуністичним у всіх організованих московських сил і штовхає їх до агресивного, непримиренного відношення супроти національно-визвольних рухів. Воно проявляється раз у відкритій негачі і ворожнечі, то знову в намаганнях підхорити протибolsheвицькі і дії неросійських народів російській імперіалістичній концепції та російському керівництву у формі т. зв. передришення і спільного протикомуністичного фронту».

Степан Бандера: «Перспективи української національно-визвольної революції», вид. БУП ч. 2, 1958

Тарас САЛИГА

НЕСКОРЕНА МУЗА

Штрихи до поезії УПА

(Закінчення, 2)

Коли усе сплюндровано, знищено, столочено, коли варварському свавілля немає меж, коли здається усьому приходить кінець, за Боєславом, усе ж є порятунок: треба воскреснути духом, прийнятись вірою в поміч Святої Марії:

...
Героїв Крут і Соловків, Базару?...
Де ділись квіти, що в садах зоріли;
Хто спопелив мій дім, мій край в пожарах?

Уста мовчать, а в серці бунт маліє.
— Помсти! Помсти! Помсти! — кричить душа.
Допоможи мені, Свята Маріє!
О, заміни у грім мій гнів і шал!

Поезія Марка Боєслава дає добрі підстави говорити про самосутність поетового стилю, про його навчання у «школі» української тодішньої поезії, зокрема в школі поетів-вісниківців, так званих поетів — «квадриги», хоча легко побачити, що є щось у стилістиці боєславського вірша й сосюринське та й чи тільки.⁵

У тих випадках, коли доводиться констатувати, що деяким віршам М. Боєслава не вистачає художньої самобутності, то це не через причини певних на них впливів, а через відсутність умов у поета професійно творити себе. Війна диктувала свої закони. Тим паче, що навіть після її закінчення, боротьба не закінчилась — навпаки, проти упівців було утворено нові карально-винищувальні фронти. Та М. Боєслав не здається, він залишається у підпіллі і продовжує воювати словом.

Так звані героїчні відбудовчі трудові фронти «провокували» чи уповноважували поезію, поезію советську, на соцреалізмівські фальшивки. М. Боєслав ставив перед собою інші завдання:

Будь проклят, хто катові гимни покірно
Співає під звуки тюремних тортур!
Поете, батьків заповітам будь вірний!
Ти раб — чи Отчизни новий трубадур?

⁵ Народився 30 березня 1922 р. у с. Божиків Підгаєцького повіту на Тернопільщині. Закінчив гімназію у Бережанах і навчався у Львівській політехніці. Ще з гімназійних років разом зі своєю молодшою сестрою Оксаною належав до ОУН. У 1943 р. як підпільник переїхав до Сняви під Ярослав (тепер Польща) для виконання своїх завдань. Останній вірш написав 8 вересня 1944 р. Загинув як герой у листопаді цього року.

Він не зраджує ідеалам, священним принципам, а навпаки — прагне гарту, хоче наснажити своє слово новою силою. Поетова душа живе любов'ю до матері-України. Його ж слово мусить вмістити у себе цю любов, мусить бути мужнє, повне драми, як у поемі «Смерть генерала» (присвячена генералові УПА Дмитрові Грицаєві-Перебийносові). Воно — поетова життєва суть, освячена високим синівським обов'язком служити Батьківщині:

Злеті, моя Музо, не пташкою — громом,
Щоб пісня народ мій будила на бій,
Хай сонце здригнеться в небесних хоромх
І крила розправить грімкий буревій!
Я гимн заспіваю Народові лунко
Хай чує про славу Героя весь світ!
Снагою напій мою душу, Віщунко,
Хай в кожному слові гримить динаміт!

Муза як клич за всенародню правду, як голос «лицарів абсурду» повинна була «оформити пориви відважної і бурхливої маси», реалізувати велику ідею творення держави. Скажімо, якщо Олена Теліга звала «кресать вогонь із кремнів, гойдати кличкий дзвін», то цей вогонь засвічувався в серцях молодих поетів повстанців.

Справді, подиву гідне суворо реалістичне, але просякнуте романтичністю поривів, прудке і водночас задушевно ліричне поетичне слово воїна УПА Мирослава Кушніра,⁶ який у своїх 22 роки вибрав смерть, підірвавшись на гранаті, щоб не здатись большевицьким бандитам.

Півстоліття Дарія Володимирівна Вергун-Сасенко зі Львова переховувала чотири зошити віршів та листи нікому незнаного поета-героя Мирослава Кушніра (псевдо Лунь), аби Україна все ж довідалася про свого сина.⁷

Не відомо чи молодому борцеві за волю України М. Кушнірові був знаний мотив тодішньої української поезії, що панував у віршах Юрія Липи, Олени Теліги, Івана Ірлявського і, насамперед, Олега Ольжича. Маємо на гадці мотив провидіння, провісництва, передчуття смерти.

Пригадаймо хоча б ольжичівську тезу: «смерть як найвищий вінець», або його ж, за словами О. Стефановича, — «спрагу кінця — Початку»:

О думка, що тіло без жалю руба,
Що очі й уста твої сушить.
Архангельська срібноголоса труба
Грмить крізь простори і душі.
І мертві встають і шукають хреста...

Знав чи не знав Мирослав Кушнір поетичну філософію містики смерти, яка в українській, особливо еміграційній поезії була більш ніж наявною, він заздалегідь до свого відходу із життя передбачив реальну картину цього відходу:

⁶ Завдяки Д. В. Сасенко, поетам Іванові Малкову, Вікторові Небораку, Ігореві Калинцеві та видавцям «Поклику сумління», у Львові маємо ошатний томик віршів Мирослава Кушніра «Слова із книги бою», (Львів, «Поклик сумління», 1994).

⁷ Донцов Дмитро. «Поетика вогняних меж». Торонто, 1953, ст. 66.

Остався лиш один й однісінька граната,
а ворог не стріляв — хотів узять живим.
Але хто жити вміє — вміє і вмирати
прощанням зброї, гострим і стальним.

Від цих рядків справді віс чимсь значно одвертішим, ніж, скажімо, популярною темою чи мотивом. Смерть — це не кінець, це початок великої дороги, це смолоскип для інших, це зіслання від Бога як приклад, урок сучасникам, як світло, що має спалахнути у їх душах.

Тому про поезію Олени Теліги аналогічного спрямування Дмитро Донцов писав: «Смерть — це горіння, порив... Поетка (- Т. С.) уявляє себе свічкою, перенесеною — за «межі схилу»... Бачить смерть як велике щастя... Чи не з таким відчуттям виходили колись на арену Колізею, або на кострища мучеників перші християни?»⁸

Українська історія на кожному своєму відтинку завжди мала своїх «перших хоробрих». І такими в своєму часі були і Ольжич, і Теліга, і Кушнір. Звісно, Кушнір як молодший міг вчитись у них і життєвого, і літературного досвіду. До речі, Віктор Неборак (автор передмови до «Слів із книги бою») говорить про такі навчання Мирослава Кушніра у Маланюка, Тичини, Рильського, Влизька, Пачовського, Антонича, Плужника, Сосюри та Малишка.

Зрозуміло, відчувуючи потребу слова та розуміючи його високу художню місію, він не міг стояти поза своєю літературною епохою, своїм часом. Він себе почував у ньому і ставив перед собою відповідні вимоги: «Чого я пишу? Пощо? Важко відповісти. Може просто тому, щоб почванитись (ось бачите, який я мудрий, що я потраплю). Так пощо ж мені тоді палити написане? Ні, у мене нема гордості, зарозумілості. Я задобре знаю літературу, задобре визнаюсь на ній, щоб не знайти в ній місця для себе. Я виразно бачу всю нікчемність і мізерію своєї літературщини. Є щось інше, що змушує мене писати.

Буває, часом якась міцна внутрішня рука хватає мене за горло і дусить, дусить. Це хвилини великого напняття. Я чую — в такі моменти я ладний виконати неможливі чини; немає тоді неможливого для мене. Але що ж...прикутий до запічка нікчемної дійсності, я можу зробити лише одне: писати. Друже! Писати — це велика річ, це велика поміч... Особливо в сьогоднішню добу, добу нервів — писання як напруження нервів — це велика сила.

І ще одне. Приходять часом хвилини чорної загущеної зневіри. Де ж тоді сила, щоб протиставитись їй? Звідкіля взять її? Є люди, які знаходять її в релігії, у вірі. Але це слабодухи, прошаки, які безсило знімають рамена і просять пощади. Я не можу так. Я сідаю тоді до писання, і сірі строфи рівного письма зароджують у мені дивну міць і стійкість».⁹

⁸ Кушнір Мирослав. «До Дарії Вергун», 27.7.44 р. Слова із книги бою, Львів, «Поклик сумління», 1994, ст. 201-202.

⁹ Кушнір Мирослав. «Де шукати наших історичних традицій» // «Слова із книги бою», Львів, «Поклик сумління», 1994, ст. 175.

Ця «дивна міць і стійкість» під молодим поетовим пером не була фантазією, плодом художницької уяви, а виростала, витворювалась з важких бойових реалій, з життєвої конкретики, з героїчних драм часу, крізь які проходили лицарі патріотичного чину, вірячи в українські бойові перемоги:

Скажений вітер обривав шинелі,
Тривожно вечір під кущем чорнів,
як йшли в майбутнє горді каравелі
і романтичний стяг над нами цвів.
На ніч німу брехали десь собаки,
а дощ нещадно заливав уста.
І хто б тоді доважився заплакати?
І хто б тоді на шляхові пристав?
Хіба ж забуть: на струпах липли воші
І рваний чобіт хлопав у воді
І, безумовно, не було хороше,
о, чи не краще нам було б тоді
зубами клацати, заламляти руки
і сагогонні фрази виливати?
А там з патріотичної розпукі
гіркеньку долю бімбром всолоджать.

Поет славить і ганьбить — славить тих, у кого високі і святі ідеали не розходяться із власними життєвими діяннями, а ганьбить так звану «елітарну» псевдоінтелігенцію, для якої національні інтереси ставали не чим іншим, як спекуляцією та лицемірством.

Він мав гостре відчуття потреби офірності. Україна воскресне, подолавши шлях через «канонаду грізного грому» (О. Теліга), через самопожертви й безкомпромісовість. Вибранці долі вже йдуть крізь пожежі, не боячись прийняти смерть:

У нього сімнадцятий рік,
І дивно — блакитні очі.
І, здається, від мами утік.
І вернутись назад не хоче.

Нерозмірно тяжкий автомат
перевісив байдацьки на плечі.
Це уже не забава хлоп'ят,
пустотлива забава малечі.

Як лоза, перегнувся набік
І прикладом стукоче об п'яти.
В нього щойно сімнадцятий рік
Цього досить, щоб вміти вмирати.

Обранці долі, «нове українське покоління, — писав поет, — стануло перед великим і величним завданням: переоцінки цінностей. Кого взяти за ідеал? На чому спертись? Де шукати міцних і побідних ідей?... І нове покоління вибрало. Воно без вагання вибрало шлях русичів, козацтва, шлях Шевченка, Кониського, Міхновського і даліше».¹⁰

¹⁰ Кушнір Мирослав. Там же, ст. 202.

Отже, цей шлях — борня, відплата зайдам, московським фарисеям, що клянуться в любові до меншого брата, але цькують його, що називаються апостолами волі, але щоб розперезатись у своїй сваволі. Отож настала пора: патріотизм виявляється не зітханнями, не любов'ю до всіх, а тоді до себе, «не регулюванням етики», опертої на розрахунок. Сталін навчився такої етики, тобто етики фарисейства, підступництва, благородних гасел, і винищує народи. Патріотизм — це встати за народ, боротись за нього. Звідси й починається справжність. І справжність у поетичному слові теж:

На лірики блакитних жорнах
помел маніжності і сну
А довкруги чорніє чорна
земля, що мріє про весну.

Затям: у будні твердо-сірі
завзятим підеш юнаком
у безвість днів, де люто шкірить
вовчиця зуби. Твій пролом
чіткіший буде від сонета
і більш незрушний від октав.
Не букв рядки, а кулеметом
ряди ворожих трупів став.

Словом, дорога до себе, до своєї національної гідності, до утвердження поміж іншими, до рівності з іншими має свої закони. Казав Дмитро Донцов, що колесо долі завжди крутиться то вгору то вділ за законом всесвіту, що лише вищий і тісніший контакт з цією Силою природи й примножує наші сили! Така філософія була й філософією життєвої поведінки Мирослава Кушніра. Якщо ти впав вниз, то мусиш знайти в собі сил, аби підвестися вгору. Вона була й творчою його філософією. «Рватись вгору», а «не летіть в безодню» — це змагання, що забезпечує поступ людини у всьому: «Ні, я знаю: це ще не останнє — ще далеко до синіх вершин. Це початок мого зростання, тільки в муках народиться чин. І хай слово у мене невдале, і хай образ у мене блідий, та я вірю: шукать ідеалів — це мета враз і шлях до мети! Я зросту через строфи і стилі, кожне слово — це миля вперед, кожна хвиля нове зародилось, кожна хвиля — умерло старе. Не одні ще і блуди, й хитання перехрестям покреслять листи. Це ж початок мого зростання. О, я знаю: мені ще рости!»

Цього вірша поет написав у січні 1944 року, а в листопаді цього ж року він впав смертю героя. Дорога творчості, як і життєва дорога обірвалась вмиць. Але залишились його роздуми, погляди, сентенції: «Коли я стараюсь знайти мірило вартості людини, — казав він, — то думаю, що, власне, те, чи людина посідає власну життєву ідею чи ні — говорить про її вартість. Людина не може стояти на місці; вона або іде догори, або паде уділ. Тільки ідея двигляє людину догори, а без неї вона паде і паде. Я не раз говорив про те, що власне писання має стати у Тебе цією ідеєю, що в хвилинах напруження успокоює, а в хвилинах розпачі — кріпить, що піднімає з бруку буднів у чисті і ясні височини людського духа, що облагороджує...»

Але тут ще одна справа, дуже важлива. Ніколи нічого не досягнемо, коли його легковажимо. Не було б справжнього музика, що грав би собі для розривки, як аматор, а, зрештою, плював на мистецтво; але протинно — всі «музичні генії» жили виключно музикою і вірили, що цим сповнять свою місію. Це ж саме з малярами, будівничими, письменниками, навіть майстрами-ремісниками. Кожне діло потребує душі».¹¹

Крізь таке поетове тлумачення життєвої суті людини та її діянь й слід розуміти його вірші, пізнавати їх душу.

Сконденсованістю клятв, кличів, героїчністю гасел, суворим відлунням канонад, драматизмом настроїв, «задокументованістю» часу сповнена творчість поета Петра Гетьманця. Вона співзвучна і з поезією Марка Боеслава, і з поезією Мирослава Кушніра, врешті співзвучна з усією повстанською поезією.

Петро Гетьманець виступав також під псевдонімами Волош, Полтавець, Волош-Василенко. Справжнє прізвище його — Петро Василенко. Гетьманець народився 1921 року на Полтавщині в Яготинському районі. Був редактором ряду підпільних видань ОУН і УПА, вояком УПА, співредактором (разом з К. Вірлиневим) великого збірника документів «Під бойовими прапорами УПА. У боротьбі за волю» (репортажі, спогади, звіти).

Петро Гетьманець — автор збірки віршів «Мої повстанські марші», яку без перебільшення слід зачислити до вершинних явищ української поезії 40 років. Його вірш міцний, мускулистий, з доброю душею, з любов'ю до світу, до життя, з високою патріотичною потребою служити Україні, а якщо доведеться, то й за неї вмерти. Врешті так і сталось. 22 червня 1946 року в бою з польсько-більшевицьким військом на Закерзонні він упав як герой УПА, залишивши нам своє одкровення:

На розпуттях хистких неповторних доріг,
під грозою шалючим небом,
я святую любов в серці свого зберіг,
Україно-Вітчизно, до тебе

Усім чаром своїх надніпрянських степів,
буйним гуком козацької Січі
Ти живеш, як безсмертя, у крові моїй,
як порив сил палких, таємничих.

Усім жахом Полтави, Базару і Крут
страшним рабством і кров'ю Петлюри
Ти мене обернула у месницький бунт,
в світлий рокіт крилатої бурі.

Герої Петра Гетьманця, благословенні Україною, ішли на смерть, вірячи в її завітніше свято, знаючи, що вона «сповиється торжествами» своєї перемоги і привітає «вишневим усміхом» своїх дітей.

До пізнання упівської поезії робимо лише перші кроки. Інколи натрапляємо на поодинокі твори авторів, що засвідчують яскравість талантів, які «не відбулися», віддавши своє життя борні за Україну.

¹¹ Там же, стор. 202.

Такою є доля Марти Гай, авторки збірки віршів «До зорі», де оспівано бої УПА в Словаччині та Польщі. Біографія Марти Гай залишається невідомою. Правда, біографічними є її вірші:

Потомились — ніч на марші.
На псотої до зорі
В срібні роси клалась спати,
Притулились брат до брата.

А над ними сосен віти
Тихо стали шелестіти:
„О, цей скраю, молодий,
Наче сокіл йшов у бій!“

Той із сотнею своєю
Польською пройшов землею,
І словацькі буйні ниви
Про їх подвиг гомоніли.

Упівська поезія авторів згаданих і не згаданих — таких, як: Павло Євтушенко (автор збірки «Ультрамарин і бронза»), Іван Хміль (автор збірок «Гомін Полісся» та «Іду з тобою»), Степан Хрін, автор віршів, що ввійшли до його щоденника «Зимою в бункрі», як Дмитро Грицько (Цяпка) — автор збірки «Вчора — нині — завтра» та інших — це сторінки історії нашої літератури і, звичайно ж, історії революційно-визвольної борні, холодну кригу фальсифікату з якої тільки починаємо знімати. І ця крига скресатиме тим швидше, чим активніше візьмемось за глибоке вивчення цієї поезії з повною її аналізою. Звичайно ж, сюди слід залучити і вивчення творів авторів, які опинились в еміграції і створили там, уже після війни, розлогу літературу (поезію, прозу, драматургію, мемуаристику), з якої оживає наша правдива минувшина.

Це твори Богдана Бори, Миколи Вереса, Олексі Веретенченка, Івана Багряного, Володимира, Алли Коссовської, Андрія Легота, Ольги Лубської, Леоніда Полтави, Яра Слаутича, Лариси Мурович, Ігоря Калиненка, Оксани Киянки і ще багатьох-багатьох.

Хай не все в них відповідає високим поетичним нормам художнього слова, але це не підстава на забуття чи нехтування цими речами, якщо хочемо знати свою літературу у всіх її проявах. Тим паче, що їй сьогодні належить «реабілітація» політична.

«Зашумів старонинний Київ прапорами,
Розлилась народу повінь по Подолі,
На майдані, на Софійським з корутами
Зустрічала Україна свято воли».

Володимир Перелявський
«Дзвони з України»

Микола МУШИНКА

ТРИ КОНФЕРЕНЦІЇ ПРО ВОЛОДИМИРА СІЧИНСЬКОГО

Ім'я визначного українського мистецтвознавця, історика, графіка та архітекта Володимира Січинського (1894–1962) в Україні та в інших по-комуністичних країнах майже невідоме. Це й не дивно. Так ще в 1973 р. совєтське КГБ залучило його до «чорного» списку п'ятидесятьох найнебезпечніших «українських авторів, яких заборонено цитувати і згадувати в публікаціях» («Українська газета», Київ, 1994, № 17, с. 5). На підставі цього списку ім'я В. Січинського не потрапило ні до «Словника художників України» (1973), ні до «Української радянської енциклопедії» (1983), ні до «Українського радянського енциклопедичного словника» (1987), ані до жодного іншого довідника, виданого в Україні. На початку 90-их років, коли в Києві, Львові та інших містах було перевидано книгу В. Січинського «Чужинці про Україну», він став відомим як історик. Інші ділянки багатогранної діяльності В. Січинського і надалі залишилися закритими для читача. Не потрапило його ім'я навіть до енциклопедичного довідника «Митці України» (Київ, 1992), який охоплює майже п'ять тисяч діячів українського мистецтва. В. Січинський, без всякого сумніву, належить до першої п'ятірки з них. Та ж бібліографія його друкованих праць охоплює 550 позицій. В тому числі є 58 окремих видань, майже виключно з мистецтвознавства. Як інженер, він побудував кілька десятків церков та інших споруд, як графік — художньо оформив понад сімдесят книжок, як педагог — виховав цілу генерацію національно свідомої інтелігенції.

В. Січинський був членом Наукового товариства ім. Шевченка й ініціатором його відновлення у Західній Європі та Америці. Він був професором Українського Вільного Університету в Празі і не у малій мірі причинився до відновлення його діяльності в Мюнхені. Він стояв у колісці заснування Української Вільної Академії Наук в Америці. Дивує, отже, що жадна з цих установ, які успішно працюють і по сей день, не пригадала про століття з дня народження цього визначного діяча української культури, яке проминуло в червні 1994 р.

Та все ж таки цей ювілей не пройшов безслідно. До століття від народження В. Січинського було влаштовано три наукові конференції.

Перша відбулася у м. Свиднику на Пряшівщині 17–18 червня 1994 р. в рамках сорокового Свята культури русинів-українців Словаччини. Її організаторами були: Союз русинів-українців Словаччини, Асоціація українців Словаччини та Державний музей українсько-руської культури у Свиднику. В роботі конференції взяло участь понад шістьдесят науковців із шістьох країн. Ними було зачитано 24 доповіді. Серед учасників була восьмичленна експедиція Інституту народознавства Національної Академії наук України у Львові, яка в тому часі досліджувала народню культуру українців Польщі і Словаччини, та посол України у Словаччині Петро Сардачук. До конференції було приурочено третє число журналу

«Дукля», в якому поряд з ґрунтовною розвідкою «Володимир Січинський і Пряхівщина» було опубліковано дві його досі не публіковані статті, а на обкладинці поміщено кольорову фотографію дерев'яної церкви в Нижньому Комарнику, побудовану за проєктом В. Січинського у 1938 р. Учасники конференції відвідали цей шедевр народньої архітектури і разом з місцевим священиком о. Поповцем помолилися за спокій його душі та проспівали «Вічну пам'ять».

Друга конференція відбулася у Львові наприкінці червня 1994 р. В ній взяли участь лише місцеві науковці, які зосередилися над внеском В. Січинського у дослідження Західної України. Організатором конференції була Наукова Бібліотека ім. Стефаника, яка з цієї нагоди влаштувала велику виставку видань В. Січинського із своїх книгосховищ. Виявилося, що цих видань не так вже й мало. Та всі вони до недавнього часу знаходилися у «спецфондах» і були доступні лише вузькому колові «номенклатурних кадрів». Нині вони звільнені з-під замка. У львівських архівах знаходиться і чимало листів В. Січинського до різних людей (В. Гнатюка, І. Крип'якевича, І. Раковського, Патріярха Й. Сліпого, І. Скоротня та ін.). Є і деякі неопубліковані його праці та навіть вирізки статей про Січинського з еміграційної української преси, що їх органи КГБ витинали із посилок направлених в Україну (які ніколи не доходили до адресатів) і надсилали у «спецфонди» для «оперативного використання в ідеологічній боротьбі з українським буржуазним націоналізмом». І ці вирізки демонструвалися на львівській виставці.

Третя конференція відбулася на батьківщині В. Січинського — в м. Кам'янці-Подільському Хмельницької обл. 9–11 вересня 1994 р. Проходила вона під назвою «Духовні витоки Поділля: творці історії краю». Її організаторами були: Комісія по поверненню культурних цінностей при Кабінеті міністрів України, Хмельницьке обласне управління культури, Хмельницька наукова бібліотека, Хмельницький обласний архів та Кам'янець-Подільське училище культури. Це найбільша і найкраща підготовлена конференція із усіх дотеперішніх. В її програмі наведено 203 доповіді. Життя і діяльності В. Січинського торкалися лише 23 доповіді та й з тих не всі прозвучали на конференції. Тези доповідей будуть опубліковані в другій частині матеріалів конференції. Перша частина матеріалів (432 стор.) появилася окремою книжкою ще до відкриття конференції, що в нинішніх економічних умовах України є явищем небуденним.

Серед учасників Кам'янець-Подільської конференції був і син покійного ювілята — архітект Ярослав Січинський, що живе в Кіргонксоні, в США, який на пленарному засіданні зворушливими словами розповів про В. Січинського як батька.

На високе значення діяльності В. Січинського наголосив у вступній доповіді Петро Слободянук. Головну доповідь про життєвий шлях В. Січинського на Кам'янець-Подільській конференції (як і на свідницькій) виголосив автор цієї статті, який давно займається справою громадської реабілітації цього призабутого вченого. Наталія Шумада з Києва тут же розглянула працю В. Січинського «Чужинці про Україну» з народознавчої точки зору; проф. Дмитро Степовик вказав на його внесок з дослідження української гравюри; Стефанія Боженова розглянула красназавчу діяльність В. Січинського на Поділлі; Ярослав Тарас зі Львова — його методологічні

принципи; Роман Яців зі Львова розповів про його інтерпретаційний та практичний досвід в дослідженні новітньої української графіки; Володимир Данилейко з Полтави — про концепцію ужитковості народного мистецтва в його наукових працях. Цінною була доповідь Мирослава Сополіги — із Свидника (Словаччина) — про В. Січинського як дослідника народньої архітектури українців Східної Словаччини, Закарпатської України та південної Польщі. Праці В. Січинського про Полтавщину послужили основою доповіді Віталія Ханенка з Полтави. Ігор Голод зі Львова розглянув петербурзький період його життя (1912–1917), а Петро Баб'як із Львова (його доповідь зачитав С. Костюк) проаналізував листування В. Січинського з львів'янами. У своїй власній доповіді Степан Костюк представив В. Січинського як бібліографа українського мистецтва. В неприсутності автора була зачитана і доповідь Романа Липки зі Львова про архітектурну творчість В. Січинського. Тетяна Файник зі Львова зупинилася на працях Січинського про українську хату. Зокрема детально вона проаналізувала його книжку «Українська хата в околиці Львова». В трохи ширшому аспекті торкнувся цієї проблематики Іван Могитич із Львова.

Доповіді про В. Січинського зачитані на Кам'янець-Подільській конференції носили фрагментарний характер. Відчувалося, що авторам недоступна джерельна база — архівні матеріали та навіть його друковані праці. Справа в тому, що основний архів В. Січинського зберігається в Інституті Українських Студій Гарвардського університету. Було б дуже бажано, щоб його вивченням займалися науковці України.

Набагато ґрунтовнішими на Кам'янець-Подільській конференції були доповіді про батька Володимира — Юхима Січинського (1859–1937), спадщина якого майже повністю збережена в Кам'янець-Подільському філіялі Хмельницького обласного державного архіву. Завдяки колишнього КГБ, збережені й матеріали про переслідування Січинського советськими органами. З доповідей про Юхима Січинського я би поставив на першому місці виступ М. Мошака про нього як діяча Українського національно-визвольного руху. Цінними були і виступи С. Л. Карван та Н. Синиці про архів Ю. Січинського. І. Винокур про його діяльність в Кам'янець-Подільському університеті, О. Котоній — спогади сучасників про Ю. Січинського тощо.

В резолюції одночасно прийнятій на закінчення Кам'янець-Подільської конференції наголошувалась потреба перевидати хоча найосновніші праці В. Січинського, монографію про його життя і діяльність та бібліографію його творів; у Кам'янець-Подільському та Львові спорудити пам'ятники та відкрити меморіальні дошки на будинках, де він жив і працював; його іменем назвати вулиці в Кам'янці-Подільському, Хмельницькому та інших містах.

Три конференції про В. Січинського є лише початком наукової та громадської реабілітації В. Січинського. Надіємось, що резолюції і постанови цих конференцій не залишаться лише на папері і що з науковою та мистецькою спадщиною цього визначного українського вченого, який майже ціле життя прожив на еміграції, незабаром познайомляться не лише українські науковці, але й широка громадськість. Своєю творчістю він промовляв до минулих генерацій, але має що сказати й сучасникам.

Володимир ПОГРЕБЕННИК
Київ

ПОЕЗІЯ «МОЛОДОМУЗІВЦІВ»: ТЕМА ГАЛИЧИНИ

(доповідь виголошено 14.XI.1991 р. в Брюсселі
на міжнародньому кольоквіумі)

Гене́за львівського естетського згуртування «Молода муза» (1907–1914) по одній із головних ліній сягає заснованої 1886 р. літературної групи «Молода Бельгія». Передані нею через посередництво інших «молодих» організацій (Німеччини, Польщі) естетичні гасла служіння красі, модерністських шукань виявилися відповідними творчим устремлінням П. Карманського, В. Пачовського, Б. Лепкого, С. Чарнецького, О. Луцького, С. Твердохліба та ін. Художня свідомість цих західноукраїнських літераторів («музаків», як вони себе жартівливо називали) мала спільну домінанту, а саме: намагання сполучити нові естетичні ідеї Західної Європи (зокрема, Бодлера, Верлена, Рембо, Метерлінка, Верхарна, долі яких пов'язані з Брюсселем) та усім цінним у старій народницькій школі, з традиціями рідного ґрунту взагалі. Вбачали ці традиції, пов'язуючи воедино насильно розірвану габсбурзьким і романовським орлами Україну, в символіці козацьких наспівів, містиці Сковороди, демонологічному світогляді народу тощо.

Та шлях символізму на Україну, як зазначає в статті «Пробний лет» Б. Рубчак, «заступали будь-що-будь велетні». Так, не міг привітати нові течії І. Франко — він-бо (як виявилось, безосновно) потерпав за громадянську заангажованість української літератури, побоюався, що «молодомузівці» зіб'ють молодь із пуття. Ерудитно сперечаючися з оцінками З. Пшесмицького, який 1894 р. виступав у Львові про бельгійських символістів, творчості Метерлінка, Верхарна, Роденбаха, Жількена, Жіро, Ганона («Доповіді Міріама»), Франко, цей найбільший знавець і популяризатор нової західної літератури на Україні, розгнівано пише про їхній «безідейний імпресіонізм»; не дивно, що він гостро реагує і на статтю «Молода муза» О. Луцького. Франкову різку критику взяло на озброєння советське літературознавство. Лише насамкінець 80-х рр. твори «молодомузівців» знову почали видаватися після перерви в понад шість десятиріч на їх батьківщині; процес їх дослідження тільки-но розпочинається.

Здекларований львівськими передсимволістами в журналі «Світ» настановчий порив у «метафізичні, містичні краї» ще не означав розриву із самим життям рідного краю та його «бурхливими днями». «Сонячні левади, запашні ниви, світ ясних золотих зір» (Світ. — 1906. — ч. 1.) як ґитомий притулок поетового серця є легко впізнаваними національно-пейзажними реаліями (пор. останній локус із відомим думним «На ясні зорі...»). Аналітичний же розгляд творчої практики

«молодомузивців» переконує: Україна й вужче Галичина як її невід'ємна частина є ідейною серцевиною їхньої поезії, наскрізним і багато-аспектним образом-лейтмотивом.

У поетичний світ П. Карманського (зб. «Ой люлі, смутку», 1906) вперше ширше й об'ємніше входять поетично осмислені просторові координати українського П'ємонту — Галичини. Попервах вони ще горизонтальні. Ці гаї-розмаї, ручаї, лани, гори й долини, хатки, плачі трембіти як компоненти художнього простору поєднують дві характеристики. Перша — це просторинь рідної землі, за якою ліричний герой тужить на чужині (та «кедри» і «мирти» не заступають ліричного образу Батьківщини, до броду якої плине пущена в «Ой нависли чорні хмари...» зілля-рута). Друга розвиває ще шевченківську антитезу мальовничості — знедоленості рідного галицького краю, окреслена в символічно-психологічних формах. У пісенному жанрі — «музики», як і, скажімо, Метерлінк, активно взаємодіяли з народною пісенністю, що, будучи рідким для символізму явищем, говорять про демократичний характер українського модернізму — в лірику Карманського приходять соціальні нотки. Його «Бурлацька», не містячи мовних галичизмів, цілком може бути вкладена в уста як наддністрянського, так і наддніпрянського бурлака. Типологічні збіги цього й інших (наприклад, «Навіщо сі думи?») віршів зі східноукраїнською літературно-фольклорною традицією сприяли «соборності» сприймання нашого письменства.

Перша збірка В. Пачовського «Розсипані перли» вводить тему батьківщини спершу через мальовничість і національну виразність пейзажно-інтимних поезій — головню як зовнішнє чи й внутрішнє тло дії. Та навіть кризь це камерне переломлення починають проступати координати просторового континууму рідної України, на небі якої світять і «Буковинські зорі». Вже в наступній книжці поета «На стоці гір» образ вітчизни поглиблює лірику кохання до дівчини, любови до рідного краю змінює драма ліричного героя, душу якого розриває біль патріота.

Образній уяві збанованого за Ненею неоромантичного героя циклю «Де схід сонця» надає драматизму контраст ностальгійної ретроспективи («Я знаю село, білу церкву і стріху, Долину одну, все засипану цвітом...») та зболеного усвідомлення — «в нашій країні тепер сходить сонце та й криваве». Політична і духовна дійсність Галичини поч. ХХ ст., як і всієї України узагальнюється Пачовським у низці песимістичних символів (човен зі сліпцями в відкритому морі; рідного слова дитина не чує навіть від матері; брати понівечені катом настільки, що самі стали «цвіллю руїни», годованою «вільгою невської тьми», що сплугавили уста гамлетівським питанням — «Чи бути?» (українцям як нації)). Вперше тут виниклий у поета діткливий історизм (олжа і сміх розсіяні невдячними синами на могилах своїх великих предків-гетьманів — «Полуботок все взяв з собою до ями») надає щироповідальному поточковій свідомості трагедійної сили. Вона сягає емоційної кульмінації в моторошному візіонерстві, просякнутому патріотичним уболіванням: «голос паде мій каміннями, Мати, На тих, що воліють лиш їсти і вмерти! Від Сяну до Дону засліпили амеби — Від Сяну йде пекло, від Дону туман, На ясній зорі гуде ангел смерті І трубить про себе, Що скосить твій лан...». Та в фіналі напружений рух поетової думки при-

водить до моменту гармонізації суперечностей — вислову щирої віри: «Народ твій, як велет, буде йти верхами», «І будуть народи всі йти до країни, Де піснею — мова, А думка — всесвіт».

Речник національно-патріотичного болю, поет для його рельєфно-модерного вислову вдається до романтизації народньо-фантастичних елементів. У «Золотому сумі» маємо зачароване місто з кришталю під озером, у якому — святиня з портретами ста героїв, у сапфірі спить казкава «любка, царівна моя». Осліпла, зневірена, вона є алегоричним відповідником України, волею якої марить ліричний герой — і врешті бачить її вільною, співаючою, а «Весь світ біля Неї складає пісні». Ідея національного відродження наскрізна й у творі симфонічного «жанру» «Втоплена корона». Тут мовою символів автор «пронизує» українську історію, вдається до театралізованих «ходів» у втіленні її найдраматичніших моментів. Одна ілюстрація оригінальності сценарію симфонії: візія процесів князів у горностах обрамлюється пісенними новотворами — «Ой Виговський, князю наш, Чи великий смуток Ваш? В Конотопі кров горіла, А корона наша сіла В озері на грязь»² (124). Симптоматичний мажорний фінал — русалка виносить утоплену князівську корону (символ української державности) з-під хвиль, дзвонять дзвони, лунає пісня про зродженого «нашими тугами» лицаря, що «лама кручі».

Вагому ідейно-естетичну функцію відіграє тема Галичини в ранніх збірках і двох інших значніших «молодомузівців» Б. Лепкого й С. Чарнецького. Їхні художні системи ріднить поетизація краси рідної землі — не як самоціль, бо природа в циклі «В Розтоках» Лепкого чи віршах збірки «В годині сумерку» (1908) Чарнецького виступає радше як тло для дії внутрішньої. В обидвох — справжній культ гір; вони найчастіше не просто місце ліричної дії («До Черемоша» Лепкого, «В полонині» Чарнецького), а край відпочинку серця, чистоти, виміряних героєм у долах («Наші гори» Лепкого, сонет «Хом'як» Чарнецького).³ До речі, й свою поетичну генеалогію обидва художники виводили суголосно — перший від «вітру рідного Поділля», «звуку підгірської трембіти» та «крику неволеного люду» («Заспів»), другий — від «шуму смерек і Пруту шумів» («Гуцульська пісня»).

Більшою мірою в Б. Лепкого тема Галичини будується як макрокосмос з широким колом політичних, соціальних, культурних, національних проблем. Скажімо, цілим світом було для автора «В Розтоках» життя західноукраїнського села, його побут, звичай, вірування. Звідси — мотиви «соціальної нерівності, хлопської кривди, важкої праці мужика й фабричного робітника, недоля емігрантів» (В. Сімович), опозиційні до ідилічності різдвяних образків із народного життя малярського хисту («Різдвяний вечір», пізніший «В Різдвяну ніч

¹ Пачовський Василь. «На стоці гір». Львів, 1907, ст. 110.

² Тарнавський О. «Поет Василь Пачовський». У кн.: «Пачовський В.» Збір. творів, Філадельфія — Нью-Йорк — Торонто, 1984, т. 1, ст. 23.

³ Культ краси гір, їх персоніфікація і поетичне «назовництво», за терміном І. Герус-Тарнавецької, (Ребровач, Кукіль), властиві також О. Луцькому, в душі ліричного героя якого квітне гірська природа («Гей гори!...», «На верхах», «Гей, вівчарику мій...») тощо.

1915»). Вже тут починає окреслюватися не розроблювана Чарнецьким романтична бінарна опозиція «давнина — сучасність» (а Лепкому взагалі властива любов до минувшини — можливо, зокрема, тому, що воно «являлося йому все яснішим, ніж теперішнє» — В. Сімович). Так, у медитації 1911 р. «Слідами Ігоря» набуває значення метафоричного така картина в душі Шевченка чи Щоголева: «Слідів нема з оцих доріг, Якими предки славу здоганяли, І оре внук убогий переліг, Не знаючи, що тут діди конали...». Щоправда, місцями пробиваються в поета нотки мажорні — допоки предків (вище названий київський князь Мономах) «дух жиє, Не боїмось руїни».

Як Б. Лепкий, так і С. Чарнецький, належачи до митців щедрого літературного спілкування, дали перспективні спроби художнього утривалення культурного єднання двох частин України, Галичини й Наддніпрянщини, через розробку відповідної тематики. Маю на увазі посвяти Лепкого Шашкевичу («На суді»), «Суд над Шевченком», «Лисенкові», «Крушельницькій» та вірш Чарнецького «Ой не ходи, Грицю...»). Відшукуючи до постатей визначних діячів культури України свій «ключик», Лепкий акцентував небезпеку для всіх «царів, деспотів», яку являє той, що хоче «сил Добути з батьківських могил», «обіцяє кріпака перетворити в козака», «Гетьманщину стару з руїни Двигнути хоче». Таку ж загрозу для влади, на цей раз не царської, а цісарської, становить видавець «Русалки», готовий пролити кров за «коханий край». Володар звуків Лисенко осмислений як той, що скріпив піснею наші душі, що зігрів українців до бою «За добро, красу і волю!», як «Русі все рідна дитина» — співачка Крушельницька тощо.

Розвиток «молодомузівців» збагатив парадигми теми рідної Галичини-України. Нові в П. Карманського обертони з'являються в збірці «Блудні огні» (1907): зрозумілий песимізм («Кривавий плач України несеться Від стін Кавказу до верхів Бескиду, А лютий ворог з рабських сліз сміється Та й над живими править панахиду. Й нема між нами свого Прометея...», нікому розбудити «кров Залізників» змінюється вмотивованою статикою пуанту. В ньому «сонний велет» — народ будиться — й лиш «розпучливо глядає дороги». Чи взяти б «Емігрантів». Порівняно з клясичними втіленнями мотиву Франком («До Бразилії») чи Б. Лепким («У світ за очі», «За морем»), Карманський віднаходить власні підходи. В нього співдіють компоненти традиційні (дихотомія весняної краси та голодного животіння «рабів загонів», обездолених «вельможним паном неситим») і «п'явкою-жидом») і новаторські (зростання виражальної ролі ліричного суб'єкта: «І де загриш, люта доле, Нещасний люд? Чи відьма горя піде за ним іще й за море...»). В даному разі тема Галичини в інтерпретації поета — це пласт життя селянського світу, де панують бідність і голод, де прощання з емігрантами сприймається майже як їхній похорон, де ламаються людські долі. Разом із тим тут присутній (як і у вірші «Ви хотіли б спинити») вираз грізної остероги на адресу катів народу — «Ой доведеться важко платити За кожну слезу з хлопської вії!».

Остання книжка Карманського «молодомузівського» періоду — «Пливе по морі тьми» (1909), — поглиблюючи ідейно-естетичну концепцію попередньої, «відхиляє рубець багрової киреї» та розкриває

«вічну скорботу туземного життя». В поезії великої сили експресія, що розвиває мотто з німецької, присутня в якості кільця в кожному п'ятивірші, варійована основна тема «Kennst du das land...» вміщає в собі філософську і політичну думку: «Чи знаєте ви край, де вічна тьма неволі Вергла на скорбний люд полуду сліпоти? Де з мільйонів хат глядить опир недолі і б'є тривожний зойк: куди і як іти? Чи знаєте ви сей, забутий світом край?». Ліро-драматичне сприйняття суб'єктом своїх батьківщини і народу, позначене громадянською активністю, реалізується в таких просторових і соціальних образах, як «закований мій край, Тверда колиска велетнів-рабів!» («Поклін тобі»); люд із вогнем Тіртєєвим в душі, чий «могутчі вольні груди Придавлені гранітною скалою» («За що тебе скатовано...»); народ «Закаменілий з болю, Дрімає від віків, як вигаслий вулкан», зберігши лише «сни про волю і пам'ять гордих дій та скарб незгінних ран» («Острів»). Як бачимо, тема рідної землі часто постає в художника через зіставлення України козацької, волелюбної з уярмленою, рабською: «козацька сила Єще не вмерла під ярмом тирана», «зірветься в бій ціла Вкраїна і скине пута немочі й покори».

Нарешті, поняття рідної України, крім згаданих аспектів, художньо реалізується на рівні музичному (елегійна «Місячна соната»), включає урбаністичні, а не лише сільські, мотиви, картини життя інтелігенції («Танець», «Шевченкове свято»). Залишається додати: в «післямолодомузівський» період у Карманського якийсь час преважають сатиричні конотації в змалювання «тірольців сходу» (збірка «Al fresco»), невдовзі поступившись героїчно-трагедійному епосові боротьби Галичини в добу ЗУНР за волю, енергійній дицції пеанів визволенню, поетичної апології стрілецтва, в жилах якого — кров Гетьманів і Гонти (твори книжки «За честь і волю». — Прудентопіль-Парана, 1923).

Заслугою В. Пачовського як автора останньої збірки «*Ладі й Марені терновий огонь мій...*» (1913) вважаю те, що він, нехай епізодично і майже виключно в камерних межах лірики кохання, підкреслив спільне з українцями Наддніпрянщини давньоруське та козацьке минуле галичан. Саме так прочитується підтекст триптиха, що дав назву збірці, а також узаємодіючих із давніми українськими піснями «Срібної царівни (Тихо, тихо Дунай воду несе... («та «Надоїла чужина...» («Ой козаче, собою, візьми мене з собою На Вкраїну далеку»)).

Вже в майбутнє, а не в минуле, переважно скеровані діяхронні вектори вірша з названої книжки «Зірвалась буря, ніч стогнала...», позначеного цікавим використанням засобів умовності, символізації. Понурий у роздумах про історичні долі Вкраїни герой (а плодом дії авторового механізму метафоризації на цей раз є такий образ: народ — Сфінкс, який «край шляху дивиться до сходу, А загадка в сліпих очах») уві сні бачить на синьому морі флоту під нашими прапорами. Більше сотні кораблів — «Дорошенко», «Богдан», «Мазепа», «Гордієнко» — йдуть до індійських берегів, лунає «слава». Та пуант (пробудження) — драматичний: приходить вість про народження в бурі Святополка...

«Постмолодомузівські» твори В. Пачовського утримують зв'язок сучасності та доби князівської України-Руси («Князь Лаборець»,

«Золоті ворота», «Сріберний дзвін»), козаччини («Папоротин квіт», «Марко Проклятий»), потверджуючи слова О. Тарнавського: «поет визначив себе жертвою у храмі виідеалізованої держави свого народу».

Братовбивча для українців Перша світова війна увійшла в поезію Б. Лепкого і С. Чарнецького як мартиролог народу і краю. Поетизм «рідна Україна» фігурує в першому вже в такому асоціативному ряду — «велике пожарище» після вогню воєнної бурі-хмаролома, «свята руїна, Новітня Троя в попелі». У цих умовах, враховуючи історичну ретроспективу («Були ми вольні і ходили в славі Понад Дністром, Дніпром і синім Доном» — «Фрагмент»), Лепкий мріє про перетворення війни в спільний виступ українців із метою «кайдани пірвати», надихає їх ремінесценціями національного гімну («Напис на стрілецьких гробах»). Реквіємом за Україною і її народом звучить вражаючий «Ноктюрн», що сягає верховин трагізму. А цикл «Листи Катрусі», вірші «Намова», «Вдова», «Батько і син», засновані на розповідях «збігців» із терену військових дій, конденсують трагедійну поліфонію народу. Майже автологічний стиль збереженої фактури моторошних новітніх утворів фолкльорної прози без жодних модерних майстерверків автора поглибив, скажімо, національно-патріотичний патос у релігійному його виразі фабуляту «Батько і син» (слова батька перед розстрілом: «Муки коли Христос за нас прийняв, Ми вмеремо за Україну» — 217).

Трагедійними в Лепкого є інтенції теми Галичини, відповідно до реалій життя показаної красом, розпанаханим російською інвазією, зруйнованого, зболілого вивезеннями на Сибір. Тут слід відзначити типологічні сходження з Карманським — зіставними є мотиви ностальгії за вітчизною на чужині, характер осмислення «Міньйон» Гете («Чи знаєш край, де кров, як море, летіть...» — 536 і далі). Аналогічно Україна вподібнена (як і східноукраїнським поетом М. Чернявським) батуринській руїні гетьманського дому Мазепи, усвідомлюється ліричним героєм вірша «Вона там є...» неприсутньою на політичній мапі, але збереженою в душі «розкішною, чистою, ясною, вільною» землею.

Галицька дійсність доби війни відбилась у збірці С. Чарнецького «В годині задуми...» (1917) в породжених болем і спочуттям віршах драматичної сили і громадянського звучання. Найкращий серед «музаків» майстер жовнірської тематики, лірик у свого роду диптиху «Іванові» — «І тебе мені жаль...» глибоко відтворив на рівні рефлексивному трагедію України, сини якої з Полтави і Карпат падуть у двобої чи гинуть на чужій землі за чужі інтереси, біль «рідних піль», галицьких сіл, де «буря все змела». Передача виражальної функції дітей у далекій від будь-якої ідилічності «Воєнній ідилії» («...А мамуню положили на дно ями... А татуню поїхали з москалями...»⁴) — прийом, що примножує драматизм оповіді. Не менш дієвий культивованій у книжці засіб поетичного малювання — структура жаских контрастів («Воєнні ідилії» та навіяна Шопеном «Прелюдія es-dur» з її рисами мирної сільської ідилії).

⁴ «Молода муза...», ст. 138.

До числа цікавіших ув аспекті поставленої проблеми поетичних філіяцій належать і триптих «Над озером Щирбським» С. Твердохліба. В ньому на підставі інкорпорування в текст козацьких реалій (огняні сигнальні стовпи, звертання до словаків «Гетьмани!») можна добачити дію законів мистецької транспозиції. Згідно з ними боротьба словацького народу проти ярма монголів проєктується в якості гідного наслідування прикладу на ґрунт український.

Таким чином, «молодомузівці» П. Карманський, В. Пачовський, В. Лепкий, С. Чарнецький, а також С. Твердохліб («Попри шпилі мідяними рядами...») не обмежилися своєю галицькою «малою батьківщиною», а дали масштабний, зфокусований, зокрема, крізь призму історизму, образ усієї України. Болючі рефлексії про неї, скремнілу від туги, складають один полюс даної теми. На протилежному ж — прогностичної зіркости оптимізм хоча б цих рядків Карманського, звернених до рідного краю — «дорогого клейноду, В короні світу перли найціннішої»; — «Тепер ти знову розправляєш крила, Ні одна буря тебе не зломилася — Ростеш в потугу і до сонця линеш. Тепер (я вірю) ти повік не згинеш!».

«Світогляд — це ... становинце до життя. Його книж. ти предмети. форми світогляду — це водночас становинце до цілості життя, здобуттєвий міст — це становинце до його ділання, або конкретних випадків, конкретних книж. і таких предметів. З цього погляду у світогляді на перший план вибивається сфера актів волі. Без помилки можна сказати, що світогляд фізично жмє однінці — це безнастання потреба вирішувати своє становище до безлічі проблем. Безумовно отже діє тут наша воля, і то однаково тоді, коли з різних можливостей зробити щось в певненій життєвій ситуації ризиком вибрати що б не іншу можливість, і однаков, коли з повнотомлюсь з новим пізнавальним змістом, бо ж і тоді в тому це засвоєти собі або не хочу. Але постійне вирішування, копіти і відкидати надихає саме світоглядом цей вид у сфері його актів волі. У цій сфері нашого життя «свідомість» відкрила й підкреслила два види актів волі: 1) свідомі, довільні..., і 2) несвідомі, що виблискують з глибини нашої душі, і тогоч. ... Коли Але мала про світогляд фізично жмє однінці, то ці два види волі штов. безнастання...

Д-р Леоніда Коваленко
«Дні Надії», стор. 216-217.
Вид. НТШ в США, 1959 р.

Огляди, рецензії

Павло СЕРДЮК,
Ніжин, Чернігівщина

СОНЕТИ ЯРА СЛАВУТИЧА

Яр Славутич: «Шаблі Тополь», Десята збірка поезій, Київ, «Український письменник», 1992.

Яр Славутич — літературно і документально засвідчене ім'я поета, образне й співуче, дібране молодим автором Григорієм Жученком, юнаком з українських степів, деє понад півстоліття тому. Власне, в літературознавстві таке ім'я має специфічну назву — геонім (гео — земля, оніма — ім'я) себто звичайний і децю незвичайний псевдонім, що вказує на територію, місцевість, країну, взагалі рідний земний край, звідки походить митець. Добре знані й щиро шановані геоніми Леся Українка (славна дочка України), Марія Заньковецька (родом з поліського села Заньки), Панас Саксаганський (від річки Саксагань), до них належить і поетичне Яр Славутич, — сказати б, «ярої», буйно-пломінкою душі хлопець із приславутицької землі Херсонщини, з хліборобського хутора Жученки, доценту знищеного в часи сталінщини лютими, як ординці, «активістами» колективізації.

Та якщо вам випаде нагода зустрітися з цим чи не єдиним представником колишнього працелюбного хутора, вже немолодим Яром Славутичем, нині частим гостем суверенної України, ви неодмінно відчуєте у його вдачі, в довірливій співбесіді, в усьому його душевому складі пульсування якихось мовби по-молодечому світлих, по-весняному «ярих» і добрих почуттів — і прийметесь таким же настроєм теплої симпатії (хоч досі, може, й чули про нього лише оте троїсто-яричкове «український буржуазний націоналіст», либонь, ще й з «кракаючим» наголосом, себто «український»).

Поет, критик, літературознавець і мовознавець, невтомний дослідник історії й сучасності українського письменства, його визнаючих художніх надбань у діаспорі і в Україні, професор Альбертського університету, Яр Славутич саме під цим ім'ям широко відомий у Канаді, в західному літературно-мистецькому й науковому світі, а відтепер і на його рідній материнській землі, на спільній нашій батьківщині. Нарешті з'явилися в нас і збірки поезій Яра Славутича, його наукові праці, незвичайна книга-мартиролог «Розстріляна муза», з якої ще в середині п'ятдесятих років людність Америки й Західної Європи довідалася про нечувані в історії злодіяння, що їх вчиняв кривавий сталінізм, знищуючи українських письменників, діячів культури. Нині цю книжку Яра Славутича доповнює українське видання «З порога смерті» (1991), що змогло з'явитись аж тепер, по крихітках зібране стараннями багатьох ентузіастів-дослід-

ників за ініціативою Олексія Мусієнка. А водночас слушно додати, що про самого Яра Славутича, про життєво-творчі шляхи-дороги цього славного канадсько-українського поета, науковця, трудівника на ниві педагогічній, маємо розгорнуту й цікаву розповідь відомого літературознавця К. П. Волинського у літпортреті «Яр Славутич» (1994), що є ґрунтовним науковим дослідженням творчості цього письменника і вченого.

Вочевидь, в Україні для багатьох шанувальників поетичного слова знайомство з поезією Яра Славутича почалося відтоді, як у Дніпропетровську була видана збірка поета «Слово про Запорозьку Січ» (1991). Крім поеми «Соловецький в'язень» (мова про Кальнишевського, останнього запорозького кошового, що наївно й трагічно довірився підступній царниці, а відтак чи не першого українського мученика Соловків), у збірці подано значний ряд сонетів, присвячених героїчному минулому в нашій історії, постатям мужніх і гордих запорозьких козаків, самовідданих захисників рідної землі. Це переважно ранні твори автора, більшість із них датується ще сороковим роком. Але привабливе та витримане класична форма, яку вже можна оцінювати за відомим франківським висловом «живі, грізні, огромні сонети». Певно, для талановитого молодого поета це реальний наслідок тих добрих творчих настанов М. Т. Рильського, про які згадується в літературному портреті.

Сонетна форма поезії, випробувана віками ще від Данте й Петрарки, як відомо, викристалізувала свою струнку, містку й художньо зібрану архітектуру, що традиційно поєднує два катрени і два терцети в ритмі п'ятистопного, зрідка шестистопного ямба. Теза — антитеза — синтез — невід'ємні компоненти сонета, де перший катрен виголошує поетичну думку як плід зворушеної уяви митця, другий — розгортає й доповнює цей заспів, що в цілісній сонетній структурі має значення тези. Далі настає момент виспіву: перший терцет вводить нову, свіжу, часом суперечливу або й контрастно протилежну думку-антитезу, а завершальний терцет мовби примиряє, поєднує, синтезує їх, приводячи обидва судження до певної розв'язки, художньої згармонізованості змісту, фінальної фрази, яку ще називають сонетним замком. Отож, як мовив І. Франко, «не досить сяких-таких зліпити рядків штирнадцять, і вже й є сонети». Без художньо вишуканої змістової «гармонії любови» справжніх сонетів не буває, в цьому переконує досвід як світової, так і українського сонетописання.

У названій збірці Яра Славутича «Слово про Запорозьку Січ», де вміщені головні довоєнні твори молодого поета, захоплює вдалим поєднанням змісту й форми вже перший сонет «Січовик». Постає, як і варто було сподіватися, романтично піднесений образ представника низового козацького побратимства. Очевидно, йдеться про січового новоприбульця, котрий належно освоюється в козацькому бутті, загартовуючись і утверджуючись серед запорозького воїнства, що підказують уже перші рядки зачину:

Добуде списа, лука, чи домаху,
Чи самопала — і втікає страх.
Шугає степом, як югастий птах, —
Його ніхто не сприйме за невдачу.

Наступний чотиривірш привносить нові штрихи у змалювання зовнішнього кольориту побутової неவிбагливості козака, його поведінки за мирних та бойових обставин:

Смакує рибу, варить саламаху,
Під небом спить на росяних степах,
Іде на битву з гнівом на устах
І смерть приймає, мов у спеку брагу.

Таким чином, зовнішньо зримає козацьке життя-буття постає досить виразно. Але, певна річ, зовнішні риси — ще не повний образ ліричного персонажа, і цілком природно, за умовою сонетної структури, з'являється перший тривірш, що має розкрити внутрішній світ героя, освітити світлом подвижництва душу воїна-січовика, його патріотичну самовідданість:

Козак, боронячи в бою бунчук,
Готов зазнати стільки смертних мук,
Що будуть браття вічно поминати.

Особливої ж ваги тут набуває фінальний терцет, що синтезує якісні риси зовнішнього і внутрішнього плану, досягаючи художньої повноти у творенні фізичної й духовної цілісності образу:

Це ним гордиться рідна сторона:
Великий Луг — як батько, Січ —
як мати,
І кінь — як друг, і люлька — як жона.

Тематично спорідненими і композиційно виструнченими назвемо також сонети «Прудивус», «Побратими», «Паливода», «Вернигора», «Ніч», «Коні», «Дніпро», «Великий Луг» та ряд інших, якими молодий поет засвідчив свою безперечну творчу зрілість, художню узброєність у володінні поетичними таємницями сонета. Звідтоді ця улюблена, ляконічно-пружна форма знайде своє художнє розкошування в багатьох поетичних збірках Яра Славутича, а надто в цій, власне сонетній книжці *«Шаблі тополь»* (перше видання 1992 р.), що ставить автора в шеренгу провідних українських сонетотворців.

Кілька слів про дещо незвичне, «зачасне» поетичне найменування книжки: *«Шаблі тополь»* — символіко-асоціативний образ, потенційно щедротний і принагідний для роздумів. Тополі віддавна в українському фольклорі й творчості поетів (згадаймо Шевченкову баладу «Тополя») такі ж пісенні дерева, як верба, калина тощо. Ключ для віднаходження художньої генези тополиних «шабель» знаходимо в сонеті «О не грози, валькіріє, мечем...» Не випадково тут войовничому мечеві протистоять високі й світлі, як собори, тополіні верховіття, ніби «визвольні вістівниці», що осягають «блакитну даль», вібрують під вітрами, мов зелені шаблі, дарують красу і свіжість. Бо це не ті шаблі, що стинають людські голови з пліч, а якраз навпаки — ті, що зміцнюють та просвітлюють їх на плечах, викреслюють гарячі іскри творчого поривання, естетично збагачують голови й серця.

Нарешті, уважаймо, поетичні шаблі тополь — це і символічний образ піднебесно-високих ідеалів державности України, її «золотолицької» столиці, славної історичними пам'ятками й каштаново-тополиними убраннями Хрещатика, бульварів Шевченка, Лесі Українки тощо. А може, це й образи «тополиного» українського слова, вільного, розкутого, хвилююче ніжнього, як пісня, і сатирично гострого, як шаблі. Принаймні таким у загальних рисах

сприймається цей художньо згущений вислів, під яким об'єднуються в одній книжці близько ста сонетів.

Про кого і про що ці твори? Непросто у стислому огляді охопити їх тематичне й жанрово-поетичне розмаїття. Це і спогади про дитинство у зв'язках із сучасністю, і давня та ближча історія в художніх сприйманнях поета, і ті ж невигосні рани «розстріляної музи», і сумна доля мовби розстріляних спустошенням сільських хатин, де «забито вікна планкою навхрест», і болючий сум Чорнобиля та «гнилих морів», і жмутки болю й гніву як наслідок бачення оком і серцем незмірності наруг, вчинених над людиною і землею України.

Вона, Україна, передусім є головною дійовою особою книжки сонетів, хоча не завжди й не обов'язково це конкретний предмет зображення. Доля України в історичних часах і сьогодні — так можна визначити провідний мотив збірки. Відси зрозуміла домінуюча вибуховість почуттів болю й гніву. Такі за змістом і поетичною структурою сонети-інвективи, мовби куті зі сплаву іронії й сарказму, що спрямовують вістря думки на викриття тоталітарно-великодержавних режимів дожовтневої чи післяжовтневої модифікації. Доста ознайомитися з сонетами «Грабівник», «У кожному парку — масова могила...», «О як нам треба ще Сірка Івана...», «Дуднить Сибір, колотяться Урали...», «На Україні не один Чорнобиль...», «Кати, обманці, здирці, хижаци!», «Вались, дробись, імперіє злочинців...», і ряд цей можна значно продовжувати.

Разом з тим за жанрово-стильовими ознаками творів, крім сонета-інвективи, помітно виділяються сонет-спогад, сонет-роздум, сонет-притча, сонет-диспут, сонет-послання, посвята чи оспівдання. Зокрема, останні різновиди цікаво поєднує, ймовірно, експромт, датований 7 вересня 1990 р., в час поетичного свята «Золотий годин» у палаці «Україна», присвячений «Київським слухачам»: перед ними, а разом і перед читачами поет щиро звіряється особистим і громадянським:

Для мене ваші оплески бурхливі —
Немов біблійні сурми в давнину,
Що в світ котили радісну луну,
Подібну ярій, громовистій зливі.

Вірші-посвяти обіймають у збірці першорядне місце. Як правило, вони адресуються побратимам по творчості, друзям, знайомим і рідним поета, а іноді й декотрим, сказати б, не друзям. У колі першої, більш численної групи творів з посвятами-доброзиченнями назовемо сонети «Поблизу Кривого Рога» (посвята сестрі Любі), «Коли я чую від мого онука...» (Богданкові), «Прославмо, друзі...» (В. Чорноволові), «Коштовні гени передав нащадкам...» (П. Перебийносові), «Що варте право без твердої влади?» (Р. Гром'якові) та ін.

Своєрідна посвята «Пам'яті буланого», сонет звучить як інтимно-задумливий спогад поета про пережите з часів ранньої юності. Оглянемо твір за звичним структурно-композиційним принципом: перший чотиривірш оповитий теплим і тихим смутком споминів назавжди відшумілої минувшини:

Де дівся мій буланий Буцефал,
Жива окраса батькової стайні?
Це він лишав левади життєдайні,
Мене приносячи у двір — як шквал!

Далі, розгортаючись, катренна частина сонета набуває болісно-трагедійного звучання, з відтінком гіркої іронії:

Його забрали в розпалі навал,
Коли вантажили вози притайні
Добром Жученків — тут же, не на Майні,
А нас везли до станції — на звал!

Кінець третього рядка — іронічний натяк на тичинівське словослів'я типу «не на Рейні, не па Майні...» Для ширших коментарів, гадаю, нема необхідности; все очевидне, як на долоні.

Раптовий злам, властивий сонетній формі, настає в першому терцеті. Хоча йдеться не так про форму, як про той суттєвий зміст, істинно героїчний вчинок підлітка, що став рятівною віхою у всій його подальшій долі:

Я з того потяга стрибнув назавше,
Між білгородські сосни стрімголов,
А повертався... простори спізнавши!

Заключні рядки поєднують художня синтеза поезії з живим згустком емоцій поета, переливів журних і світлих нитей спогаду, що завершуються торжеством почуття вдячності своєму незабутньому буланому красеневі:

Твою натуру пригадав я знов —
Спасибі, коню! Ти ж носив не здуру,
Допоки вніс мене в літературу.

Ці змістовно прозорі рядки, однаке, містять децицію загадковости, яку прояснює сам автор: колись його перший вірш, надрукований у «Літературному журналі» (1938), мав романтико-символічну назву «Коню мій буланій». Тому доброму коневі й судилося «не здуру» прокласти для свого вершника щедротну стежину в літературі. До того ж і народився сонет за обставин незвичайних, коли 1990 р., мандруючи по Україні, Яр Славутич побував на місці рідного й «родового» хутора Жученки. Між іншим, Буцефал — ім'я коня Олександра Македонського.

Серед поезій трагічної тональності глибоко вражає сонет з посвятою «Пам'яті Василя Стуса», надто важкі, гнітюче-моторошні картини табірних страждань нескореного в'язня, високої духовости поета, який за найтяжчих обставин творив правдиве, мудре і мужнє слово, що, пробиваючись крізь кам'яні застінки, все ж прийшло на Україну, стало віщим знаком поетового безсмертя.

Якщо ж бодай згадати діаметрально інші посвяти, інші сатирично-іронічні, полемічні чи й інвективні, не можу, зокрема, не розділити з поетом його оцінки самозакоханих «півмодерністів», отих «марних віршників», що в погоні за оригінальністю впадають часом «у малецтво». За словами автора:

Те безталання на дрібноту схоже:
Якийсь напівмодерн напіврядків,
Піввірш, півпроза бідних письменців...

Написано цей іронічно-полемічний сонет, як свідчить авторська примітка, «на американському континенті». Однак ж, не зайве б додати, що таких віршників, — при тій доста войовничих, що «сиплють — графоман», найпаче якщо він «до еротичних не спішить оман», — немало знайдеться і на інших континентах. Не будемо тикати пальцем на когось, це предмет ширших роздумів.

Відома річ, найбільше розповідь про поета чи прозаїка вдумливе читання його книжки. Ці нотатки також склались як певний наслідок суб'єктивних читацьких вражень.

24.X.1994 р.

Софія НАУМОВИЧ

СКАНДАЛЬНА КОНФЕРЕНЦІЯ!

В Парижі, 8.XI.1994 р. відбулася конференція, фірмована «Політичними науками» під образливою назвою «Україна — винахід (вигадка) Республіки». В програмі бачимо двох українців з діаспори: проф. Гарварду Роман Шпорлюк і його тема: «Від окраїн імперії до будови нації», яка зразу нас насторожила, і Христа Фрілянд, журналістка з «Файнаншціонал Таймс» з темою «Економія і політична суверенність».

З України прибули: Григорій Неміря з Донецького університету з темою «Держава й регіони», Дмитро Видрін від Міжнародного інституту безпеки у Києві з темою «Геополітика і безпека», та Константин Сігоф Могиллянської Академії в Києві, який уже раз скомпромітувався у Франції, зорганізувавши цією ж Академією конференцію про ... Достоевського!

Були теж французькі доповідачі, які говорили майже об'єктивно, крім Анні Добантон від «Радіо-Франс-Моску» з темою «Ідентичність Одеси», яка хотіла б бачити Одесу «міжнародним містом». Мовами конференції були французька, англійська і... московська! — незважаючи на «українську» тему!

У висліді всього того ми тільки й чули весь час: «Рашя, Рашя, Рашя...». А коли підписана звернулася до Г. Немірії українською мовою, чи він її знає, то передсідниця Марія Мандрас зразу звернула їй увагу, що немає перекладачів. Тоді підписана перейшла на французьку і запитала Немірію, чому він не зажадав українського перекладача, до чого мав право, та висловила здогад, чи він часом не представник «русько-язичного населення», бо говорив весь час про... «регіони» України, які слід відділити у «федерацію». Заля сприйняла це сміхом. Дмитро Видрін не знайшов в Україні нічого доброго: «з сержантів поробилися генерали, при владі неуки» і т. п. Він говорив англійською мовою, і знову лунало весь час «Рашя, Рашя, Рашя...» Йому відповів проф. Кирило Митрович, що «при владі залишилися „неуки з СРСР“, а генерала Морозова усунули ці ж „неуки“, замінивши його „сержантами“».

Цей же проф. Митрович запитав проф. Р. Шпорлюка, чому він, накреслюючи історію України, не згадав УНРеспубліки? У розмові з доповідачем на перерві виявилось, що професор історії думає, наче б то вже у Київській Княжій Державі були москалі! Коли йому подали дату 1147, як першу згадку про фіно-угрів, з яких київські князі зробили у XIII ст. Московське князівство, то він тому не довіряв! І на кінець, коли амбасадор України проф. Юрій Кочубей поставив запитання: «Коли Україна врешті сама рішатиме про свою долю?» — то дістав не тільки оплески залі, але й відповідь Пера Гаснера: «Це правда, що Захід не займається Україною, а тільки Росією...» Цінне признание!

Вона ж великий прихильник В. Стуса. Він «найкращий український поет XX сторіччя». І тому у вірші й окремі слова і цілі рядки спеціально вишукані, повні глибокого змісту, бо вони призначені на звеличення великого поета, який вертається до нас, в Україну

у савані збілілого світання.

Його кличе рідна земля, бо він належить їй і в ній він має спочити.

На залишився поза увагою поетки і смертоносний Чорнобиль. Для неї він «чорний біль», «Чорнобильний біль сваволі», а 26 квітня «ртутний світанок», «отрутний ранок». Це день страшної трагедії:

В танку обману
йшли до останку
Наші нащадки.
Під чорним сонцем
Палючим сонцем
У кров смертельно
впивався стронцій
Сурмили сурми
в ангельських крилах,
Земля розкрила
скиби в могилах.
Скільчилися зерна
в скалічених лонах,
Шкірилась скверна
у гаслах червоних.
Лягло мовчання
Грізно в колони.
Зони тюремні,
Рентгенні зони...

Фолкльор у цьому вірші невідступно супроводжує поетичне мислення Атени Пашко, хоч ознаки його менш зовнішньо виражені. Але і це робить її твір потужним виявленням стихійних сил, що так шкодять людині. Лихо переростає усі інші нещастя і тому закінчення вірша звучить дивно. У ньому трагізм перероджується в «мовчання», а сам терен дії стає то тюремними, то рентгенними зонами.

Вірш «Заснула я втомлена на шляху...» — це насамперед свідчення її поетичного багатства та показник тих джерел, з яких вона черпає матеріал. Тут і чимало прикладів жіночого світосприймання, яким поетка любить і опоетизовує окремі рядки. На окрему увагу заслуговує закінчення цього цікавого і наскрізь інтимного вірша.

І тихо промовив:
— Ти геній мій злий.
Так тихо промовив,
що не вколола стерня.
Так тихо промовив,
що не захмарилося небо,

не налетіла буря,
не згасло сонце.
Тільки —
я пробудилась із сну.

Напричуд гарно звучать її короткі вірші. Вони вдумливі, у них гарна форма та глибока думка:

Дякую за квіти
І за тиху ласку...
За щире признание
і за день в намісті...
І за несміливе повернення
в казку,
Що з'явою стала
в остінньому листі...

Тут Атена Пашко несподівано для читача показує з різних точок бачення, у різних, сказати б фокусах окремі особливості слова, його красу, а передусім глибину його значення.

В поезії Атени Пашко буває і чимало патріотизму, наскрізь шляхетного, що не тільки западає в душу, але справді запам'ятовується. З цього приводу процитуємо короткий вірш «На 22-е січня»:

На святі Твоєму
я йду до причастя,
Освятчую руки
стражденним крилом.
Моя Україно,
Мій промене щастя —
зачаття,
колиско,
скорбото,
труно...

У вірші окремі слова змальовують неповторні ознаки думки й почуттів, а саме те своєрідне, чим ми гордимось, бо воно нам рідне та дороге.

У деяких віршах Атени виняткова образність, якою вона по-справжньому очаровує читача:

Вечір завис
на серпі місяця
що силпе
з рогу достатку
зоряні зблиски
сподівань.

У короткому вступі, який поетка назвала «Дещо про себе саму», вона розповіла нам, що не любить дат. Це ж не новина, це в основному прикмета майже кожної жінки. Цікаво, як вона образно усвідомила Бога. Ще маленькою

розхворілася і тут біля своєї постелі побачила маму, що молилася і плакала. Наскрізь набожно згадує вона і Свят-вечір. Це вечір молитви, таїнства, побажання усім добра і волі, взаємне прощення. Великдень поетка зв'язала з церквою сяючою свічками, з світанком, дзвонами, запахом воску, весни і отим могутнім «Христос Воскрес». Алена Пашко почала писати вірші дуже рано, тоді, коли навчилася тримати олівця. Україну пізнала від народження... Вже малою бачила кров... Бачила вбитих повстанців, над якими знущалися... Вкінці вона гірко відзначає втрату батька, а потім синочка. Витримати серед таких обставин допомогла їй пізніше доня.

У збірку ввійшли чотири статті: «І зустрілася втретє...», «Синявська трагедія», «До публікації творів Володимира Іванишина» та «Катерина Зарицька в житті й боротьбі». Вони написані в стилі есеїв. Тут зібрано, чи вдало систематизовано і викладено не стільки в науковій, як у белетризованій формі більш-менш відомий, а то й часом забутий матеріал. На окрему увагу заслуговує стаття «Катерина Зарицька в житті й боротьбі». Це праця серйозного характеру і такої ж сумлінності, що вона і зараз на часі. Вона є добрим внеском у справу вивчення вкладу Зарицької у визвольну боротьбу українського народу.

Альбом фотографій досить багатий. Він обіймає п'ять сторінок. Тут є деякі цінні знімки, як Алена Пашко з батьками, Відвідини чоловіка на засланні в Якутії. Літо 1978 року, Алена Пашко з родиною, Під час засланської відпустки Івана Світличного в Києві (помер у Києві минулого 25 жовтня на 64 році життя), Борис Антоненко-Давидович з Аленою Пашко під час приїзду до Львова. Грудень 1978 року, Свято 51 річниці Карпатської України, похід до могили Карпатських січовиків, Хуст, Закарпаття, 25 березня 1990 року, Ланцюг єднання України. Львів, 17 вересня 1989 року тощо.

В цілому збірка читається легко, виклад думок ясний. У ній є один поважний мовний огріх, а саме, «хрестів Хіросіми», повинно бути «хрестів Гірошіми».

Підсумовуючи, хочемо сказати, що поетка виявила у цій збірці повне розуміння свого завдання і вклала в неї чимало праці, зокрема у свої вірші та в оформлення статей. Збірка «На вістрі свічки» є відрадним явищем в ознайомленні діячів з поетичним надбанням Атини Пашко та, безумовно, сприятиме дальшому освоєнню та вивченню її творчості. У рецензованій збірці словесник і шанувальник потужного поетичного слова знайдуть багато корисного й цінного.

«Культура, що ґрунтується з душі нації, є поважним — а то й найважливішим — матеріалом дослідження душі й тільки так треба розуміти її важливість як визначника нації, відвернути цього висказу не можна, значить не можна сказати, що культура творить націю. Культура є тільки видимим виразом невидимого душі нації».

Д-р Антін Княжиський: «Дух Нації», вид. НТШ у США, 1959 р., ст. 67

А. БЕДРІЙ

З УКРАЇНСЬКОГО СЕЛА В ДАЛЕКИЙ СВІТ

Іван Гонтар, «Молочний шлях — спомини», Торонто, 1994. VIII, 196 стор., 91 ілюстрацій.

Автобіографію Івана Гонтара читаємо з приємністю. Мова зрозуміла, проста, щира. Десятки тисяч українців пройшли під час Другої світової війни подібні переживання. Зворушливими є описи пращання з ріднею, коли автора забирали німецькі окупанти насильно до Дивізії «Галичина», як також відвідини рідних сторін 46 років пізніше. Мало котра автобіографія містить таку обширну документацію, як Гонтарева, бо тут є 28 особистих документів, що унаочнюють, оживляють і збагачують життєвий шлях автора. Між родинними і товаришськими світлинами є деякі ширшої громадської вартости (могила брата, члени «Просвіти» в с. Коропець, 1937, члени ремісничої школи в Золочеві, 1943, групи українців у Великій Британії, світлини з ранньої діяльності Осередку СУМ в Торонті).

Іван Гонтар народився 1924 р. в с. Коропець, положеному між Перемишлянами і Золочевом у східній Львівщині. До його радісних хвилин життя напевно належали події, пов'язані з творенням Української Держави, відновленої Актом 30 червня 1941 р., стрічі відділів УПА, участь у Спілці Української Молоді, й, очевидно, родинне життя. Одружений з Олею Дякович у 1953 р., Іван Гонтар має шестеро дітей.

Вартісними є різні списки: 1) 69 осіб, які емігрували з Коропця у заокеанські країни перед Другою світовою війною; 2) 18 осіб, які закінчили середні школи; 3) 11 осіб знищених російськими окупантами в 1940–41 рр.; 4) 50 осіб вивезених до Німеччини на невідільничі роботи в 1942–44 рр.; 5) 38 осіб зловлених під час облави німцями 9 травня 1944 р., з яких більшість насильно включено до Дивізії «Галичина» (між ними теж автора), а інших вивезено на тяжкі роботи в Німеччині; 6) 20 осіб, які були з автором в польській армії Андерса у Вел. Британії, між ними відомі діячі Василь Олесків і Григорій Драбат, які організували Союз Українських Вояків Польської Армії; 7) 24 особи знищені москалями після 1944 р.; 8) 6 осіб закатованих у Золочівській тюрмі; 9) 26 згинувли в рядах ОУН-УПА на полі бою з російськими наїздниками.

Український нарід складається з тисячей сіл таких, як Коропець, з мільйонів людей таких, як Іван Гонтар, і сотень тисяч родин, описаних у творі. Всі разом становлять на протязі безлічі поколінь українську націю. Їх труди, чини, терпіння, переживання, жертви — творять історію України. Такі автобіографічні твори, як Гонтарів, зберігають історичну пам'ять, зокрема про тих, які життя своє віддали для кращого майбутнього своєї нації. Тому побажано, щоб якнайбільше подібних автобіографій появлялися в майбутньому.

Михайло ІВАНЧЕНКО

... ЯК ЗЕМЛЕТРУС, Я РВУ КОЛЮЧИЙ ДРІТ...

«Очи́ма серця», Ув'язнена лірика, (шеф-організатор: М. Козак, упорядкування: В. Боровий, В. Верховень. Харків, видавництво «Основа», 1993 р.)

...Цей рядок з вірша Василя Борового вповні розкриває суть упорядкованої ним збірки ув'язненої лірики *«Очи́ма серця»*. Сповнена мученицьким гнівом зеків і переслідуваних, вона засвідчує злочини московської імперії супроти Української Нації. Модерні ілюстрації маляра-графіка відтворюють як би народження істини з п'їтьми неволі. Проте вона — не тільки документ епохи. Це — вибух розмаїтих талантів.

Зібрані вірші писалися не в затишку кабінетів під портретами «світочей комунізма» — жебраками лаврів, орденів та сталінських премій. Здебільша вони склалися нашвидкоруч під гавкіт конвойних вівчарок. Або потайки мережилися на нарах просмерділого онучами бараку. Чи закарбувалися в пам'яті на долівці загратованої камери. І премією за них, теж сталінською, були карцери, штрафтабори, психушки. Советські лагерфюрери викорчовували вільнодумство. Одначе, як мовив римський філософ Сенека, *«Veritatemdis aperit»* («Час виявляє правду»). Раби третього «північного Риму» діждалися свого часу. Щоправда, не всі.

Відкривають книжку уривки *«Ave Maria»* Івана Багряного, представленого поетом Ігорем Бондарем. Той зойк душі погвалтованого імперією Святої Марії в Україні відлунився в наступних поколіннях. Чотирирівкова тюрма привчила нас до безнадійної туги — і в пісні народній, і в поезії. Те ж саме подибуємо і в затворників ГУЛАГу. Одначе, як на диво, саме там гартувалися поети Правди. І в *«Невольницьких плачах»* Зеновія Красівського не плач, а клич:

«...О, як би ти, причащений сльозою
Постав увесь з тираном до двобою,
Загартувавши у сльозах мечі!
Народе мій, прийми мої плачі!

В цих апостольських рядках немає прощення катам. З не меншою напругою розривають лягерні дроти сонети по-Шевченківському прямодушного Івана Світличного:

Самі собі будуєм тюрми,
Самі в них потім живемо,
Самі себе стережемо.
Вже тюрем тьма, і в тюрмах юрми...

Так молоді ув'язнені неокласики продовжили спів загиблих М. Зерова, М. Драй-Хмари, П. Филиповича. Кобзою зазвучав сонет Дмитра Паламарчука до закайданеного Пегаса: «О, горепашний, згорблений, незрячий, Стань, зноровись.

Рви пута, краще скін...» Неволья не змогла задушити мистецтво творчості. Гранене голодом, морозом і зоною слово Григорія Кочура свідчить: «Нам однієї прагнути мети, Крізь біль, крізь бруд, крізь тундру пронести Свого мистецтва полум'я високе...» Літературне запілля не вдовольнялося спрощеністю. «Воло-сожар Карпатських сонетів, що зазорів крізь Півночі пургу», створив Микола Сарма-Соколовський. А вже з далеких гаваней Закордоння озвався сонетами сивий майстер, літописець Ігор Качуровський. Ввічливі інтелігенти України на чужині і в «рідних» зонах ставали співцями боротьби проти «червоної» чуми. Ув'язнені вірші — хрестоматія для прийдешніх. Різностилеві поети несли «дух, що тіло рве до бою» на волю. Власне, у велику зону — СРСР. Мужньо дивився в хитромудрі очіци повіі «пролетарської літератури» Василь Стус:

Радійте, лицеміри й богомази,
Що рідний край мій — царство німоти.
Та сам я єсмь! І є грудний мій біль,
І є сльоза, що наскрізь пропікає
Тюремний мур...

Він ствердив переконання Василя Борового: «Я творча міць, яка будує світ, Хоч кожна ніч мене вели вмирати...» Так входили в літературу крізь широкую браму зони. Живописець душі та зеківського побуту Іван Гнатюк про своє покоління казав: «Мов у терновому вінці, Жило — трагічне і завзяте!» Мітично бачив світ крізь дроти Ігор Калинець. А його дружина, поетка Ірина Калинець, так відчувала Україну із жіночої зони: «І Україна — мій полин». На жаль, для нас ще й досі. Правіковими легендами запалахотів словесний барвистий розпис на чорному тлі Тараса Мельничука. Мужніше за деяких мужів кинула виклик глухій пітьмі комунізму Галина Гордасевич у посвяті Ліні Костенко:

Коли народ забув, що він народ,
Коли він став байдужою юрбою,
Я, гнівно стиснувши поблідлий рот,
Меч узяла і рушила до бою.

...Окрім названих авторів, збірка «Очи́ма серця» вмістила поетичні добірки Василя Барладяну-Бирладника, Василя Голобородька, Михайла Осадчого, Володимира Пасічника, Віталія Поліщука, Володимира Свідзінського, Євгена Сверстюка, Ірини Сенік, Миколи Шатилова... Кожен поділився з читачем своїм бодем. Єдиною для всіх зосталася Україна і Свобода.

(За часописом «Український за́св», ч. 8 [12] 1993, Харків).

Теодор Төрєн-Юськів

ЗАХОПЛЮЮЧІ ШТРИХИ І НЕ ЗОВСІМ У ЗУСТРІЧІ З УКРАЇНОЮ

Довгі роки, може довше як другим, бо понад дві генерації прийшлося мені дожидати на побачення з омріяною батьківщиною, яка врешті-решт таки стала «у народів вольних колі». Кожен із нас мусить бути сповнений якогось просто містичного ентузіазму, перетиканого мимоволі і песимістичними міркуваннями, і непевностями, коли їде тепер перший раз в Україну. Все таки ви обвантажені патріотичними ідеями та корисними замірами, адже їдете буцім то ще і ... доганяти літа молодії, як у пісні наспівується.

Коли ж ви вкінці опинились на летовищі в Нью-Йорку і зачуєте з гучномовця повідомлення, що літак до Києва вирушить в дорогу аж за дві години пізніше, як було намічено, то це той перший незначний передсмак поникнення вашого відвідувального настрою. Однак треба себе порадувати, що це тільки припадок. Вже самий літак везе вас бездоганно, гладко і не бійтеся, що голодуватимете в літаку: годують достатньо.

А вранці буйнозелений Київ в обрамуванні соняшного саява представиться вам у глибоко хвилюючій, просто неперевершеній панорамі одноразової краси. Глядячи на Дніпро, вам ненароком зрине в пам'яті зустріч з цією святою рікою України будучого гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного з повісті А. Чайковського «Побратими». Молодий Конашевич в екстазнім подиві молиться Дніпрові, бо історія цієї ріки на віки пов'язана з долею України. І вам стає на душі промінисто, молитовно, величньо.

Ваш готель — потужна, багатоповерхова будівля, яка корисно могла б вирізнитись і в Нью-Йорку чи Парижі. Та ба, коли ви вступите в нутро цього будинку, у вас з'являється деяке здивування, а то й легке розчарування. Бо вінда може працювати дещо гуркітливо, проте коли переповнена, вона при-стає, алярмує і не йде далше: значить треба висідати. Цей плюс можна відмітити, бо їх тут не забагато. А в зовсім сприйнятливій, ясній кімнаті можете знайти дещо з дрібних неполадків: або зі світлом, або з вікном чи теж з телефоном (він безплатний) тощо. «Дискретний» папір в готелях уже переважно є, та не в поїздах. Теплу воду в готелі Києва дістанете, але у Львові — раз у тижді. Справа з прохарчуванням дещо відрадніше, ніж давніше. Снідання в готелі (заплачене з квитком на літак) вистачило б і на трьох, проте серветки хоча б і паперової... немає. Обслуга повсюди досить байдужа, таке бо тут було виховання. Але бувають і виїмки: це звичайно свої люди.

За два дні відвідин у Києві належить пов'язатись з друзями, відвідати редакції, побувати в державній радіостанції «Україна». На оглядання музеїв і пам'ятників не залишається багато часу. Проте св. Софію годиться подивляти найперше. Все бо тут сповнене найціннішою історичною вартості, що спонукує до глибокого хвилювання і пережиття. Особливо полиняні фрески, теж мозаїки. А від архітектурної принади біло-блакитної вежі не можна відірвати очей. Краса її залишається в душі назавжди.

Згідно з пляном, з Києва треба переїхати ніччю до Львова, де побут мав би тривати сім діб. В цьому часі можна буде оглянути докладніше місто моєї безповоротної юности та відсвіжити чари промайнулих років. А є що пригадувати, є що відсвіжувати. Я ж закінчував тут гімназію, т. зв. «Філію». Це була школа-світло, так патріотичне, як і научне (проф. Ф. Колесса, д-р Ст. Балей, проф. Я. Біленький і ін.). Мене потягнуло на давню вул. Рутовського, щоб поклонитися будівлі Народного дому, де знаходилась ота неповторна наша «буда». Дивлячись розчулено на історичний будинок, мимо волі якби причулась десь із четвертого поверху козацька: «Ой сів пугач на могили та й крикнув він пугу, Чи недасть Бог козаченькам хоч тепер потугу». Так колісь хвацько співали старші учні цієї школи. А пісня неслась понад деревами, повз Промисловий музей (тепер Національний), аж до стін Великого театру. Прохожі на хіднику приставали, наслухали...

У Львові студіював я і право (Йосип Штайн збирав і мені і другим номіна). Одержав я і дві співочі стипендії: одну в Музичному інституті Лисенка, а другу в світової слави баса Адама Дідура, який приїхав до Львова з Нью-Йорку 1936 р. На жаль, до польської консерваторії. Тут, у Львові довелося дебютувати в опері «Фаворита» 1937 р. Тут же на конкурсі Молодих співаків одержав я 1-шу нагороду в червні 1939 р.

В мареві спогадів годилось піти і до відновленої, досконалої будівлі опери, яка на фоні небесної блакиті пишається своєю красою на весь обшпр. У програмі опери не було — яка шкода! Якраз відійшов старий диригент і прийшов новий. Цікаво було пройти і повз недавній і дуже неприманливий монумент Тараса Шевченка, а даліше подивляв я завязаного І. Підкову. Ще належало відвідати щойно построчений, симпатичний пам'ятник М. Грушевському. За часів Польщі безнадійно виглядала опущена і занехаяна ратуша Львова, але нині вона — це найелегантніший і найрепрезентативніший осередок міста. Пам'ятник А. Міцкевича повинен бути перевезений до Польщі.

Коли ж зайдете до Національного музею, то почуваетесь немов у себе вдома. Тут знайомі імена мистців і атмосфера душевного піднесення, а то й одушевлення. Зразу можна й заважити знаменитий, молодечий автопортрет Любомира Кузьми з 1941 р. Автор же в США нічогосінько про це не знає. От буде радість, як сповіщу його про таке «відкриття». Є, хоч лише фотографія, славна картина М. Дмитренка «Пісня». Та навіть із чорно-білої копії б'є на глядача молодецька розмашність і екстаза. Скульптурна голова О. Новаківського у вичаруванні мистця Павлося — це пам'ятна краса. В другім домі Національного музею ще чи не більше краси. Тут же і Устїнович, і Труш, і Івасюк, Новаківський, Мороз і інші натхненники, що своїми репрезентативними творами приваблюють до себе магічною, наснагою своїх талантів. Тут якраз відбувається і виставка нашого сьогodenня, скульптури відомого мистця Е. Миська та вернісаж оригінального маляра, з Канади, М. Відняка. Обі виставки мають помітний успіх у глядачів. Творчість Відняка правдоподібно оглядатимемо і в Нью-Йорку.

Відносно прохарчування у Львові, то воно, крім готелю, де я замешкав з рамени української агенції і де снідаю, досить обмежене. Бо і в першоряднім ресторані відстанете на обід недопечену курку чи яловичину. Може це тільки мені приключилось. Зате Львів може похвалитись знаменитим морозивом у центрі міста. Можна тільки дивуватись, чому філії цього морозива немає в Києві?

В редакціях газет «Шлях перемоги» (з Мюнхену, тепер у Львові) і «Світ дитини» (пригадаєте давнього Таранька?) цікаво і насправді ділово. Всі працюють

заповзято. Що можна поладнати успішно, те чинимо, а з чим треба подождати — відкладаємо. Редактор Я. Сватко працює, так би мовити, з годинником у руці. Казали, що редактор фотожурналу «Світло й тінь» В. Пилип'юк десь аж у Словаччині. Значить, ми не зустрілися.

Конечно треба відвідати мого шкільного товариша Ореста Березовського, що давніше був віолончелістом в оркестрі Львівської опери, ну, і на сибірському засланні, подібно, як Барвінський. Орест стояв близько до великого Людкевича в останні часи свого життя. Він має навіть деякі фільми з останніх днів нашого композитора. Хоч фільми аматорські, проте вони важливі своєю документальною цінністю. Орест каже, що захоплений моєю розвідкою «*Національно-державна мотивація творчості Людкевича*», яка видана 10 років тому і яку він щойно аж тепер прочитав. Він відписує собі з півки й мій концерт пісень Людкевича з 1969 р., в Нью-Йорку. І ще раз Орестове одушевлення. В цій нашій радісно гомінкій зустрічі учасничить і наш спільний друг ще й досі недостатньо доцінений композитор і диригент, представник Лемківщини. Іван Майчик.

Щоб дістати адресу і число телефону пані Зені Штундер-Людкевич (дружина композитора), треба було податися аж до славної Львівської консерваторії. Там з приємністю запізнав я здібного музиколога, проректора Ярему Якуб'яка, який, як виявляється, є сином мого шкільного товариша, диригента, Василя Якуб'яка з Печеніжина. Інший диригент, який побував давніше і в Нью-Йорку, симпатичний В. Луців знайшов мені адресу п-і Людкевич. Проте мимо найциріших замірів цим разом мені таки не пощастило побачитись і порозмовляти з вельми шановною панею, талановитим музикологом, З. Штундер-Людкевич. Треба буде здійснити це другим разом. Бож ідеться про неоправдане занедбання Україною репрезентативної музичної творчості Людкевича. Яка безмежна шкода для рідної музики й українського імені.

Зі Львова мушу поспішати на день-два до мого рідного села Івано-Франківської області Поточища, що біля Городенки. Однак в Коломії треба залишити потяг, щоб автом їхати далше. Тут Гуцульський музей зачинений, а маю ще дещо часу, тому вскакую до відновленої давнішої Каси ощадності, що була і є концертною і театальною залю міста. В цій залі чарували мене колись як хлопчину своїми голосами тенор М. Менцінський та С. Крушельницька. Про рідні театри вже й не згадуватиму. В залі була низка портретів німецьких музиків, яких тепер замінили, як і треба, українські композитори. На жаль, славетного Людкевича змалював хтось бляндином. А він же всеняке життя, аж до посивіння, був брутетом. Як це могло статися? В Коломії?

За годину і 15 хвилин знаходжусь уже в моєму дорогому Поточищі. Зразу і треба сказати, що в цьому ж селі прийшов на світ і виростав прославлений, невтомний борець до загину за українську державність, Михайло Колодзінський. Він, відомо, як шеф штабу Січовиків на Закарпатті, загинув там смертю героя. Село з його «духа печаттю» йшло і прямує цим самим шляхом далше. Тут не було і релігійних спорів. В селі живе ще дехто з моїх рідних, а саме мій сестрінок Богдан Савчинський. Брат погіб на війні, моя сестра, його мама, померла у львівській тюрмі 1947 р. і не знати де похоронена. Я приїхав до Богдана, який із дружиною теж відбули заслання на Сибірі (10 літ). Поточище вписало і свою належну сторінку в боротьбі УПА за визволення України. Вигляд села з бігом літ змінився на додатню, до невпізнання. Зникли тини і солом'яні стріхи. Пам'ятник Франкові був тут побудований уже перед війною. Тепер, крім тради-

ційної Могили Героям, красується перед просторою концертною залю пам'ятник Шевченкові. Є ще і менші пам'ятники.

В Поточиці на початку 30 років поцастило мені заснувати при читальні «Просвіти» мішаний, а даліше і чоловічий хор. Він начислював до 50 хористів. При наполегливій праці хор досягнув особливо гарного мистецького рівня. А виявилось це головню на концертах, конкуруючи з іншими гуртами. Хор спромігся давати і власні концерти, де програма була зложена з двох частин мішаної і одної частини чоловічого хору. Багато пісень складалося із репертуару неповторного хору Д. Котка, який вчинив революцію в галицькім способі хорового співу. Сензацією хору Поточища був контрабас, чабан, Роман Парчевський. З того хору залишилось ще в живих 6 жінок і 2 чоловік. Звичайно існує тепер новий хор у селі, проте мистецький рівень його не дуже задовільний. Справа тут у талановитості диригента.

Мій сестрінок заповів мені, що вирішено дати концерт з нагоди мого прибуття. Я і думав піти на концерт, а як зі сцени мене привітають, подякувати і на тому кінець. Однак діло малюєся дещо інакше. До залі, як слухача, мене чемно не впустили. Треба було податися під пам'ятник Шевченка. До мене від сторонні залі підійшли старша жінка з хлібом і сіллю та двоє дівчаток з квітами. По привітальнім слові й обділивши мене квітами, пішли ми спроквола до залі, на сцену, де вже був уставлений хор, а з боку теж співаки-емерити з давнього хору. Село назвало цю okazji 60-літнім Ювілеєм заснування хору (1934–1994). Через мікрофон закликано до слова чоловіка, що співав у давнім хорі. Він, очевидно, говорив про красу й успіхи попереднього гурту. Згадав він ще і про цікавий припадок, коли, будучи на сибірському засланні, він якось знайшовся у тому ж місці, де був засланий і наш композитор-мученик Василь Барвінський. І одного дня, коли вони розмовляли про хор із Поточища, Барвінський запитав про ім'я диригента того хору. Коли почув моє прізвище, тоді сказав: «О, він уже оперовий співак». Потім були співи і ще 11 коротких промов-привітань та 11 букетів, 2 вишивані рушники, сорочка-вишиванка, як подарунки. Промовив і місцевий представник президента С. Максимчук та вручив мені грамоту за ширення українського імени та культури. Прийшла теж черга і на мене сказати дещо про власне життя-буття та про працю поза селом. Знайшовся тут і кореспондент районної газети «Край». Був і фотограф, що добре напрацювався. Закінчився вечір, як звичайно, багатоліттям аж о год. 12-тій ночі. Була це okazія ні не сподівана, ані не очікувана мною, а яку я із вдячністю згадуватиму.

Належало поспішати почерез Львів до Києва, бо два тижні відвідин добігали кінця. А в Києві бажалось і даліше запізнаватись з красою столиці, оглядати і подивляти старовинність церков, багатство музеїв, оригінальність пам'ятників, хочби найвизначніших, як св. Володимира, Б. Хмельницького, Т. Шевченка чи М. Лисенка. Большевицьких бовдурів треба було вже давно понищити і не тільки у столиці, але й повсюди.

Посеред церков зовсім виїмкове місце займає старезна Києво-Печерська Лавра зі своєю унікальною низкою храмів і печер. Лавра чинить на глядача колосальне і незатерте враження. Тут якось з'явиться у вас десь і настрій до роздумів, і подив до старовини, і настороженість релігійна та віра, що Україні таки призначена Богом віковічність. Яка ж невіджалувана шкода, що північні сатрапи знищили Успенський собор! Проте про невмирущість Лаври розсіває золоту славу далеко навкруги Велика дзвіниця.

Треба спішитися, бо музеїв тут більше, ніж у Львові. Як чудово полюбуватися картинами мистців, що їх ви знали тільки з наймення або не з найкращих копій. Ось хочби відносно творів Івасюка. У Львові подивляв я досконалу, проте невеличку його картину «Богун під Берестечком». Якеж безмежне було моє здивування, коли в Національному в Києві побачив я його «В'їзд Хмельницького до Києва»! Та цей колос-картина, ціла стіна мальовила! А даліше одушевляє М. Бойчук зі своєю школою. Або є у нас Борачок і Борачек. І власне отой Борачек, що його я і не так дуже доцінював, затьмив мене. Адже він може гордо стояти поплич із найкращими французькими імпресіоністами.

В Шевченківському музеї все цінне, займаюче, дороге. Критик М. Голубець сказав колись, що поет у Шевченкові забив маляра. Ні, не забив. Шевченко таки великий, прекрасний мистець-маляр. Тільки картини у три ряди розвішані некорисно, бо в горішньому ряді не можна всього доглянути чи відчитати. А хочеться і треба. Вже при виході почув я, що тут є ще і виставка сучасного мистецтва. Як же воно добре, що і новизну можна буде оглянути. Бо так і думалось, що майже все бачив, а найновішого мистецтва якось не довелося зустрінути. І ось у залі всі картини гордились дуже яскравою кольоритністю, тематичною абстрактністю і сучасною радше всебуденністю. Проте таки одна чи дві праці вирізнялись діваною гармонією барв. Себто обдарованість і серед абстрактів потрапить відзначитися.

Впало мені на думку запитати як у Львові, так і в Києві чи є у наших музеях щонебудь із праць найславнішого маляра наших часів? Не знали наймення, пробували вгадати, не виходило. Адже Україна була відтята від культури заходу десятиліття. А йшлося про Василя Хмелюка. Наддніпрянець з походження, що прожив більшу частину свого життя у Парижі, де й зробив світову кар'єру. Його наймення знайдемо й у французькій енциклопедії.

Цікаво було відвідати і музей скляних виробів, що посягають у ділянку мистецтва. Всі написи тут на працях якби навмисно помилкові. Бо замість українського слова: скло, скляний, всюди тисячі разів ужито польського слова: шкло. Це не може бути мовознавча ігноранція, це радше злослива провокація. Як не може бути російського назовництва, то хай буде вже й польське, щоб тільки не українське.

Реасумуючи враження та виїмкові моменти у зіткненні з рідною Україною, я мушу неодмінно звернути всю свою увагу на два найвагомші явища, які, на жаль, не стоять для нас по тій самій корисній стороні. Перше, це незабутнє прекрасне досвідчення, яке ж воно і будуче, що повсюди красуються чіткі, дорогі українські написи, по всьому Києві; навіть і на неукраїнських установах. Так як воно і має бути в столиці України.

Проте друге явище незрозуміле, дратуюче, просто жадливе. А саме оте осоружне і руйнуюче московське телебачення у незалежній і самостійній Україні; в Києві особливо. Це шкідництво, блюзнірство, підміновування української державності. Оте обезголовлювання нас існує від самого початку нашої незалежності. І дивним дивом чомусь не зустрічаємо реакції, протестів проти цього трагізму якось ні в Україні, ані навіть на еміграції. Адже пам'ятайте: ви вмикаєте в Києві телевізор уранці, в полудень, ввечері чи вночі весь час і всюди російська мова. Ота навісна Москва, що її ви і в злому сні не бажаєте бачити, вона тут повсякчас іде вам на нерви. Мій друг має свою притичину і з націоналістичної Галичини: двоє дівчаток-українок див-

ляться у телевізор, а вимкнувши його, починають розмовляти по-російськи. «Чого ж це ви по московськи патякаєте?» — був запит. «Та ми говоримо так, як на телевізії», — була відповідь. Як це може бути, щоб українська мова у третьому році незалежності була на телебаченні і досі в куті, в приймах, на ласці Кремля? Деж тут опозиція цілого народу, а мовників, психологів і політиків зокрема? Нам подібне телебачення, що будує і зміцнює наше самопочуття і державність, а не що підточує її, пропагує серед нас ворожі ідеї, денаціоналізує нашу дитвору і тих, що ще не зовсім певні своїй національності. Час, найвищий час, Україно, збудитись із летаргічного застою!...

ЗАЯВА

Української Студентської Ліги з приводу останніх подій у Чеченії

(УЦІС) Правління Української Студентської Ліги висловлює своє глибоке обурення з приводу загострення військового конфлікту та кровопролиття у Чеченській республіці. Військові дії Росії у Чеченії є проявом силової агресії, що призводить до чисельних жертв серед мирного населення та, на нашу думку, позбавляє людей у зоні збройного конфлікту елементарних прав, порушує право чеченського народу на самовизначення та незалежність.

Інформація, що надходить від початку грудня з цього регіону безпосередньо доводить, що саме російська влада, не чекаючи початку переговорів, ввела свої війська в Чеченію, почала бомбардування Грозного, під час якого загинули сотні мирних мешканців як цього міста, так і всієї республіки Чеченія. В результаті агресії сотням населених пунктів завдано величезної шкоди, людей залишено без електроенергії, газу, води.

Сам прецедент вирішення внутрішніх питань шляхом проведення військових операцій становить загрозу миру і безпеці в Європі, доводить нездатність Росії бути гарантом миру в східноєвропейському регіоні та на всій території колишнього СРСР.

Події у Чеченії свідчать про остаточний відхід президента Росії від демократичних принципів, що колись були ним декляровані, та перехід до того шляху вирішення проблем стосунків зі своїми сусідами, який практикувався у часи СРСР у 56-му році в Угорщині чи у 68-му році в Чехословаччині, через що світове співтовариство, відкинувши ганебний принцип »подвійних стандартів«, має рішуче поставити перед Росією вимогу зупинити бойові дії. Ми вважаємо, що прогресивна громадськість Росії, країн колишнього СРСР та цілого світу має рішуче засудити методи військового силового тиску з боку Росії на сусідній нарід, що принищить жакливі знищення цілих міст та селищ, голод та смерть цілому чеченському народові, та закликати президента Росії негайно припинити кровопролиття та перейти до мирного, дипломатичного вирішення цієї проблеми.

Правління Української Студентської Ліги від імені всіх членів УСЛ та всього студентства закликає українську та міжнародну громадськість висловити свій рішучий протест проти російської військової агресії в Чеченії.

2.01.1995 року

Заступник Голови правління
Хаперський А. А.

Роман КУХАР

ЗНАМЕННІСТЬ ДОВІДНИКА «УКРАЇНСЬКІ ЛІКАРІ»

Павло Пундій. «Українські Лікарі». Біобібліографічний довідник, книга I. Естафета поколінь національного відродження. Наукове Т-во ім. Т. Шевченка у Львові, Лікарська Комісія, УЛТПА. Стаття — введення Ярослава Ганіткевича й Павла Пундія, теж в англійській мові. Дослідні матеріяли П. Пундія, Я. Ганіткевича, Р. Осінчука. Обкладинка Юрія Кучабського, список, членів УЛТ, портрети й ілюстрації в тексті, поіменний показник. Львів-Чикаго, 1994, ст. 327.

В цьому замітному документальному виданні «Лікарського Збірника» належить відзначити зразкову співпрацю його Автора, д-ра Павла Пундія, з головним Редактором, проф. Ярославом Ганітчаком і членами Редакційної колегії, д-ром Павлом Джулем, д-ром Іриною Даценко, д-ром Михайлом Дубовим, проф. Олегом Романівом, Стефанією Юсько, мовним редактором Романом Стефанишином та іншими співробітниками.

Отак, завдяки спільним заходам і зусиллям діяспорних та крайових професіоналів, появилась якісна наукова праця, що збереже в анналах медичного звання видатні імена й досягнення українських лікарів і стане спонукую для складення чергових довідників цілої плеяди наших професійних груп. А на те велика потреба, зважаючи на постійний відхід у вічність рідних представників науки, культури, політології й мистецтва.

Бібліографічний довідник «Українські лікарі» чітко унагляднює, скільки багатограних заслуг у всенародному житті поклали опікуни здоров'я нашого народу, що не обмежувались виключно до фізичного, індивідуального й загального медичного догляду, але й записали славні сторінки їхньої участі в різних основних галузях національного буття нашої спільноти. Відомо, що між українськими лікарями вирізнялись люди патріотичного духу, державні мужі, суспільники, письменники, журналісти, меценати мистецтва, щедрі доброчинці на національні цілі. Бути гідним членом цього престижного звання означало для кращих одиниць нашої лікарської громади — дбати про фізичне й духове здоров'я своїх громадян, згідно з засадою «у здоровому тілі здорова душа» та вкласти свою частину для збагачення загально-національного добра.

Праця д-ра Павла Пундія помітна з декількох поглядів; головню, вона ґрунтовно й об'єктивно опрацьована в подачі біографічних профілів та їхній суспільній оцінці. В міру доступного Авторіві й Редакційній колегії біобібліографічного матеріалу, збірник охоплює довідки крайових та діяспорних лікарів, з більшим зосередженням на представниках медичної професії Західної України, зокрема її старшого покоління. Д-р Пундій, як директор архіву й бібліотеки Українського Лікарського Т-ва Північної Америки, з великою посвятою призибував і зберігав біобібліографічні дані про наш лікарський світ, чим він зрештою, з питоменим собі хистом та послідовністю, користувався протягом довгих років у своїх частих пресових дописах, які постійно поміщувало на сторінках «Свободи». Із самих його некрологів можна було б скласти книгу.

«Українські лікарі» — це монументальний твір (поточне видання тількищо перша частина запланованої цілості), що віддає, досі відсутнє, належне признання поверх чотирьом сотням наших лікарів. Довідник важливий і для людей поза медичною професією, адже між нашою лікарською братією стільки видатних представників культурно-наукового й загально-суспільного життя. Згадати б лиш деяких лікарів-письменників: Степана Руданського, Юрія Липу, Софію Парфанович, Володимиру Крушельницьку, Василя Кархута, Михайла Качалубу, Ляріона Чолгуна; немало серед них видатних публіцистів: Юліян Мовчан, Тома Лапичак, Ростислав Сочинський, і т. д.

Наші лікарі були й державними та громадськими діячами, як от Ярослав Окуневський, Євген Озаркевич, Модест Левицький, Щасний Сельський, Дмитро Одрина, Іван Куровець, Іван Липа, Маріян Панчишин та інші.

Наукова й суспільна діяльність не чужа рідним представникам медичного світу, про що засвідчують такі світочі: Іван Горбачевський, Степан Балей, Василь Плющ, Ярослава Рудницька-Криштальська, Максим Музика, Іван Базилевич, Роман Осінчук. Список видатних лікарів-суспільників можна б довільно продовжувати.

Годиться зробити декілька зауважень у формальному питанні цього вельми цінного видання. Його треба конче доповнити відсутніми тут довідками живих і померлих членів медичного звання. Важко зрозуміти, чому не поміщено в довіднику так багато відомих із суспільної праці сьогодні лікарів (Романа Смика, Михайла Гука, Ахіля Хрептовського, Мирослава Коленського, Василя Трухлого, Богдана Рогозинського, і т. д.) Не поміщено тут і видатних померлих лікарів-суспільників (Нестора Процика, Олександра Сидоряка, Зенона Винницького, Мирослава Биха, Захаря Шупера, Ждана Новаківського) та інших заслужених членів медичного звання в Україні й на еміграції.

Мова видання щоправда крайового вжитку, проте повинна б більше відповідати самобутньому національному духові рідного мововжитку, замість насадженням російським стандартам. Вважає правопис уживаних у довіднику слів із «а», замість «я», наприклад: Юліан, Філадельфія, Шатобриан, матеріал, спеціаліст, зокрема з твердим російським «л»: лабораторія, ларингіт; ужиток «ф», замість «т»: кафедра, міф; зросійщені іменникові форми: флот, туберкульоз, клас, зал, роль, замість: фльота, туберкульоза, кляса, заля, роля; переважають приголосні «г», замість «ґ»: Надрага, грип, замість Надраґа, грипа; подибуються проґріхи в іншомовних словах, наприклад: мемоґі, Gloria Victus, замість: мемоґу, Gloria Victis. Українська мова багатіша від російської у словозміні, відмінках, напр., у кличному й родовому, що відсутні в російській мові. Наша мова розрізняє «козаچه» від «козак», чи родовий відмінок «роковини державности» від місцевого й давального, напр., «сила у державности», «завдяки державности».

Проте потреба встановлення загально-національних правил правопису, вільних від вимушеного впливу імперського вирівнювання, покищо постується іншим пріоритетам.

Довідник «Українські лікарі» своїм суцільним змістом і вагомістю — це один з передвісників національного відродження в Україні, і його треба щиро привітати.

Зацікавленим читачам у цьому виданні слід звертатися на адресу:

Dr. Pawlo Pundy, 1712 N° Oak Park Ave., Chicago, Ill., 60635, USA

Подорожі, враження

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

ВРАЖЕННЯ З ДРУГОЇ ПОДОРОЖІ

З Мюнхену я вилетів 13 травня 1994 р., у п'ятницю, тому літак був майже порожній: високультурних європейців відстрашує страшна сполюка нещасливого дня з нещасливим числом...

Та насамперед про речі, які справили на мене позитивне враження. Відвідавши Валерія Шевчука в Кончі-Озерній, я невимовно зрадів, що в Україні не вивелися солов'ї, яких, до речі, давно немає на Заході. Мову нашу Сосюра назвав колись «солов'їною». Може мені так пощастило, але цього разу в Києві я чув куди більше нашого слова, ніж півтора років тому: маю підозру, що народ, почувши рідну мову з вуст «панів», себто інтелігенції, і собі почав балакати українською...

Хліб чорний, а особливо білий — куди смачніший, ніж у Німеччині. Взагалі їжа майже скрізь була смачна й доброякісна. А пізнавши кулінарію Алли Олександрівни Рогач у Полтаві, я сказав собі, що такі українська кухня від славетної китайської — ліпша. Приємною несподіванкою для мене були лісосмуги на ланах Полтавщини. Кажуть, що за теорією Трохима Лисенка вони мають підвищувати врожайність; не знати, чи справді виконують вони згадану функцію, але вони стали оздобою краєвидів, як казав один поет,

Ні гір, ні замків, ні озер...

А тепер трохи про себе: чейже я їздив на Україну не на те, щоб їсти борщі і слухати солов'їв. Отже: 18 травня в Музею Рильського в Голосієві біля Києва мені вручено диплом Лавреата премії імені Максима Рильського за перекладацтво. В Україні вийшли дві мої книжки: «Основи аналізу мовних форм. Стилїстика. Перша частина: Лексика». Це університетський підручник, а видала його «Просвіта» при Ніженському Педінституті. Друга книжка має назву «Метрика» і позначку: «Затверджено міністерством Освіти України як підручник для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів. Київ, видавництво «Либідь», 1994 рік».

До цього слід додати брошуру доцента Астаф'єва про мою творчість. З'явилося й кілька моїх публікацій в журналах Києва та Харкова, зокрема журнал «Дніпро» передрукував першу половину книжки «Шлях невідомого», що її свого часу переклав на англійську мову Юрко Ткач.

Я прочитав кілька лекцій у Київському Інституті підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти та в Києво-Могилянській Академії. Завітавши до Академії, ми з Валентиною Іванівною (яка була моїм провідником і ангелом-охоронцем), натрапили на поминки по Володимирові Старицькому, що його

там вперто іменують «князем». Не знаю, князь він чи ні, але його посмертний дарунок для Академії справді княжий: двадцять тисяч книжок різними мовами для бібліотеки цієї установи...

В Ніженському педінституті я читав курс лекцій про літературу діаспори, а на запрошення декана філологічного факультету Київського університету проф. Наєнка прочитав одноденну лекцію студентам п'ятого курсу на тему «Стилістичні засоби в „Кобзарі“ Т. Шевченка».

Треба сказати, що це була найкраща пропаганда для Українського Вільного Університету в Мюнхені: після лекції мене оточили студенти, розпитуючи, як можна вступити до цього нашого діаспорального навчального закладу...

Крім того, мав я літературні вечори й доповіді: 18 травня в Київському Будинку вчителя; 2 червня в Ніжені, в Педінституті; 7 червня в Полтавському краєзнавчому музеї, а 10 червня мав зустріч з письменниками Харкова.

В київському літературному вечорі брали участь професор Федір Погребенник, редактор Олег Микитенко, директор видавництва «Веселка» Ярема Гоян, професори Дмитро Степовик та Гром'як, доцент Олександр Астаф'єв та письменник Валерій Шевчук, який зокрема повідомив, що готується до друку антологія «Задзеркалля», впорядкована Ігорем Качуровським та Валерієм Шевчуком. Антологія охоплює українську готичну новелю та споріднені з нею жанри.

— Усе це ніби позитиви... Але...

Нинішнє страховище України — це транспорт: ще до мого приїзду було переведено генеральну *акцію саботажу* на транспорті: протягом кількох ночей (а може й одної котроїсь ночі) по всій Україні понищено, порізано, поламано все, що піддавалося нищенню в потягах, трамваях, тролейбусах та автобусах. Це була добре продумана акція — вивести з ладу транспорт і звалити — перед виборами — провину на демократію, на РУХ, на українських націоналістів...

Мимоволі пригадалися мені шестидесяті роки в Аргентині, коли якась *добродійна установа* — перевозила з однієї країни до іншої тритисячний загін чилійських «комунаchos*», які з'являлися в котромусь місті, перекидали й палили авта, трамваї, автобуси і відразу зникали...

Щодо вуличного руху автомобілів, то в Києві вони не гальмують на так званих «зебрах», а тільки сигналять; перед світлофорами, однак, зупиняються. У Харкові натомість мчать на червоне зі швидкістю сімдесят-вісімдесят кілометрів, а навіщо там світлофори, — того ніхто не знає... Тож і я не крився з тим, що боявся переходити вулицю...

Та ще страшніше було бачити мертві — після Чорнобилю — кілометри лісосмуг здовж доріг Чернігівщини, особливо між Крутами та Ніженом...

Ще мене прикро вражає в Україні міщанська (щоб не казати — дикунська) звичка скидати черевики, заходячи до чийогось помешкання, а взувати натомість неоковирні чевяки без задників (добре, що я мав із собою власні легенькі, як казали в Галичині, «мешти»...). Маю враження, що цю моду завів Микита Сергійович Хрущов, якому довелося роззутися на порозі буддійського храму...

Відвідав я вперше після півсторіччя й рідне село Крути, чиею окрасою була колись річка Остер: з вікон нашого дому видно було поросле ненюфарами

* У нас їх зовуть «комуняки»

(«білим лататтям») блакитно-зелене плесо. Дім, що його сто десять років тому збудувала моя бабуся, іще зберігся — там живе моя троюрідна сестра, про існування якої я доти не знав, а на стіні в неї Шевченко... і Ленін... Але нема вже ні кількасотрічних лип, ні кривого дуба, ні копанки. Нема й річки: замість неї вузенький рівчак — без риби, без крижнів і видр, без білих ненюфар, які вважалися улюбленими квітами русалок, без човнів під плачущими вербами — без тієї краси, що радувала колись наше серце...

Кузинка розповіла, що довкола церкви (дзвіницю розібрали ще в тридцяті роки...) донедавна підносилися старезні в'язи з гніздами чорногузів, але піп (бо як інакше його назвеш?) велів їх вирубати. Тож мені на згадку прийшли попи з ренесансової Басконії, які вдень правили богослужбу, а вночі, в тих самих церквах, — чорну месу...

Маю враження, що лише під Києвом, у Кончі-Заспі — для партійної аристократії, та в Кончі-Озерній — для письменників, щоб мали бодай якесь джерело для надхнення, — залишено було по клаптикові неспотвореної природи...

У Києві мав я також приємність побувати на бенкеті, влаштованому з нагоди вручення нагороди Антоновичів Миколі Жулинському, Миколі Вінграновському та Ярославові Дашкевичу. Сам Микола Григорович, слід віддати йому належне, лишився, як був, людиною, зате деякі з моїх колег-літераторів поведуться так, ніби вони вже не живі люди, а бронзові статуї самим собі.

«Царське село» в околицях Києва, з будинками не хрущовського, а європейського типу, які нагадали мені передмістя Баїа Флямінія в Пезаро, бачив я тільки з-зовні. Кажуть, що це великопанська діляниця.

А взагалі серед населення я виділив би три соціальні прошарки: ті, що не мають власного авто, ті, що мають і самі провадять, і нарешті треті, які мають авто з шофером. Власне наявність цього третього прошарку свідчить про колосальну психологічну різницю між Україною та Заходом: у Данії міністри з'їжджаються до своїх установ на велосипедах (звісно, якщо вірити пресі...), а в нас у Баварії міністр-президент, покійний Франц-Йозеф Штраус, — що там авто! — сам сідав у літак і провадив його куди треба...

З музеями мені не щастило: відвідати вдруге Київський музей українського мистецтва я просто не встиг, музей Ханенків замкнено на перманентний ремонт, так само й Полтавський музей образотворчого мистецтва (правда, нам винесли деякі образи, в тому числі недавно знайдений портрет Шевченка та кілька речей Катерини Білокур), тож я мав нагоду лише оглянути нашвидко Музей міста Києва та київський музей «російського мистецтва», де не без здивування констатував, що принаймні три-чверті експонатів цього музею — це *твори мистців українських, а не російських*... Колись вони були підданими Російської імперії, але за якою таємничою інерцією дирекція музею досі вважає їх «російськими художниками»?

Подібна інерція діє і в Харківському університеті: у програмах викладів жодних змін протягом останніх «перебудовних» та «незалежних» років взагалі не запроваджено — студенти далі мусять вивчати творчість усіляких Смоличів, а з теорії літератури — (тьху!) Белінського. Боюся, що мою офіційно апробовану «Метрику» у цьому університеті покладуть у власний «спецфонд»...

Полтава зі своїми зеленими краєвидами, що відкриваються з міської кручі, попри надмір «ветеранів» з іконостасами орденських стрічок на грудях і зливу, яка виразно прагнула когось (чи то їх — чи то, навпаки, мене) з цього

українського міста вимити, справила на мене симпатичне враження. Зрозуміло, що найнезабутніше з полтавських вражень — це архітектурний шедевр Василя Кричевського, колись будинок Земства, нині — Краєзнавчий музей, де урядує Віра Кошова, наша знайома. Саме там відбулася презентація щойно перевиданої книжки Дмитра Солов'я «Розгром Полтави», ото ж я сподівався, що матиму нагоду особисто (листовно був знайомий давно) познайомитися з Оксаною Соловей, дочкою автора. Але вона не змогла прибути на цю врочистість...

Коли вже я згадав знайомих, то з поміж колег-літераторів я відвідав у Києві Валерія Шевчука, Наталію Чечель, Софію Майданську, Юрія Лісняка з Галиною Лозинською, в Ірпені — Григорія Кочура та Дмитра Паламарчука, в Ніжені — родину Астаф'євих, Ігоря Рудика... Це зі «старих» (хоча й не надто давніх) знайомих. А з нових знайомств найкращі спогади залишили мій земляк і літературний однодумець Абрам Ісакович Кацнельсон, родина Рогачів у Полтаві, харківська студентка Світлана Олешко.

У Володимирському соборі був я на панахиді по Олегові Ольжичу, і вразило мене своєрідне, єдине в світі, сполучення неовізантійзму в архітектурі із югендштільевими фресками, особливо на хорах. І, признаюся, виникло єхидне бажання: довідатись, чи хто з українських мистецтвознавців помітив цю своєрідність?

Цього разу мав я й нагоду добре розглянути київське чудо-юдо — Залізну Бабу, що височіє з *прачем і мечем* над дніпровими кручами.

Справа в тому, що всяке мистецтво вимагає дотримання пропорцій. Так, Падуча Вежа на пізанській «Площі чудес» — це непроминальний шедевр романського зодчества, а її точна копія завбільшки в палець, яка продається в кіосках, це тільки забавка, сувенір для дарунку. Так само не може мати мистецької вартості й побільшена в сотні разів жіноча постать. Невже в Києві ніхто не знав цих азів образотворчого мистецтва?

І скрізь, за винятком самого Києва, стирчать, як і стирчали, Іллічеві опудала. Тож коли довідуєшся про чергове вбивство того чи іншого українського діяча, здається, ніби це за вказівкою його страшною руки залізна баба з мечем сходить зі свого пагорба і dokonує ще один злочин...

Та закінчу все таки світлюю згадкою: щойно під час відлету з Києва я помітив, що Бориспіль геть перебудовується: не сьогодні, а завтра це буде вже не глухий закапелок заскорузлої імперії, а модерний аеропорт незалежної європейської держави...

Провід Організації Українських Націоналістів з великим смутком повідомляє український народ в Україні і на чужині, членів і прихильників ОУН, що в середу 4 січня 1995 року в ранніх годинах після важкої недуги упокоївся в Бозі у шпиталі в Мюнхені

сл. п. дипл. інж. ІВАН КАШУБА,

довголітний член Проводу ОУН, Голова Надзірної Ради Видавництва «Шляху Перемоги».

Покійний народився 7 жовтня 1919 року в селі Дорогова біля Галича в селянській патріотичній родині. Після закінчення народної школи в рідному селі даліше навчався в середній школі у Львові, де в 1939 році зложив іспит зрілості і почав студіювати економію. В 1937 році прийнятий в члени ОУН і працював серед студентської молоді. В роках першої большевицької окупації Західних Земель, був покликаний до армії і придільний до летунської школи. Після деякого часу він виявився в очах військового керівництва ненадійним, і його перевели до піхоти. Через хворобу був з армії звільнений і повернувся до Львова кілька днів перед вибухом німецько-совєтської війни. В часі гітлерівської окупації активно працював в підпіллі ОУН і був арештований гітлерівським гестапом. Мужньо видержав слідство з тортурами в тюрмі Лонцького у Львові, а опісля був засланий до концентраційного табору в Авшвіці. Після закінчення війни у Мюнхені кінчає студії і отримує диплом інженера економіста. В 1951 році був покликаний до Проводу ОУН, де йому доручено керівництво Сектора Служби Безпеки ОУН. Покійний відзначався великою патріотичністю і глибокою релігійністю.

Горем опечаленим Дружині, Дітям і всій родині Покійного висловлюємо наше найглибше співчуття.

Похорон Покійного відбувся в середу 11.1.1995 р., на новій частині кладовища Вальдфрідгоф, Лйореттопляц, Мюнхен, Німеччина.

Вічна і славна Йому пам'ять!

5 січня, 1995 р.

Провід
Організації Українських Націоналістів

В глибокому смутку повідомляємо членів ОУН і всю українську громадськість, що 5 грудня 1994 року, після тяжкої недуги у шпиталі в Олдгамі упокоївся в Бозі на 85-му році життя —

сл. пам. Петро ШИРОКИЙ,

сеньйор українського націоналістичного руху, член УВО у двадцятих роках, а від 1929 року всеціло відданий українській визвольній справі член ОУН.

Народжений 12 липня 1910 року в с. Рудники Підгаєцького району Тернопільської області, Покійний Петро у дитячих роках пережив радісні хвилини ставання до державного життя українського народу, а тому Він один із перших Його ровесників включився у ряди УВО і ОУН, щоб продовжити боротьбу за незавершене батьками велике і святе діло — здобуття УССД. За свою підпільну діяльність в Україні був переслідуваний польськими, російськими і німецькими окупантами.

Зловлений німцями і вивезений до Франції в половині 1944 року, Він ще перед закінченням війни опинився у Великій Британії, де відразу включився в організоване українське життя, будучи співорганізатором Союзу Українців у Великій Британії (СУБ), Української Видавничої Спільноти, журналу «Визвольний Шлях», торговельних підприємств «Нова Фортуна» і «Подолія». На протязі повних 50 років Друг Широкий був активний у політичному і громадському житті української спільноти, через що здобув пошану і респект серед кадрів ОУН і в громаді.

Похорон Покійного відбувся 14 грудня 1994 року, що його довершили в присутності численної громади о. М. Якуб'як (УГКЦ) і о. Б. Матвійчук (УАПЦ). На поминальній тризні був відчитаний кондоленційний лист від п-ні Слави Стецько, голови Проводу ОУН з Києва, а інж. В. Олесків попрощав Покійного Друга Петра Широкого від Теренового Проводу і кадрів ОУН у В. Британії. Від української громади прощали Покійного представники різних організацій.

Висловлюємо наше глибоке співчуття родині Покійного Петра — дружині Марії, дочкам Анні й Олі з їхніми родинами та всій українській громаді в м. Олдгамі й околиці.

Вічна і славна Йому пам'ять!

**Тереновий Провід ОУН у В. Б.,
Дирекція і Членство УВС/УІС**

БІБЛІОГРАФІЯ ОДЕРЖАНИХ ВИДАНЬ

«СІТЛО» — Український католицький місячник під редакцією о. Василя Цимбалістого і Редакційної колегії, ЧСВВ, Вестон, Онтаріо, Канада. Всі числа за 1994 рік.

«НАШЕ ЖИТТЯ», видає Союз Українок Америки під редакцією Ірени Чабан та мовного редактора Романа Юревича і Редакційної Колегії. Щедро ілюстрований. Всі числа за 1994 рік.

«НАША ДОРОГА» — журнал-квартальник Ліги Українських Католицьких Жінок Канади, Едмонтон. Отримано числа від квітня до грудня 1994. Журнал ілюстрований.

«УКРАЇНСЬКІ ПРОБЛЕМИ» — суспільно-політичний та науково-літературний журнал, видання Конгресу Українських Націоналістів. Редагує його Редколегія під головством Сергія Квіта. Отримано 3/7/ чисел.

«СВІТ ДИТИНИ» — ілюстрований журнал для дітей молодшого шкільного віку. Відповідальний редактор — Л. Леник і Колегія. Видання Видавництва «Світ Дитини», Львів, Україна. Одержано числа від 1 до 7/1994.

«ДЕРЖАВНИЙ БЮДЖЕТ УКРАЇНИ НА РІК 1994». Київ, 1994. Кабінет Міністрів України (Проект).

«ПАТРІАРХАТ» — ілюстрований місячник Управ Українського Патріархального Світового Об'єднання і Крайової Управи Українського Патріархального Товариства у США під редакцією Миколи Галіва і Колегії. Одержано всі числа за 1994 рік і перше, січневе, за 1995 рік.

«ВІДОМОСТІ» — Митрополії УАПЦ в Діаспорі і Єпархіального Управління у Великій Британії під редакцією д-ра С. М. Фостуна. Одержано числа від травня 1994 до січневого в 1995 році. Журнал ілюстрований.

«ГРОМАДА» — журнал Товариства Українців Соборників в Австралії під редакцією Г. В. Голокіза і Колегії. Ілюстрований. Одержано всі числа за 1993 і 1994 роки.

«НАША МЕТА» — суспільно-політичний журнал Ліги Вільної України в Австралії. Головний редактор — Теодор Андрушко, члени Редколегії — Степан Радіон, Степан Лисенко, Петро Сорока, Михайло Добриденко і Марія Ткачук. Мовна коректа — А. Станкевич. Аделайда, Півд. Австралія. Числа 1 і 2 за січень-лютий 1995.

«МИ І НАШІ ДІТИ» — Бюлетень-каталог Українських працівників літератури для дітей і молоді ч. 13 з-під редакції Оксани Бошко. Торонто, 1993.

«ЖИТТЯ І ШКОЛА» — незалежний орган Українського вчителства у вільному світі з-під редакції д-ра В. О., ТАЮ, А. Луцнів, США. Одержано число за березень-квітень 1994 р.

«ЛІТОПИС БОЙКІВЩИНИ» — піврічник, присвячений дослідям історії, культури й побуту бойківського племені, ілюстроване. Склад редколегії: Квітослава М. Кушнір, Галина Утиско, Ліда Бурачинська, о. митр. Семен

Їжик, Леся Шпиталь, Йосип Тереля і Лука Костелина. Т-во «Бойківщина», США-Канада, числа 1/53 і 1/54.

«БЮЛЕТЕНЬ» — періодичне видання Конгресу Українців Канади і Провінційної Ради Саскатуну під редакцією Остапа Скрипника й Ігоря Кодака. Одержано всі примірники за 1993 і 1994 роки.

«ДОБРЕ СЕРЦЕ» — дитячий релігійно-добродійний журнал, заснований 1994 року під редакцією Василя Становича і Редакційної колегії в складі десяти осіб. Обсяг видання — шість друк. аркушів. Видавець: Василь Станович — редактор і видавець. Наспіло 1-ше число. Журнал ілюстрований.

«У 50-ліття СТВОРЕННЯ СТРИЛЕЦЬКОЇ ДИВІЗІЇ „ГАЛИЧИНА“ — 1943-1993», Рочестер, США. Одноднівка Станиці Братства кол. Вояків 1 Дивізії Української Національної Армії. Ілюстрована.

Микола Лисенко: «РЕЛІГІЙНІ ТВОРИ ДЛЯ МІШАНОГО ХОРУ». Це видання присвячене авторові в 150-річчя з дня народження. Упорядкування, редакція і вступна стаття — М. Юрченка, кандидата мистецтвознавства, художнє оформлення — І. Прокоф'єва, нотний набір — В. Костенка. Видавець творів — фірма Ніаля центр під дирекцією О. А. Варнави; Видавничка фірма «Відродження» під президентурою Петра Бобика, редактора В. Іванишина, техн. редактора — Є. Гнатика, м. Дрогобич і «Атлас» у Львові. Цим виданням охоплено 8 релігійних творів Миколи Лисенка.

«500 — Героям Кінгіру». Це слова і музика жалібної пісні для жіночого хору в супроводі фортепіяна. Автор слів — Тетяна Федорів, музика — Сергія Яременка. Вступне слово — п-ні М. Солонинка. Видавець — ОЖ ЛВУ в Канаді, Торонто. Друк — «Гомін України» — «Українське Ехо», Торонто.

«ПОРОГИ» — кварталник Ради Об'єднання українців в Чеській республіці під редакцією Павла Бальковського і Колегії. Одержано перші три числа за 1993 рік і одне за 1994. Видання ілюстроване.

«ЗВІТ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ» за роки 1992 і 1993, видання Союзу Українців у Великій Британії, Лондон.

«РІЧНИЙ ЗВІТ КРАЙОВОЇ УПРАВИ СУМ» за роки 1993 і 1994.

Вол. Чав'як: «Стрілецька школа», Галич, 1992. Спогад Автора про організацію і бої частин військової школи УПА в Чорному лісі. Формат — А4, 32 стор. Випуск Тараса Криси.

«МЕМОРІАЛЬНИЙ БУДИНОК-МУЗЕЙ М. В. ЛИСЕНКА В КИСВІ» — фотобльом. Автор тексту «Юлія Олександрова Белякова. Розположення фотографій — Михайлина Олексієвич Голяк, худ. ред. — Андрій Григорович Кисленко, з Видавництва «Мистецтво», Київ, Україна. Одержано два томики — один на мові українській, другий — на російській. Формат — 10 x 18,5 см. Київ, 1993.

Ніл Хасевич: «ГРАФІКА», Волинський обласний краєзнавчий музей, Луцьк, Україна, 1992. Автор зібраних графічних творів — вояк УПА, що загинув у бункері на Волині 1952 року. Ця збірка охоплює 13 творів Автора. Формат — 16,5 x 24,5 см. Обкладинка м'яка, стор. 32.

Ніл Хасевич: «КНИЖКОВІ ЗНАЧКИ». Передмова Т. Лешнера. Тираж — 200 прим. Накладом Українського Мистецького Гуртка «Спокій», Варшава. Видання Волинського обласного краєзнавчого музею, Луцьк. Формат і кільк. сторінок — як повище.

«ОСНОВА» — журнальне видання Співки Письменників України за сприяння Апостольського Екзарха Українських Католиків у Німеччині та Скандинавії Владики Платона Корниляка. Головний редактор — Валерій Ілля, Ред. Колегія — Ігор Калинець, Панас Заливаха, Євген Пашковський, Ірина Калинець, Валентина Отрощенко і Богдан Чепурко, худ. ред. — Костянтин Лавро, літ. ред. — Дарія Шаблій, Київ, Україна. Числа 26 і 27 за 1994 рік.

«ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ» — «Проблеми філології», Харків, Видавництво «Основа» при Харківському державному університеті, 1992. Видає Редакційна колегія під головством проф. Л. Г. Авксентієва.

«ВІЙСЬКО УКРАЇНИ», часопис журнального формату збройних сил України. Головний редактор — підполковник гвардії Володимир Коркодим і члени Редакційної Колегії, Відповідальний редактор — підполковник гвардії Анатолій Пігілок і члени Редакції. Друкується на комбінаті «Преса України», Київ, Україна. Одержано досі 11 чисел.

«ТРИБУНА» — громадсько-політичний і теоретичний журнал Товариства «Знання» України і Співки Журналістів України, що появляється під редакцією Меншуна В. І. і Редколегії. Багатоілюстрований. Числа 4 і 7 з 1993.

«ДЗВІН» — журнал Співки Письменників України, щомісячник літератури, мистецтва та громадсько-політичних справ. Головний редактор — Роман Федорів і Редколегія. Львів, 1994. Одерж. числа 5-7.

«БЕРЕЗІЛЬ» — літературно-художній та громадсько-політичний журнал Співки Письменників України. Головний редактор — Юрій Стадниченко і Редколегія. Одержано всі за 1993 і перше подвійне число за 1994.

«ДНІПРО» — літературно-художній та суспільно-політичний журнал. Видання Українського фонду культури, національно-культурного виробничого центру «Рось» і Трудовим колективом Редакції. Головний редактор — Микола Луків і Редколегія. Одержано чч. 2-3 за 1993.

«НАРОДНА ТВОРЧІСТЬ ТА ЕТНОГРАФІЯ» — ілюстрований журнал Інституту Мистецтвознавства, Фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України і Міністерства культури України під ред. Олександра Костюка і Редакційної Колегії, чч. 5-6, 1993.

«КИЇВСЬКА СТАРОВИНА» — історичний науково-популярний та літературний журнал, видаваний Центром Пам'яtkовознавства НАН України й Українського Т-ва Охорони Пам'яток Історії та Культури під ред. П. Толочка і Співредакторів. Журнал ілюстрований, одер. ч. 4 за 1994 рік.

Роман Андрухович—«Мурин»: «ДОРОГА В УКРАЇНУ», Спогади. З Івано-Франківської обласної друкарні, 1993. Бібліотека журналу «ПЕРЕВАЛ». Формат — 20 x 14 см., 132 стор. друку. Обкладинка м'яка, ілюстрована.

Роман Дурбак: «ЛЮБОВ І ЖИТТЯ». Поезії, Золочів-Львів. Накладом Золочівської картонажної фабрики, 1993. Формат — 16 x 10 см., обкл. м'яка, ілюстрована, стор. 140.

«ІСТОРІЯ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ — 1918-1993» Редакційна колегія — Б. С. Патон — голова, В. Г. Бар'яхтар, Ю. Кондуфор — заступники Голови, С. В. Кульчицький — секретар, В. В. Мачулін, П. П. Толочко (Заступ. Голови), А. П. Шпак. Київ, видавництво «Наукова Думка», 1994. Обкладинка тверда, оздоблена, формат — 21 x 16 см., стор. 318.

Петро Дужий: «ЗА ЯКУ УКРАЇНУ БОРОВСЯ СТЕПАН БАНДЕРА?». Брошуроване видання Конгресу Українських Націоналістів, стор. 20. плюс м'які обкладинки, формат — 19 x 13,5 см. Київ-Львів, 1994.

«УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІСТ» — збірка матеріалів на ідеологічні теми, видання ОУН, 1994. Обкладинка м'яка, 88 стор. друку. Формат — 18 x 13 см.

Олекса Різниченко: «ТЕРНОВИЙ ВОГОНЬ», Поезії. Київ, «Український Письменник», 1993. Одержано 1 прим., надісланий самим Автором. Щиро дякуємо. Обкладинка м'яка, оздоблена, формат — 16,5 x 11 см., стор. друку — 135.

Яр Славутич: «ШАБЛІ ТОПОЛЬ». Десята збірка поезій, Київ, «Український Письменник», 1992. Обкладинка м'яка, оздоблена, формат — 16,5 x 11,5 см., стор. друку — 100.

Леонід Терехович: «СВІДОМО СТАВ НА МУКУ», вибрані поезії. Спонзороване видання Торговою комп. Спільною. Передмова журналіста П. Повода. Чернігів, 1993. Формат — 19,5 x 14 см., обкладинка м'яка оздоблена, стор. друку — 32.

Катерина Квітчаста: «ЧОВЕН МІСЯЦЯ ПО НЕБУ» — поезії. Суми МКВВП «Мрія» 1993. Обкладинка м'яка, оздоблена, формат — 20 x 13 см., 55 стор. друку.

«СУЧАСНІСТЬ» — журнал літератури, науки, мистецтва, суспільного життя. Головні редактори: Тарас Гунчак, Іван Дзюба і Колегія співредакторів. Видавництва «Сучасність», Київ, Україна. Одержано до грудня 1994. Ілюстрації.

«КАЛЕНДАРЕЦЬ УКРАЇНЦЯ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ НА 1995 РІК», видання Союзу Українців у Великій Британії. Редактор церковного календаря — о. мит. д-р Іван Музичка, обкладинка графіка Яреми Дубицького з України. загальна редакція — д-р Святомир М. Фостун. Обкладинка м'яка, оздоблена, формат — 14,5 x 10 см., стор. друку — 160.

«THE UKRAINIAN REVIEW» — a journal devoted to the study of Ukraine, published by The Association of Ukrainians in Great Britain Ltd, The Organisation for Defence of Four Freedoms for Ukraine Inc. (USA), and Ukrainica Research Institute (Canada). Printed by the Ukrainian Information Service Ltd. Editorial Board: Slava Stetsko — Editor, Stephen Oleskiw — Executive Editor, Vera Rich — Research Editor. Two last issues for 1994.

«ABN CORRESPONDENCE», published by American Friends of the Antibolshevik Bloc of Nations and edited by Slava Stetsko and the Board of Editors. Received all issues for 1994.

«L'EST EUROPEEN» — journal of contemporary History, Literature, Culture, published in Paris, France bi-monthly. Received all issues for 1994.

«KULTURA» — a magazine of Polish and East European Affairs, published in Polish in Paris, France. Received 10-12 issues for 1994, and no. 1 for 1995.

«БОГОСЛОВІЯ» — книга-журнал Українського Богословського Наукового Товариства в Римі, Італія, що появляється під редакцією о. д-ра Івана Хоми. Одержано числа томів 56 і 57 з 1992-1993 рр. Обкладинки м'які оздоблені, кількість стор. друку — 232 плюс 214. Ці два томи важливі тим, зокрема, що в них надруковано працю Св. П. Митрополита Йосифа Сліпого під наголовком «ПОГЛЯД НА ДОГРАТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ ОСНОВИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ» і другу — «БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ». Перша праця була написана на бажання Міністерства внутрішніх справ СССР в Маклаково. Єнісейський р-н Красноярський край у 1954 році, а друга в тому ж місці в 1956 році.

«НАРИС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ 1947-1988». Упорядник — о. протопресв. Сильвестер Богатерець,

редактор — д-р Святослав М. Фостун, обкладинка мистця Ростислава Глуква. Книга багато ілюстрована. Обкладинка тверда, оздоблена, формат — 25 x 17 см., сторінок друку — 616. Видавець — Спархіяльне Управління УАПЦ в ВБ. Рік появи 1988. З Друкарні УВС, Лондон.

«ПРОПАМ'ЯТНА КНИГА 15-ЛІТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ — 1947-1962». За редакцією о. протопресв. С. Молчанівського. Обкладинка роботи дипл. інж. П. Петренка. Багато ілюстрацій. Видання Генерального Церковного Управління УАПЦ у В. Б., 1962, з Друкарні УВС. Обкладинка м'яка, оздоблена, формат — 24 x 17 см., стор. друку — 160.

В. Косик: «УКРАЇНА І НІМЕЧЧИНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ». Науково-дослідницька студія таємних і явих документів Третього Райху щодо України. Передмова до Львівського видання О. Романіва й автора книжки. Переклад із французькомовного видання Романа Осадчука. Видання Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові (Українознавча Бібліотека НТШ число 3), публікація — «Іст Європ'єн», Париж, 1986. Редактор Львівського видання — Олег Романів. Обгортка твердої обкладинки ілюстрована фотознімкою Успенського собору Києво-Печерської Лаври, підірваного більшовицькими диверсантами восени 1941 року, а на останній — фотознімкою загону УПА під час відлучинку на узліссі в Карпатах. Подібна книга того ж автора появилася у США заходами УККА, але в нашій бібліотеці її ще немає. Сторінок друку — 659, формат — 20 x 12,5 см. Рік появи — 1993.

Тією книжкою охоплено використані документи та їхні джерела, обширну бібліографічну довідку, покажчик імен, географічних та інших назв. Можна сказати, що ця книжка — це повний вклад у заплановане видання другого тому «Нарису Історії ОУН», який є в підготовці.

І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів, О. Думін, С. Шраменко — автори, Б. З. Якимович — упорядник, і Я. Р. Дашкевич — автор передмови: «ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКА», Том I, видання 5-те, змінене і доповнене. Цей перший том складається із двох частин — «Військо Княжих Часів» і «Запорозьке Військо», що разом з «Передмовою» і три сторінковим «Словом» від Видавництва «Варта» охоплює 378 стор. друку. Є це спільне видання Видавництва «Варта» і Української Інформаційної Служби в Лондоні з підтримкою Конгресу Українських Націоналістів за кошти жертводавців українців з Канади і Великобританії, що появилася як подарунок Збройним Силам України і як таке продажі не підлягає. Цей том появилася під редакцією: О. М. Дмитренко — редактор, О. В. Набока — художнє оформлення, Н. Р. Петрова — художній і технічний редактор, О. І. Фірак — коректор. Обкладинка тверда, по мистецькому оздоблена, формат — 19,5 x 12,5 см., 380 стор. друку. Рік появи — 1994.

«ЛІТОПИС УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНСЬКОЇ АРМІЇ», Том 19, — «ГРУПА УПА „ГОВЕРЛЯ“», книга друга: Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру. Зібрав матеріал і впорядкував — Петро Согол. Редакція «Літопису...» присвятила цей том полк. Василеві Андрусякові-Різунові-Греготові, який від липня 1943 до лютого 1946 років був командиром бойових відділів УПА в Чорному Лісі біля Станиславова і в теренах кол. повітів: Станиславів, Надвірна, Товмач. Загинув він 24.2.1946 р. Фундаторами цього тому є: д-р Марія Голяш-Ліон в пам'ять свого чоловіка сл. п. Григора Голяша, визначного діяча ОУН на Поділлі. Редакційна Колегія: С. Штендера — відпов. ред., П. Потіч-

ний — співред. Обкладинка тверда, роботи митця Мирона Левицького. До цього тому, як і до попередніх, додане англomовне резюме, показчик, список скорочень, зміст, список ілюстрацій, фотознімки тощо. Формат — 22,5 x 14,5 см., стор. — 360. Рік появи — 1992.

о. Степан Пап: «ВЕСІЛЬНІ ПРОПОВІДІ». Видання ЮГ, Рим, 1978. Обкладинка м'яка, формат — 24 x 16 см., 126 стор. друку. о. Степан Пап: «ПОХОРОННІ ПРОПОВІДІ». Видання ЮГ, Рим, 1979. Формат і обкладинка — як повище, стор. друку — 264. Обидві книжки появились з благословенням Церковної влади.

«ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, ЕПОХА» «СВІТ НАУКИ», «МИСТЕЦТВА І ЧАС» — це назви розділів збірника матеріалів біля 30-ти визначніших авторів-науковців, що появилвся в Києві 1994 року з рамени Академії Наук України, Т-во «Знання» України під загальним наголовком — «УКРАЇНА — НАУКА І КУЛЬТУРА», випуск 28. Редакційна Рада під головуством Володимира Скока складається з 11 осіб, а Редакційна колегія під керівництвом Олени Сергієнко із шести редакторів, комп. наб., м'яка обкладинка прикрашена малюнком художника Костя Лисокобилки з 1972 р. Збірник включає низку ілюстрацій. Зараз за внутрішньою обкладинкою Видавці і Редакція помістили фотовідбитку відкритого в Києві 12 вересня 1993 року пам'ятного Знака незагоєної рани, Знака непростеної кривди, автором якого був Василь Перевальський. Цей знак присвячено Жертвам штучного голоду 1932-1933 рр. Формат збірника — 24 x 16 см., 272 стор. друку.

«ПАМ'ЯТКИ УКРАЇНИ» — поодинокі числа з 1992 і 1993 років, багато ілюстровані кольоровими і біло-чорними фотовідбитками багатьох пам'яток історичної спадщини. Цей науково-популярний ілюстрований журнал був заснований як інформативно-методичний бюлетень в 1989 році. Засновники — Українське т-во пам'яток історії та культури, Концерн «Крим-Континенталь» і Український фонд культури.

«ШАШКЕВИЧІВ КРАЙ» — Всеукраїнський Краєзнавчо-літературно-мистецький журнал, ч. 1/1994, що появился під редакцією Степана Сенюка і Редакційної Колегії в складі 19 членів. Це перше число, що дійшло до нас, було спонсороване Золочівським цукровим заводом, Золочівським м'ясокомбінатом, Золочівським спиртзаводом, Козацьким Кошем Зборівського р-ну і Сокільським лісгоспзагу. Обкладинка ілюстрована. Формат — 23,5 x 15,5 см., 80 стор. друку.

«МИНУЛЕ УКРАЇНИ» — збірник матеріалів на теми історично-культурної спадщини України під Редакційною Колегією з І. М. Хворостяним на чолі. Видання Інституту Історії України. Київ, «Наукова Думка», 1991. Обкладинка м'яка, ілюстрована, формат — 20 x 13 см, 210 стор. друку.

Олена Степанів: «СУЧАСНИЙ ЛЬВІВ» — путівник, видання стереотипне, Львів. Видавничий центр «Фенікс», 1992. Обкладинка м'яка, ілюстрована, на останніх сторінках маленька мапа торговельних шляхів Львова XV-XVII стол., і мапа самого Львова за час від XV до XX стол., 1942 року. Формат — 18 x 12 ст., 144 стор. друку.

Трегубова Т. О., Мих. Р. М.: «ЛЬВІВ» — архітектурно-історичний нарис, ілюстрований. Видання — Державний комітет по архітектурі і містобудівництву і Всесоюзний науково-дослідний інститут теорії архітектури і містобудівництва. «Будівельник», Київ, 1989. Формат як повище, 270 стор.

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.*

КАНАДА:

*The League of Ukrainians in Canada
140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler, 5039 – BS AIRES.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd. Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain,
75261 PARIS Cedex 06.*

Офіційним представником «Визвольного Шляху»
в Чехії і Словаччині є п. рег. Микола Шатилов.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І РОЗБУДОВІ ТА ОБОРОНІ ЙОГО ДЕРЖАВНОГО ЖИТТЯ!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
